VEER NARMAD SOUTH GUJARAT UNIVERSITY

Syllabus for

B.Ed. (Basic Education)

શિક્ષણ વિશારદ (બુનિયાદી શિક્ષણ)

Degree of B.Ed. (Basic Education)

(New course : Implemented from June 2003)

VEER NARAMD SOUTH GUJARAT UNIVERSITY
UDHNA MAGDALLA ROAD,
SURAT-395 007

સામાન્ય રૂપરેખા

<u>બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) કોર્સ શા માટે ?</u>

આપણા ગુજરાતમાં ગાંધીજીના વિચારો મુજબ બુનિયાદી શિક્ષણ આપણી ૫૦૦ થી વધારે ઉત્તર બુનિયાદી તથા ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી શાળાઓ આવેલી છે. પ્રવર્તમાન બી.એડ. કોર્સ જે તાલીમાર્થી તૈયાર કરે છે તે તાલીમાર્થીઓ બુનિયાદી શાળાની જરૂરિયાત સાથે સુસંગતતા ધરાવતા નથી, કારણકે ઉત્તર બુનિયાદી શાળાનું તમામ શિક્ષણ જીવનલક્ષી ઉદ્યોગ કેન્દ્રો અને સમાજ ઉપયોગી છે. વળી, ઈ.સ. ૧૯૫૪ થી શરૂ થયેલા બુનિયાદી શિક્ષણની ગ્રામવિદ્યાપીઠોના કાર્યક્રમને સઘન બનાવવા માટે બુનિયાદી શિક્ષણમાં સંશોધન અને વિકાસ જરૂરી છે. આ ભૂમિકાને કેન્દ્રમાં રાખીને હાલમાં ગ્રામ વિદ્યાપીઠોમાં બી.આર.એસ. (લોકશિક્ષણ, કૃષિ–ગોપાલન, વનવિદ્યા, ગૃહવિજ્ઞાન) બી.એસ.એસસી. (સમાજવિદ્યા વિશારદ), તેમજ બી.એસસી. (વિજ્ઞાન વિશારદ) જેવા ડીગ્રી અભ્યાસક્રમો ચાલી રહ્યા છે. જો આ તમામ અભ્યાસક્રમો સાથે ઘનિષ્ટ રીતે સંસગતતા ધરાવે તેવો બી.એડ. (બેઝીક એજયુકેશન) નો અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરવામાં આવે તો સમગ્ર ગુજરાતમાં આવેલી ઉત્તર બુનિયાદી શાળા માટે યોગ્ય તાલીમબદ્ધ શિક્ષકોની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળાય. આ માટે યુનિવર્સિટી કક્ષાએ આવા અભ્યાસક્રમની ગુજરાતમાં તાતી જરૂર છે.

<u>બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) કોર્સની ન્યાયિક અપીલ</u>

૧. ભારત ગામડાનો બનેલો દેશ છે. એ દ્રષ્ટિએ ગ્રામ વિકાસ અને ગ્રામોદ્યોગ વિકાસ એટલે રાષ્ટ્રનો વિકાસ પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમ દ્વારા ગ્રામવિકાસ માટે કાર્યદક્ષ અને સંનિષ્ઠ શિક્ષક તૈયાર થશે.

૨. કૃષિક્ષેત્રે અવનવા પ્રયોગો અને નવીન પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરતાં ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો અને ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો માટે તાલીમી અને કુશળ શિક્ષકો પૂરા પાડી શકાશે.

૩. ગુજરાત રાજયનાં ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો અને ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો માટે માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડે માન્ય કરેલા અભ્યાસક્રમના તમામ વિષયો શીખવી શકે તેવા નઈ તાલીમની દ્રષ્ટિવાળી નિષ્ઠાવાન શિક્ષકો તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા છે. (રાજયમાં આશરે ૫૦૦ થી વધારે ઉત્તર બુનિયાદી ઉદ્યાલયો આવેલા છે.)

૪. ગ્રામ વિદ્યાપીઠોના બી.આર.એસ. (કૃષિ–ગોપાલન, વનવિદ્યા) તેમજ બી.એસસી. (ગૃહવિજ્ઞાન જેવા વિદ્યાશાખાઓના વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપવાથી બી.એડ. કૃષિ વિજ્ઞાન, પશુપાલન અને ડેરી વિજ્ઞાન, બાગાયત અને વનવિદ્યા, ગૃહજીવનવિદ્યા, વગેરે વિષયોના તજજ્ઞ શિક્ષકો મળી રહેશે.

૫. આ ઉપરાંત ઉપર બુનિયાદી શાળાઓ માટે ગુજરાતી, હિન્દી, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, સમાજનવરચના (સામાજીક વિજ્ઞાન) કમ્પ્યૂટર, ગણિતશાસ્ત્ર તેમજ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી જેવા વિષયોના શિક્ષકોની પણ જરૂર રહેવાની. આ વિષયોમાં પણ નઈ તાલીમની દ્રષ્ટિવાળા જે તે વિષયના શિક્ષકો મળી રહે તે માટે બી.આર.એસ. (લોકશિક્ષણ), બી.એસ.એસસી, (સમાજવિદ્યા વિશારદ) જેવા વિનયન તેમજ બી.એસસી. (વિજ્ઞાન વિશારદ) શાખાના પ્રશિક્ષણાર્થીઓને જૂન ૨૦૦૪ થી પ્રવેશ આપવાની જોગવાઈ કરવી પડશે.

૬. ગાંધી વિચારમાં શ્રદ્ધા ધરાવનાર પરિશ્રમનિષ્ઠ તેમજ સમર્પણભાવે ગ્રામ સમાજમાં બેસીને શિક્ષણ દ્વારા સમગ્ર સમાજના વિકાસ માટે જીવનભર જાગૃત કાર્યકર તરીકે કામ કરવા ઝંખતા તેમજ રાષ્ટ્રભાવનાથી ભરેલા એવા યુવાનોને પ્રવેશ માટે પસંદગીમાં અગ્રતાક્રમ અપાશે.

૭. શહેરીકરણની આંધણી દોટના સમયે ગ્રામ વિકાસ માટે ગ્રામાભિમુખ વલણ ધરાવતા સમર્પિત નિષ્ઠાવાન શિક્ષકો તૈયાર થશે, જે આજના સંદર્ભમાં અત્યંત જરૂરી છે.

<u>સુધારેલા અભ્યાસક્રમની પ્રસ્તાવના</u>

શિક્ષક પ્રશિક્ષણની વિસ્તરતી ક્ષિતિએ :–

છેલ્લા પાંચ દાયકામાં ભારતમાં શિક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો છે. દેશમાં ભણનારાઓની અને શિક્ષકોની સંખ્યા વધી છે. પરંતુ તેની સાથે એ પણ એટલું જ સાચું છે કે એકદર **પહેલાંની તુલનામાં ઉચ્ચ ગુણવત્તા**વાળી શાળાઓ કરતાં નિમ્ન ગુણવત્તાવાળી શાળાઓનું પ્રમાણ પણ વધ્યુ છે. આમ સંખ્યાત્મક વધારા સાથે શિક્ષણમાં થયેલ ગુણાત્મક ઘટાડો એ એક રાષ્ટ્રીય સમસ્યા છે. શિક્ષણની ઉંચી ગુણવત્તાની અસર દેશની પ્રગતિ ઉપર પણ પડયા વગર રહે નહીં. દેશના માનવધનની ક્ષમતા વધે તો જ દેશ પ્રગતિ કરી શકે. શિક્ષણનો પ્રસાર જો 'લઘુતમ ગુણવત્તા' વગરનો હોય તો શિક્ષણ દ્વારા 'સમતામૂલક સમાજ' રચવાનું કયારેય શકય બની શકે નહીં. તેથી

હવે 'સર્વને માટે શિક્ષણ' ને સ્થાને 'સર્વને માટે ગુણાત્મક શિક્ષણ' ની વાત સતત નજર સમક્ષ રાખવી પડશે. શિક્ષણ મેળવનાર પ્રત્યેક બાળક ગુણવત્તાવાળું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે ત્યારેજ 'સમતા' અને 'સમાજિક ન્યાય' સહુને સહજ રીતે પ્રાપ્ત થાય. એટલું જ નહીં, તો જ લોકશાહી અને રાષ્ટ્ર મજબૂત બને આ રીતે શિક્ષણની ગુણવત્તા સાથે સમતા અને સામાજિક ન્યાય એ બન્ને બાબતો સંકળાયેલ છે.

''કેળવણી એ 'બહેતર' અને ઉન્નત જીવનની ગુણવત્તા પ્રાપ્ણ કરવા માટે માનવ પ્રદીપ્તીકરણ અને સશક્તિકરણની પ્રક્રિયા છે.'' ઉત્તમ શિક્ષણને પરિણામે માનવનું જીવન 'સમૃદ્ધ' (બાહ્ય સમૃદ્ધિ) થવું જોઈએ. તેની સાથોસાથ 'ઉન્નત' (આંતરિક વિકાસ) પણ થવો જોઈએ.

શાળા એ માનવ શક્તિનો વિકાસ કરવાનું સ્થાન છે. આ અર્થમાં તે 'વિદ્યાકેન્દ્ર' ઉપરાંત 'સંસ્કારકેન્દ્ર' પણ બનવું જોઈએ અને શિક્ષક એ કેવળ 'વિષયશિક્ષક' ન રહેતા બાળકના સમગ્ર 'જીવનઘડતરમાં મદદ કરનાર' બનવો જોઈએ. સારો શિક્ષક માત્ર 'પાઠો ભણાવવા' પર ભાર મૂકવાને બદલે બાળકની ક્ષમતાઓના પૂર્ણ પ્રાગટય માટે સદાય પ્રયત્નશીલ રહે છે. પરંતુ આપણું સાધ્ય કેવળ 'ગુણવત્તા' સુધારા પૂરતુ મર્યાદિત નથી. 'ગુણાત્મક શિક્ષણનું સાર્વત્રીકરણ' એ આપણું લક્ષ્ય છે. તમામ બાળક માટે સારામાં સારૂ શિક્ષણ એટલે..

ક્ષમતા + પારંગતતા્ શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સુધારાનું સાર્વત્રિકીકરણ

શાળાઓમાં પ્રણાલીગત રીતે જે ભણાવાય છે તે એક રીતે કહીએ તો 'તદ્દન શાબ્દિક શિક્ષણ' અપાય છે. જેમાં કેવલ બોલી બોલીને – વિગતો અપાય છે અને વિગતો પુછાય છે. આમકેવળ 'માહિતી પ્રદાન' પર કેન્દ્રિત થતું શિક્ષણ અને બાળકોને પાસ–નાપાસ જાહેર કરતી આપણી પરીક્ષા વ્યવસ્થા બાળકની શક્તિઓના વિકાસમાં રહી ગયેલી કચાશ નિવારવા 'ઉપચારાત્મક શિક્ષણ' પર કે તેની સબળાઈઓનું વિશેષ સંવર્ધન કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતું નથી શિક્ષણ અને પરીક્ષણ એમ બંને પ્રક્રિયામાં પરિવર્તન આણ્યા વિના નર્યુ સાર્થકતા વિહિન શિક્ષણ ચાલ્યા કરે છે.

શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સુધારા માટે પ્રત્યેક બાળકને શિક્ષણની પ્રક્રિયામાં સહભાગી બનાવવા વર્ગ કાર્યમાં શિક્ષક નિર્દેશિત શિક્ષણ પદ્ધિતિનું પ્રમાણ ઘટાડતા જઈ 'પારસ્પરિક અધ્યયન' અને સ્વયં શિક્ષણ' નુ પ્રમાણ વધારતા જવું જોઈએ.

પરીક્ષણની પ્રક્રિયા દ્વારા ઉત્તરવહીઓ ચકાસી, 'માર્ક' આપીને કેવળ પાસ–નાપાસ જાહેર કરીએ અટકી જવાને બદલે 'કચાશ રહે જ નહી' તે માટે પૂરતી કોશિષ કરવી જોઈએ. તદઉપરાંત સંવર્ધન માટે પણ વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન કરવો રહ્યો.

શિક્ષણકાર્ય કરતી વખતે કઠિન બિંદુ (હાર્ડ સ્પોર્ટસ) પર વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકોની અધ્યયન સિદ્ધિને પારંગતતા સુધી પહોંચાડવા માટે કેવળ શબ્દાળુ શિક્ષણ આપવાને સ્થાને સમૃદ્ધ એવા નકકર શૈક્ષણિક અનુભવો પ્રાપ્ત થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા પડશે ને સાથે સાથે શિક્ષણ પ્રક્રિયાને આનંદમય બનાવવા પણ કોશિષ કરવી પડશે.

શિક્ષક એ વ્યકિત છે કે જે અધ્યેતામાં ગણવત્તાના બીજનું વાવેતર કરે છે તે અધ્યયન–અધ્યાપનની માવજત આપતા આપણાં બાળકોને ક્ષમતાવાર બનાવે છે. નવપલ્લવિત કરે છે. ગુણવત્તા બાળકની ભીતરમાં પડેલી છે. શિક્ષક જ આ ગુણાત્મક શિક્ષણનું કાળજીપૂર્વક સંવર્ધન કરી શકે. આ બધું શિક્ષક સારી રીતે કરી શકે એ માટે શિક્ષકોનું સશકિતકરણ કરવું પડશે. તે સાથે શિક્ષકમાં પ્રતિબદ્ધતા વિકસે તે પણ એટલું જ અનિવાર્ય છે. ''પ્રતિબદ્ધતા એટલે કોઈ એક સત્કાર્ય કોઈ પણ ભોગે અદા કરવાની આંતરિક પ્રતિજ્ઞા' શિક્ષક તરીકેની આદર્શ ભૂમિકા ભજવવા માટે તેનામાં વિદ્યાર્થી પ્રત્યેની, સમાજ પ્રત્યેની, પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યેની, ઉત્કૃષ્ટતાની સંપ્રાપ્તિ પ્રત્યેની અને જીવનનાં મૂળભૂત મૂલ્યો પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાઓને વિકસાવવા પર ભાર મૂકવો પડશે. આ માટે શિક્ષક પ્રશિક્ષણમાં પણ વિશેષ ધ્યાન આપવું પડશે.

શિક્ષકની કામગીરીના ભાગરૂપે શિક્ષક માત્ર વર્ગકાર્યકૌશલ્યો વિકસાવે એટલું પૂરતું નથી. શિક્ષકે વર્ગશિક્ષણ ઉપરાંત શાળાકક્ષાએ અને શાળા બહારની અનેક શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરવાનું હોય છે શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવામાં શિક્ષકે વાલીઓ તેમજ સ્થાનિક સમાજ સુધી પણ પહોંચવું પડશે. શિક્ષણમાં તેમનો સહકાર અને સહભાગિતા વધારવા માટે લોકોની પણ કેળવણી કરવી પડશે.

વિશ્વમાં દિનપ્રતિદિન થઈ રહેલ જ્ઞાનના વિસ્ફોટથી જ્ઞાનની વિસ્તરી રહેલી ક્ષિતિજો સાથે શિક્ષકે પણ પોતાની સજજતા ટકાવવા અને વધારતા રહેવા સાથે આજીવન વિદ્યાર્થી બનવું પડે. આવું કરવા માટે 'શીખવી દેવા' પર ભાર મૂકવાને બદલે 'શીખતા કરવા' પર ભાર મૂકવો જોઈશે. અધ્યયન–અધ્યાપનના ખ્યાલ બદલાઈ રહ્યા છે. ત્યારે તેને અનુરૂપ શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં બદલાવ લાવવો પડશે. વિશ્વસ્તરે થઈ રહેલા આધુનિકીકરણ સાથે શિક્ષણક્ષેત્રે નવીનીકરણ અને પ્રયોગશીલતા વધારવા પ્રયત્ન કરવો પડશે. શિક્ષણના નૂતન પ્રવાહોના અધ્યયન–અધ્યાપનમાં વિનિયોગ કરવો પડશે.

શિક્ષણ લેનારાઓની સંખ્યામાં અતિવૃદ્ધિ થવાથી શિક્ષણનું કામ જટિલ બન્યું છે. ઘણા મોટા વર્ગોમાં શિક્ષણકાર્ય કેમ કરવું, જરૂર પડે તો એક સાથે બે વર્ગોમાં શિક્ષણકાર્યનું સંચાલન કરવું, શાળાએ ન આવી શકતા હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ

શી રીતે આપવું, શાળાથી દૂર દૂર સુધી પોતાની જરૂરિયાત અને અનુકૂળતા મુજબ દૂરવર્તી શિક્ષણ મળી રહે તે માટે પણ શિક્ષકે વિવિધ કૌશલ્યો ખીલવવાં પડશે.

આપણી પાસે શિક્ષક પ્રશિક્ષણ મેળવવા આવતી વ્યકિત એ જન્મદત્ત શિક્ષક હોય એવું બનતું નથી. શિક્ષકત્વ જન્મગત હોવા ઉપરાંત અર્જિત પણ છે. શિક્ષક બની શકાય છે. પૂર્વસેવાકાલીન શિક્ષક પ્રશિક્ષણ એ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશેલ એક સામાન્ય વ્યકિતનું સક્ષમ અને પ્રતિબદ્ધ એવા વ્યવસાયિક નિષ્ણાત શિક્ષકમાં પાયાનું પરિવર્તન કરવાની પ્રક્રિયા છે.

સક્ષમ + પ્રતિબદ્ધ + કાર્યકુશળ્ સમર્થ શિક્ષક

ઉપરોકત વ્યાખ્યાને અનુરૂપ પ્રશિક્ષણના કાર્યક્રમ મારફતે શિક્ષકોમાં અધ્યયન–અધ્યાપન માટેની વિવિધ ક્ષમતાઓ પારંગતતા સ્તરે થાય, તેનામાં કેળવણીના વ્યવસાયિક કૌશલ્યો વિકસે તેમજ વ્યવસાયિક પ્રતિબદ્ધતા કેળવાય એ દ્રષ્ટિએ નૂતન અભ્યાસક્રમ અનુસાર અને પ્રશિક્ષણનો નૂતન અભિગમ અપનાવવા પ્રશિક્ષકોએ પણ સદાયે અધ્યેતા બનવું પડશે.

આપણે ત્યાં ચાલતા પૂર્વસેવાકાલીન શિક્ષક પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમોમાં સમયે સમયે નાના–મોટા ફેરફારો થતા રહે છે. પરંતુ ખરેખર તો શિક્ષક પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમમાં આમૂલ પરિવર્તન કરવાનું જરૂરી બન્યું છે.

અભ્યાસક્રમ સુધારણા માટેની પ્રક્રિયા

બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) નો અભ્યાસક્રમ સર્વપ્રથમ સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં શરૂ થયો હતો. એ અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા નઈ તાલીમના સ્નાતક શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય માટે બી.એડ (બેઝીક એજયુકેશન) અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરીને શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૦૨–૨૦૦૩ થી આ અભ્યાસક્રમ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો. આ અભ્યાસક્રમમાં ૧૦૦ ગુણના ૯ પ્રશ્નપત્રો પ્રમાણે ૯૦૦ ગુણનું સૈદ્ધાંતિક કાર્ય, ૬૦૦ ગુણનું વર્ષભરનું પ્રાયોગિક કાર્ય તેમજ ૫૦ ગુણની વાર્ષિક પાઠોની પરીક્ષા મળીને ૧૫૫૦ નો કુલ ગુણભાર હતો. જેમાં બાહ્ય પરીક્ષાના કુલ ૯૫૦ અને આંતરિક પરીક્ષાના ૬૦૦ ગુણ ફાળવવામાં આવ્યા હતા. આ અભ્યાસક્રમ મુજબ તાલીમ લઈને નઈતાલીમની માધ્યમિક શાળાઓ માટેના શિક્ષકોનો પ્રથમ બેચ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પરીક્ષા વિભાગ દ્વારા લેવાયેલી વર્ષાંત પરીક્ષા આપીને બહાર પડયો.

બી.એડ (બેઝીક એજયુકેશન) અભ્યાસક્રમના અમલીકરણના પ્રથમ વર્ષ દરમિયાન આ સમગ્ર અભ્યાસક્રમની સુધારણા કરીને આગામી વર્ષ ૨૦૦૩–૨૦૦૪ થી સુધારેલો નવો અભ્યાસક્રમ અમલમાં મૂકવાનું થઈ શકે તે હેતુથી દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા બી.એડ (બેઝિક એકજુકેશન) અભ્યાસક્રમ સુધારણા માટે એક એડહોક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. જેમાં નીચે પ્રમાણે કોર ટીમની રચના કરવામાં આવી હતી.

અ. નં	નામ	હોદ્દો	સરનામું
૧	ડો. ઉમ્મેદસિંઘ	(અધ્યક્ષ શ્રી)	રીડર, શિક્ષણ વિદ્યાશાખા, દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, ઉધના–મગદલ્લા રોડ, સુરત–૩૯૫ ૦૦૭
૨	ડો. કિશોરસિંહ દેસાઈ	(સભ્યશ્રી)	ડીન, શિક્ષણ વિદ્યાશાખા, દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, ઉધના–મગદલ્લા રોડ, સુરત–૩૯૫ ૦૦૭
૩	ડો. મહેશચંદ્ર કા. યાજ્ઞિક	(સભ્યશ્રી)	પ્રોફેસર અને અધ્યક્ષ, અનુસ્નાતક શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિદ્યાનગર–૩૮૮૧૨૦
૪	ડો. કાન્તિભાઈ શા. લિખિયા	(સભ્યશ્રી)	રીડર, અનુસ્નાતક શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિદ્યાનગર–૩૮૮૧૨૦

ઉપરોકત સમિતિમાં ત્યારબાદ નીચેના બીજા ત્રણ સભ્યો ઉમેરીને સુધારેલા અભ્યાસક્રમના સ્વરૂપ અંગે દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં એક બેઠક યોજવામાં આવી હતી. સમિતિમાં ઉમેરાયેલા નવા સભ્યો :

અ. નં	નામ	હોદ્દો	સરનામું
૫	શ્રી પ્રવીણભાઈ	(સભ્યશ્રી	રીડર, અભ્યાસક્રમ, વિકાસ એકમ,

	ગ.ડાભી	)	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, આશ્રમરોડ, પો. નવજીવન, અમદાવાદ – ૩૮૦ ૦૧૪
૬	શ્રી તુલસીભાઈ ગો. પટેલ	(સભ્યશ્રી)	આચાર્ય, સ્નાતક નઈ તાલીમ મહાવિદ્યાલય, (જી.બી.ટી.સી) લોકભારતી–સણોસરા, તા.
૭	શ્રી પોપટલાલ ટી. રતાણી	(સભ્યશ્રી)	આચાર્ય, શ્રી જય જલારામ તાલીમી સ્નાતક મહાવિદ્યાલય, (સ્વનિર્ભર બી.એડ. કોલેજ,) થવા વાલિયા, જિ. સુરત.

ઉપરોકત અભ્યાસક્રમ સુધારણા સમિતિની બેઠક દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં યોજાઈ તેમાં આ અભ્યાસક્રમની સુધારણા માટેનો વિગતવાર મુસદ્દો તેયાર કરીને શ્રી પ્રવીણભાઈ ગ. ફાભીએ રજૂ કર્યો હતો. તેન પર સહચિંતન અને ચર્ચાવિચારણા કરીને અભ્યાસક્રમને આખરી સ્વરૂપ આપ્યા બાદ આ સુધારેલો અભ્યાસક્રમ ૨૦૦૩–૨૦૦૪ ના શૈક્ષણિક વર્ષથી અમલમાં મૂકવાનું નકકી કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોકત બેઠકમાં કમિટીના તમામ સભ્યોએ અભ્યાસક્રમ સુધારણા માટે ખૂબ કાળજીપૂર્વક ચર્ચા–વિચારણા, કરીને કેટલાક સૂચનો તેમજ પ્રતિભાવો આપ્યા હતા આ અભ્યાસક્રમની સુધારણામાં શિક્ષણ પ્રશિક્ષણ પર અસર કરતાં કેટલાક નીચેના જેવા પરિબળોને પણ નજર સમક્ષ રાખ્યા હતા.

૧. બી.એડ. અભ્યાસક્રમ સુધારણાના રાષ્ટ્રીય સ્તરે ચાલી રહેલા પ્રયાસ :

આ સમયગાળા દરમિયાન યુ.જી.સી. દ્વારા તૈયાર થયેલ બી.એડ અભ્યાસક્રમ (ગનહ ો:મભ હગ્ચ્ચ'ગગ?ર ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય) ની માર્ગદર્શક રૂપરેખા ભારતની તમામ યુનિવર્સિટીઓને મોકલવામાં આવી હતી. આ અભ્યાસક્રમમાં કુલ ૧૦૦ ગુણના ૪ પ્રશ્નપત્રનો આધાર પાઠયક્રમ (હ:ચભ .બ૭ભ્ચ() અને પસંદ કરેલ બે વિષયોના વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણ પદ્ધતિના (ોભ્ત્ઝ:મ હ:દ્યત્ભ્દ્યત) ના ૧૦૦ ગુણના બે પ્રશ્નપત્રો તેમજ ૧૦૦ ગુણનું શિક્ષણનું એક વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર (ક૭ભ'ય્બ્ાિચ્ભમિ) મળીને કુલ ૭૦૦ ગુણનું સૈદ્ધાંતિક કાર્ય અને ૪૦૦ ગુણનું પ્રાયોગિક કાર્ય તેના વિષય માળખામાં સૂચવાયું હતું.

ઉપરોકત અભ્યાસક્રમના આધારે બી.એડ. ના સુધારેલા અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરવાની પ્રક્રિયા ગુજરાતની તમામ યુનિવર્સિટીઓમાં આ સમયગાળામાં હાથ ધરાઈ હતી. જેમાં મહદ અંશે બધે સૈદ્ધાંતિક વિભાગમાં ૪ પ્રશ્નપત્રોનો આધાર પાઠયક્રમ અને પસંદગીના બે વિષયોનું અને શિક્ષણ પદ્ધતિના બે પ્રશ્નપત્રો મળીને અભ્યાસક્રમના સૈદ્ધાંતિક વિભાગમાં ૬ પશ્નપત્રો (૬૦૦ ગુણ) અને અભ્યાસક્રમના પ્રાયોગિક વિભાગમાં જુદા જુદા પ્રાયોગિક કાર્ય લગભગ એટલા જ ગુણભાર સાથેના સુધારેલા અભ્યાસક્રમો તૈયાર થયા, જેમાં દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના શિક્ષણ વિભાગના પ્રતિનિધિઓએ પણ બી.એડ. અભ્યાસક્રમ સુધારણાની પ્રક્રિયામાં સહયોગ કર્યો હતો.

૨. રાષ્ટ્રીય શાલેય અભ્યાસક્રમના સંદર્ભે ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોના અભ્યાસક્રમના વિષય માળખામાં માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ દ્વારા થઈ રહેલા ફેરફારો.

બીજી બાજુ ગુજરાતમાં ચાલતા ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોના અભ્યાસક્રમોના વિષય માળખામાં તેમજ તેના વિવિધ વિષયોના અભ્યાસક્રમમાં પણ પરિવર્તનની પ્રક્રિયા આ સમયગાળામાં ચાલી રહી છે. ગુજરાતમાં બુનિયાદી પ્રવાહનું માળખું પૂર્વ પ્રાથમિકથી માંડીને છેક ઉચ્ચ શિક્ષણ સુધી વ્યવસ્થિત ગોઠવાયેલું છે. જયારે જયારે રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ અભ્યાસક્રમમાં ફેરફાર થાય છે, ત્યારે ત્યારે ગુજરાતમાં બુનિયાદી પ્રવાહના અભ્યાસક્રમ અંગે પણ રચનાત્મક વલણ લેવામાં આવ્યું છે.

સને–૨૦૦૪ થી નવા રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ગુજરાતમાં માધ્યમિક કક્ષાએ ધો–૮–૯ માં ઉત્તર બુનિયાદી પ્રવાહનું સંધારેલું નવું વિષય માળખું આ પ્રમાણે અમલમાં આવી રહ્યુ છે.

(ક) ફરજિયાત વિષયો : (સાત વિષયો)

૧.ગુજરાતી, ૨.હિન્દી, ૩.સંસ્કૃત, ૪.અંગ્રેજી,

૫.ગણિત(ગણિતશાસ્ત્ર)

૬.વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી), ૭.સમાજનવરચના (સામાજિક વિજ્ઞાન)

(ખ) કાર્યશિક્ષણ (પૂર્વ વ્યવસાયિક કૌશલ્યોના વિષયો) : (નીચેનામાંથી ગમે તે બે વિષય)

૧.કૃષિવિદ્યા, ૨.વસ્ત્રવિદ્યા, ૩. ગૃહવિજ્ઞાન, ૪. યંત્રવિદ્યા, ૫. વનવિદ્યા, ૬.પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાન, ૭. કમ્પ્યૂટર

(ગ) અન્ય વિષયો (નીચેનામાંથી કોઈ એક વિષય)

૧. કલા શિક્ષણ (ચિત્ર, સંગીત, અભિનયકલા)

૨. આરોગ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ (રમતો, યોગ, એન.સી.સી. / સ્કાઉટ ગાઈડ)

<u>ઉત્તર બુનિયાદી પ્રવાહ માટે ધો–૧૦ માં નીચે પ્રમાણે વિષય માળખું રહેશે. (કુલ સાત વિષયો)</u>

(ક) ઉચ્ચસ્તરીય ભાષા (ફરજિયાત વિષય)

૧. ગુજરાતી (ઉચ્ચસ્તરીય)

(ખ) નીચેની ભાષાઓમાંથી ગમે તે બે વિષય

૨. હિન્દી / સંસ્કૃત

૩. અંગ્રેજી

(ગ) નીચેના ત્રણ ફરજિયાત વિષયો

૪. ગણિત (ગણિતશાસ્ત્ર),

૫. વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી),

૬. સમાજનવરચના (સામાજિક વિજ્ઞાન)

(ઘ) કાર્યશિક્ષણ : (નીચેના વિષયોમાંથી ગમે તે એક વિષય)

૭. કૃષિવિદ્યા / વસ્ત્રવિદ્યા / ગૃહવિજ્ઞાન / યંત્રવિદ્યા / વનવિદ્યા / પશુપાલન અને ડેરી વિજ્ઞાન / કમ્પ્યૂટર

બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસક્રમ સુધારણા સમિતિની બેઠક તા:૧૦–૯–૨૦૦૩ ના રોજ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં મળી હતી, જેમાં નીચેના નિર્ણયો કરવામાં આવ્યા હતા.

આ ઉપરાંત શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવાના સંદર્ભમાં રાષ્ટ્રીય સ્તરે શિક્ષણ–પ્રશિક્ષણ ક્ષેત્રની વિસ્તરતી ક્ષિતિજો તથા નવા પડકારો વિશે જે નવી બાબતો ધ્યાનમાં આવી રહી છે. (જેનો ઉલ્લેખ પ્રસ્તાવનાના આરંભના ભાગમાં કર્યો છે.) તેના વિશે વિચારણા કરીને તે બાબતોને પ્રસ્તૃત અભ્યાસક્રમમાં શકય તેટલી વણી લેવા કોશિષ કરવામાં આવી છે.

૧. બી.એડ. (બેઝિક એકજયુકેશન) ના આધાર પાઠયક્રમ ( ) માં અગાઉ જે ૧૦૦ ગુણના પાંચ વિષયો હતા તેને સ્થાને યુજીસી સૂચિત નવા વિષય માળખા પ્રમાણે ચાર વિષયના બે – બે વિભાગો કરી વિષય તજજ્ઞોની મદદ લઈને પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમની નવરચના કરવામાં આવી છે, તે મુજબ આધાર પાઠયક્રમના ચાર વિષયો (૧૦૦ × ૪ ૪૦૦ ગુણ) ના અભ્યાસક્રમો નવા ફેરફારો સાથે તૈયાર કરાવીને આ સુધારેલા અભ્યાસક્રમમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

૨. શિક્ષક પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમોમાં રાષ્ટ્રીય સ્તરે જે કેટલીક નવી બાબતો સર્વસ્વીકૃત થતી જાય છે તેને પણ પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમમાં શકય તેટલું સ્થાન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જેમાંની મુખ્ય બાતો આ પ્રમાણે છે.

   ૧. શિક્ષક પ્રશિક્ષણની ત્રણ આધારશિલાઓ : ૧. ક્ષમતાક્ષેત્રો, ૨. કાર્યકૌશલ્ય, ૩. પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રો

   ૨. કાર્યશિક્ષણ (ધઃચ્ઞ ભમ્ગ'બ્ત્યઃદ્ય)

   ૩. જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ.

   ૪. શિક્ષણમાં શિક્ષક–વાલી–સમાજ વ્યવહાર

   ૫. અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનિર્માણ અને અદ્યતન શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી.

૩. શિક્ષણના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં અગાઉ જે જે ક્ષેત્રો સમાવેશ થતો હતો તે ઉપરાંત નીચેના જેવા કેટલાક નવા વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોના અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરાવીને પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમમાં તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

   ૧. શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન.

   ૨. શાળા નિરીક્ષણ અને અધીક્ષણ

   ૩. કમ્પ્યૂટર વિદ્યા : પરિચય

   ૪. પર્યાવરણ શિક્ષણ અને સંતુલિત વિકાસ

   ૫. મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ

૪. માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડે ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો માટે માન્ય કરેલ અભ્યાસક્રમ મુજબના તમામ વિષયના શિક્ષકો તૈયાર કરવાની બી.એડ (બેઝિક એકજયુકેશન) અભ્યાસક્રમાં જોગવાઈ રાખવી. આમ કરવા માટે બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) અભ્યાસક્રમ (૨૦૦૨–૨૦૦૩) ના વિષય માળખામાં જે કેટલાક વિષયો શીખવવાની જોગવાની નહોતી તે તે વિષયોના (વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણપદ્ધતિ) ના અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરીને સુધારેલા નવા અભ્યાસક્રમમાં ઉમેરવા. બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) ના સુધારેલા અભ્યાસક્રમ મુજબ જેમ

જેમ અનુકૂળતા થાય તેમ ૨૦૦૪–૨૦૦૫ થી અત્યારે જે વિષયો પ્રશિક્ષણાર્થીઓને આપી શકાતા નથી તે તે વિષયો આપવાની અનુકૂળતા હવે પછી કરતા જવી તેવું નકકી કરવામાં આવ્યું. આમ થઈ શકે તે માટે ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોમાં ચાલતા નીચેના અભ્યાસક્રમમાં ઉમેરવામાં આવ્યા જેવાકે :

૧. ગણિત (ગણિતશાસ્ત્ર), ૨. વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી), ૩. ગૃહજીવન વિદ્યા, ૪.કમ્પ્યુટર, ૫. સંસ્કૃત.

૫. આ સિવાયના જે આઠ વિષયોના વિષયવસ્તુ તેમજ શિક્ષણ પદ્ધતિના વિષયો બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસક્રમમાં હતા તેની સમીક્ષા કરીને તે તે વિષયોના અભ્યાસક્રમોની પુનઃરચના કર્યા બાદ તેને પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમમાં સમાવેલ છે.

૬. બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) ૨૦૦૨–૨૦૦૩ ના અભ્યાસક્રમમાં પ્રશિક્ષણાર્થીએ પસંદ કરેલ બન્ને વિષયના વિષયવસ્તુના અને શિક્ષણ પદ્ધતિના ૧૦૦–૧૦૦ ગુણના ચાર અલગ પ્રશ્નપત્ર હતા. તેને બદલે યુજીસીના સૂચિત નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ ૫૦+૫૦ ગેણના બંને વિષયના વિષયવસ્તુના અને ૫૦+૫૦ ગુણના બન્ને વિષયની શિક્ષણ પદ્ધતિના નવા અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરીને પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

૭. ગુણભારની દ્રષ્ટિએ પણ સમગ્ર અભ્યાસક્રમની ખૂબ કાળજીભરી વિચારણા કરીને સૈદ્ધાંતિક તેમજ પ્રાયોગિક વિભાગોનો ગુણભાર ૯૦૦ + ૬૫૦ ^ કુલ ૧૫૫૦ હતો તેને બદલે સુધારેલા અભ્યાસક્રમમાં સૈદ્ધાંતિક વિભાગના ૬૦૦ ગુણ અને પ્રાયોગિક વિભાગના ૬૦૦ ગુણ મળીને કુલ ૧૨૦૦ ગુણનું વ્યવસ્થિત માળખું તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. આ સાથે ૧૨૦૦ ગુણમાંથી બાહ્ય મૂલ્યાંકન માટે ૬૦૦ ગુણ અને આંતરિક મૂલ્યાંકન માટે ૬૦૦ ગુણ એ રીતની મૂલ્યાંકન યોજના પ્રસ્તુત અભ્યાક્રમમાં આપવામાં આવેલ છે, જે ૨૦૦૩–૨૦૦૪ ના શૈક્ષણિક વર્ષથી અમલમાં મૂકવાની રહેશે.

આમ ચાલુ શૈક્ષણિક વર્ષથી જ આ સુધારેલો અભ્યાસક્રમ અમલમાં લાવવા શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય તેમજ યુનિવર્સિટીએ શકય તેટલી અનુકૂળતા ઉભી કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો રહેશે, તેમજ આગામી શૈક્ષણિક વર્ષથી તે માટેની વધુ વિચારપૂર્વકની અનુકૂળતાઓ / સુવિધાઓ ક્રમે ક્રમે વધારવા કોશિષ કરવાની રહેશે.

sSf lX1FSGL lGQ9F VG[| sBf lX1FS TZLS[GL SFI"1FDT | sUf ;DFH lJX[G]\ lJSF;,1FL | s3f jllSTUT U]6lJSF ;

ALPV[0 sA[lhS V[SHI]S[XGf

(ક) શિક્ષકની નિષ્ઠા અને દ્રષ્ટિ કેળવવી.

પ્રશિક્ષણાર્થી....

૧. માનવ ઘડતર માટે શિક્ષણમાં રહેલી શકિતમાં શ્રદ્ધા કેળવે.

૨. પરિસ્થિતિમાં અપેક્ષિત પરિવર્તન લાવવાની મનુષ્યની શકિતમાં વિશ્વાસ દૃઢ બને.

૩. મનુષ્યમાં રહેલ વિકાસશીલતામાં પૂર્ણ વિશ્વાસ પ્રગટે.

૪. બાળકો માટેનો નિષ્કામ પ્રેમ કેળવે.

૫. નિરંતરસ્વયંશિક્ષણનું મહત્વ સમજે.

૬. અધ્યયનશીલતા વિકસાવવાની તત્પરતા, અસરકારક અધ્યયન માટેની કાર્યપદ્ધતિ તેમજ અભ્યાસટેવો ખીલવે.

૭. પ્રયોગશીલ અને સર્જનાત્મક અભિગમ અપનાવે.

૮. જીવનમાં અને શાળામાં સ્વયંશિસ્ત ખીલવવાનું વલણ કેળવે.

૯. માનવીય મૂલ્યો પારખવા માટેની દ્રષ્ટિ કેળવે.

૧૦. કેળવણીના વ્યવસાય પ્રત્યે વફાદારી અને કાર્ય પ્રત્યેનું તંદુરસ્ત વલણ કેળવે.

(ખ) શિક્ષક તરીકેની કાર્યક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવી.

૧. અધ્યયન–અધ્યાપનની સ્વીકૃત સિદ્ધાંતોના પયા ઉપર પોતાના વિષયોનું અદ્યતન જ્ઞાન પ્રાપ્ણ કરે.

૨. બાલવ્યવહાર અંગેની સમજણ મેળવે અને વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણક્ષમ અનુભવો પૂરા પાડવા માટેનાં કૌશલ્ય વિકસાવે.

૩. વર્ગવયવહાર માટેનો આત્મવિશ્વાસ અને જીવન દ્વારા જીવન માટેની કેળવણી વિશે દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે.

(ગ) સમાજ વિશેનું વિકાસલક્ષી દ્રષ્ટિબિંદુ અપનાવવું.

૧. ભાવિ સમાજરચનાના પ્રવર્તક તરીકે પોતાની ભૂમિકા સમજે.

૨. રાષ્ટ્ર માટે સમર્પિત થવાની કર્તવ્યનિષ્ઠા તેમજ રાષ્ટ્રીયવિકાસ માટેનું રચનાત્મક ચિંતન વિકસાવે.

૩. ભારતના સાર્વભૌમ લોકશાહી પ્રજાસત્તાકના આદર્શોને સિદ્ધ કરવા માટે શાળાની ભૂમિકા સમજે.

૪. શિક્ષણ માનવઘડતર માટે હોવાથી માનવ–માનવ વચ્ચેના સંસંવાદી સંબંધોની કેળવણી માટે સમૂહજીવન અનિવાર્ય હોઈ, તેના સંદર્ભમાં છાત્રાલય જીવનનું મહત્વ સમજે.

૫. અભ્યાસકાળ પછી ગ્રામપ્રદેશમાં બેસી સમગ્ર સમાજના વિકાસ માટે, જીવનભર જાગૃત કાર્યકર તરીકે કામ કરવાની ઝંખના કેળવે.

(ઘ) વ્યકિતગત ગુણવિકાસ કરવો.

૧. માનવ વિકાસ માટે જરૂરી એવા આંતરિક ગુણવિકાસ મટોની અભીપ્સા ધરાવે.

૨. સારાસાર વિવેકશકિતની ખિલવણી કરવાનું અને વિવેકયુકત વ્યવહારો કરવાનું વલણ કેળવે.

૩. સમાજ–ઉપયોગી ઉત્પાદક પરિશ્રમ પ્રત્યેની અભિયોગ્યતા અને પરિશ્રમનિષ્ઠા વિકસાવે.

૪. રાષ્ટ્રીયતાના એક સંકેત તરીકે જીવનમાં સમજપૂર્વક અને શ્રદ્ધપૂર્વક ખાદી અપનાવે.

૫. અંધશ્રદ્ધા અને વહેમોમાંથી મુકત થઈને વૈજ્ઞાનિક વલણો વિકસાવે.

૬. બધાં કામોને ભેદભાવ વિના સમાનતાની દ્રષ્ટિથી નિહાળે.

૭. સાદુ અને સ્વાશ્રયી જીવન જીવવા માટેની વૃત્તિ કેળવે.

૮. કોઈ પણ વિકટ પરિસ્થિતિમાં ટકી રહેવાની, ઝુઝવાની, માર્ગ કાઢવાની અને સમજણપૂર્વક અંદર બહાર સામનો કરવાની શકિત ખીલવે.

૯. પારસ્પરિક વિશ્વાસ તથા એકબીજા માટે ઘસાઈ છૂટવાની વૃત્તિ જેવાં જીવનમૂલ્યો વિકસાવે.

<u>અભ્યાસક્રમ યોજના</u>

૧. બી.એડ. (બેઝિક એકજયુકેશન) નો સમગ્ર અભ્યાસક્રમ નીચે મુજબ કુલ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલો રહેશે.

(૧) સૈદ્ધાંતિક, (૨) પ્રાયોગિક , (૩) સમૂહજીવન

૨. આ અભ્યાસક્રમના સૈદ્ધાંતિક વિભાગમાં ૧૦૦ ગુણના કુલ ૬ વિષયો ભણવાના રહેશે. આ દરેક વિષયના પશ્નપત્રો ૧૦૦ ગુણના અને ૩ કલાકની સમયાવધિના રહેશે. દરેક વિષયોમાં બે–બે વિભાગો છે.

આ અભ્યાસક્રમના આ વિષયો / પ્રશ્નપત્રોના નામ નીચે મુજબ છે.

વિભાગ (૧) સૈદ્ધાંતિક

ગુણભાર

પ્રશ્નપત્ર–૧	૧.૧	કેળવણી દર્શન અને નઈ તાલીમ	
	૧.૨	વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક	૧૦૦
પ્રશ્નપત્ર–૨	૨.૧	અધ્યેતા : સ્વરૂપ અને વિકાસ	
	૨.૨.	શિક્ષણ વ્યવહાર અને મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ	૧૦૦
પ્રશ્નપત્ર–૩	૩.૧	માધ્યમિક શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો	
	૩.૨	શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન	૧૦૦
પ્રશ્નપત્ર–૪	૪.૧	અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનિર્માણ અને અદ્યતન શૈ. ટેકનોલોજી	
	૪.૨	શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર (સૂચિત ક્ષેત્રોમાંથી કોઈ એક ક્ષેત્ર પસંદ કરવાનું રહેશે.	૧૦૦
		૪.૨–૧ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ	
		૪.૨–૨ છાત્રાલય વ્યવસ્થાપન	
		૪.૨–૩ શૈક્ષણિક અને વ્યવસાયિક માર્ગદર્શન	
		૪.૨–૪ શાળા નિરીક્ષણ અને અધીક્ષણ	
		૪.૨–૫ કમ્પ્યૂટર વિદ્યા : પરિચય	
		૪.૨–૬ પર્યાવરણ શિક્ષણ અને સંતુલિત વિકાસ	
		૪.૨–૭ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ	
પ્રશ્નપત્ર–૫	પસંદગીના બંને વિષયોની શિક્ષણપદ્ધતિ		૧૦૦
પ્રશ્નપત્ર–૬	પસંદગીના બંને વિષયોનું વિષયવસ્તુ		૧૦૦

ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોમાં શીખવાતા નીચે સૂચિત વિષયોમાંથી બે વિષયો પસંદ કરી શકાશે.

પ્રશ્નપત્ર–૫		પ્રશ્નપત્ર–૬	
૫ બ	ગુજરાતી : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ બ	ગુજરાત : વિષયવસ્તુ
૫ ખ	હિન્દી : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ખ	હિન્દી : વિષયવસ્તુ
૫ હ	સંસ્કૃત : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ હ	સંસ્કૃત : વિષયવસ્તુ
૫ મ	અંગ્રેજી : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ મ	અંગ્રેજી : વિષયવસ્તુ
૫ ભ	ગણિત (ગણિતશાસ્ત્ર) : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ભ	ગણિત (ગણિતશાસ્ત્ર) વિષયવસ્તુ
૫ ા	વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી) : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ા	વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી) : વિષયવસ્તુ
૫ ન	સમાજનવરચના (સામાજિક વિજ્ઞાન) : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ન	સમાજનવરચના (સામાજિક વિજ્ઞાન) : વિષયવસ્તુ
૫ જ	કૃષિવિજ્ઞાન (કૃષિવિદ્યા) : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ જ	કૃષિવિજ્ઞાન (કૃષિવિદ્યા) : વિષયવસ્તુ
૫ ય	પશુપલન અને ડેરીવિજ્ઞાન : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ય	પશુપલન અને ડેરીવિજ્ઞાન : વિષયવસ્તુ
૫ વ	બાગાયત અને વનવિદ્યા : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ વ	બાગાયત અને વનવિદ્યા : વિષયવસ્તુ
૫ છ	ગૃહવિજ્ઞાન (ગેહજીવનવિદ્યા) : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ છ	ગૃહવિજ્ઞાન (ગેહજીવનવિદ્યા) : વિષયવસ્તુ
૫ ી	કમ્પ્યૂટર : શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ી	કમ્પ્યૂટર : વિષયવસ્તુ
૫ ો	અર્થશાસ્ત્ર અને સહકાર–પંચાયત – શિક્ષણપદ્ધતિ	૬ ો	અર્થશાસ્ત્ર અને સહકાર–પંચાયત – વિષયવસ્તુ

નોંધ: ૧. પ્રશિક્ષણાર્થીને ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયના અભ્યાસક્રમના ઉપરોકત વિષયોમાંથી સ્નાતક કક્ષાએ રાખેલો એક વિષય પ્રશિક્ષણ માટે આપી શકાશે.

૨. જયારે તે સિવાયનો બીજો વિષય પ્રશિક્ષણાર્થીની યોગ્યતા અનુસાર શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના આચાર્યશ્રી આપશે.

૩. અભ્યાસક્રમનાના સૂચિત વિષયોમાંથી જે વિષયોના અધ્યાપકો હશે તે મુજબ વિષયજૂન પાડીને બંને વિષયો માટે સપ્તાહમાં પાંચ–પાંચ તારા ફાળવવાના રહેશે.

વિભાગ (૨) પ્રાયોગિક

દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ અભ્યાસક્રમના જે તે વિષયોમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે પ્રાયોગિક કાર્ય કરવાનાં રહેશે. ઠરાવેલા ધોરણ પ્રમાણેનું નિયત પ્રાયોગિક કાર્ય પુરું નહીં કરનાર પ્રશિક્ષણાર્થી વાર્ષિક પરીક્ષામાં બેસવાને પાત્ર ગણાશે નહીં. આવાં પાર પાડવાનાં કેટલાક મુખ્ય પ્રાયોગિક કાર્ય આ મુજબ રહેશે.

(ક) પ્રાયોગિક શિક્ષણકાર્ય :–

૧. વર્ષ દરમિયાન પ્રશિક્ષણાર્થીએ નીચે મુજબ કુલ ૪ પાઠ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયમાં, ૧૨ પાઠ સ્થાનિક શાળાઓમાં, ૧૪ પાઠ ગ્રામશિક્ષણ દરમિયાન પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓમાં તેમજ કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન ઓછામાં ઓછા ૧૦ પાઠ મળીને વર્ષ દરમિયાન કુલ ૪૦ પાઠનું પ્રાયોગિક શિક્ષણકાર્ય કરવાનું રહેશે.

ક્ષેત્રીય શૈક્ષણિક અનુભવો માટેના સ્થળો	પ્રાથમિક કક્ષાએ		માધ્યમિક કક્ષાએ				કુલ પાઠ
	સેતુ પાઠ	પ્રવૃત્તિ સમવાય પાઠ	સેતુ પાઠ	છૂટા પાઠ	એકમ પાઠ	પ્રવૃત્તિ સમવાય પાઠ	
૧. શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયમાં							૦૪
વિ.૧	૧		૧				
વિ.૨	૧		૧				
૨. સ્થાનિક શાળાઓમાં							
વિ.૧		૧		૫		–	૧૨
વિ.૨		–		૫		૧	

૩.ગ્રામશિક્ષણ (૨ સપ્તાહ) પ્રાથમિક શાળા અથવા વિ.૧ આશ્રમશાળામાં (૧ સપ્તાહ) વિ.૨		૨ ૨					૧૪
૩.બુનિયાદી વિદ્યાલયમાં વિ.૧ (૨ સપ્તાહ) વિ.૨					૪+૧ ૪+૧		
૪.કેન્દ્રનિવાસ (૨ સપ્તાહ) વિ.૧ ૩.બુ.વિદ્યાલય અથવા વિ.૨ નિવાસી માધ્યમિક શાળામાં				૫ ૫			૧૦
કુલ પાઠ	પ્રા.૭		માધ્ય.૩.૩				૪૦

૨. માધ્યમિક શાળાખા પાઠો, ચિંતાનાત્મક, તુલનાત્મક, શોધાત્મક વગેરે પ્રકારના આપી શકાશે. તે માટે સિમ્પોઝિયમ, પ્રદર્શન, જૂથ ચર્ચા જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરી શકાશે.

૩. વર્ષાંતે યોજાતા વાર્ષિક પાઠમાં એક વિષયમાં પૂવૃત્તિ સમવાય પાઠ અને બીજા વિષયમાં સાદો પાઠ આપવાનો રહેશે. પ્રવૃત્તિ સમવાયનો સમય ૯૦ મિનિટનો તેમજ સાદા પાઠનો સમય ૩૫ મિનિટનો રહેશે. વાર્ષિક પાઠનું મૂલ્યાંકન આંતરિક પરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવશે.

૪. વર્ષ દરમિયાન પોતે આપેલા પાઠોમાં અધ્યાપકો દ્વારા, શાળાના આચાર્ય અને વિષય શિક્ષક દ્વારા તેમજ સહાધ્યાયી મિત્રો દ્વારા શિક્ષણકાર્યને વધુ સમૃદ્ધ કરવા માટે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબતો ધ્યાન પર મુકાઈ હશે તેની જુદા જુદા સોળ જેટલા મુદ્દાઓને આધારે સ્વયં સુધાર માટે તથા સારી બાબતોનું અનુસરણ કરવા માટે સભાનતાપૂર્વકનો પ્રયાસ કરતાં કરતાં સમર્થ શિક્ષક બનવા કોશિષ કરશે.

પ્રાયોગિક કાર્યનું સ્વરૂપ અને આયોજન

(ક) સૂક્ષ્મ અધ્યાપન (ાઽ'ઃીભ((ઃઘ()

વર્ગશિક્ષક માટે જરૂરી કેટલાક અધ્યાપન કૌશલ્યો વિકસાવવા વર્ષના આરંભમાં દરેક પ્રશિક્ષણાર્થી ઓછામાં ઓછા ૪ કૌશલ્યો પસંદ કરીને સૂક્ષ્મ અધ્યાપન પાઠ આપશે, જેમાં અધ્યાપકો સાથે અલગ અલગ જૂથમાં વહેચાઈને શિક્ષણ પ્રતિપોષણ, પુનઃઆયોજન, પુનઃશિક્ષણ અને પુનઃપ્રતિપોષણની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થશે. વર્ગ કૌશલ્યના અનેક અધ્યાપન કૌશલ્યોમાંથી નીચેના જેવા કેટલાક અધ્યાપન કૌશલ્યો વિકસાવવાનું આયોજન કરવામાં આવશે.

માઈક્રોટીચિંગના વિવિધ કૌશલ્યો પૈકી નીચેના કૌશલ્યોનીઈ સમજ કેળવીને કુલ ચાર કૌશલ્યના એક–એક પાઠ દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ આપવાનો રહેશે.

૧.વિષયાભિમુખ કૌશલ્ય	૬.પ્રશ્ન ઉડાણ કૌશલ્ય	૧૧.દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય સાધન ઉપયોગ કૌશલ્ય
૨. સુદ્રઢીકરણ કૌશલ્ય	૭.ચાકફલક કાર્ય કૌશલ્ય	૧૨.સ્વાધ્યાય કૌશલ્ય
૩.ઉત્તેજના પરિવર્તન કૌશલ્ય	૮.શાંતિ અને અશાબ્દિક સંજ્ઞા કૌશલ્ય	૧૩.જૂથ અધ્યાપન કૌશલ્ય
૪.સ્પષ્ટીકરણ કૌશલ્ય	૯.ઉદાહરણ કૌશલ્ય	૧૪.વિદ્યાર્થી સહયોગ વૃદ્ધિ કૌશલ્ય
૫. પ્રશ્નપ્રવાહિતા કૌશલ્ય	૧૦.વર્ગવ્યવસ્થા કૌશલ્ય	

નોંધ : આ પાઠો કુલ પાઠ સંખ્યાની ગણતરીમાં લેવામાં આવશે નહીં, સૂક્ષ્મ અધ્યાપનના નકકી કરેલા કૌશલ્યના પાઠ આપવા દરેક માટે ફરજિયાત રહેશે.

(ખ) સેતુ પાઠ (ખચ્ચન્ભીભ((ઃઘ()

ઓછી સંખ્યામાં બાળકો સાથે વીસ–વીસ મિનિટના ૪ સેતુ પાઠ દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ આપવાના રહેશે. જેમાંના બે પાઠ પ્રાથમિક કક્ષાએ અને બે પાઠ માધ્યમિક કક્ષાએ આપવાના રહેશે. આ પાઠ શિક્ષણ કાર્યના પ્રારંભિક અનુભવ માટે અનિવાર્ય ગણાશે.

(ગ) વર્ષ દરમિયાન છૂટા પાઠ, એકમ પાઠ તેમજ પ્રવૃત્તિ–સમવાય પાઠ પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યના ભાગરૂપે કોઠામાં દર્શાવ્યા મુજબ આપવાના રહેશે.

પાઠ અવલોકન કાર્ય

પ્રશિક્ષણાર્થીએ અધ્યાપક દ્વારા, શાળાના નિવેડેલા શિક્ષકો દ્વારા તેમજ સહાધ્યાયી તાલીમાર્થીઓ દ્વારા અપાતા ઓછામાં ઓછા ૬૦ પાઠોનું અવલોકન કાર્ય કરવાનું રહેશે.

નોંધઃ ૧. બન્ને પદ્ધતિમાં દરેકના ૨૦ + ૨૦ એમ કુલ ૪૦ પાઠ અને અન્ય વિષયના ૨૦ પાઠ મળીને કુલ ૬૦ પાઠનું અવલોકન કરવાનું રહેશે.

૨. પસંદ કરેલ વિષય શિક્ષણ પદ્ધતિ વાર અધ્યાપકોના ઓછામાં ઓછા બે બે નિદર્શન પાઠનું અવલોકન કરવાનું રહેશે.

૩. અપાયેલા પાઠો ઉપર જે તે દિવસે જ પ્રતિપોષણ માટે અધ્યાપક સાથે પ્રશિક્ષણાર્થી મુકત ચિંતન / ગોષ્ઠિ કરી શકે તેવું આયોજન કરવું.

૪. અનુસરણ નોંધ તૈયાર કરાવવી અને તેનું વ્યકિતગત સતત મૂલ્યાંકન / સમીક્ષા કરવાનું ગોઠવવું. અવલોકન નોંધ અને અનુસરણકાર્ય નોંધ વર્ષાંતે પરીક્ષા સમયે સુપરત કરવાની રહેશે.

અધ્યયન – અધ્યાપન સામગ્રી નિર્માણ

આ પ્રકારના પાઠો આપવા ઉપરાંત અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા ૧૦ શિક્ષણ સાધનો પ્રશિક્ષણાર્થીએ તૈયાર કરવાના રહેશે.

દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ વર્ષવાર નીચે મુજબ શૈક્ષણિક સાધન–સામગ્રી અનિવાર્ય પણે તૈયાર કરવાની રહેશે.

૧.	વ્યકિતગત અધ્યયન–અધ્યાપન માટેની સાધન–સામગ્રી	૨
૨.	જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન–સામગ્રી	૪
૩.	મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી	૨
૪.	સમૃદ્ધીકરણ માટેની સાધન–સામગ્રી	૨
	કુલ સાધન સામગ્રી	૧૦

આ સ્વનિર્મિત સાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ વર્ગવ્યવહારમાં ફરજિયાતપણે કરવાનો રહેશે. આ ઉપરાંત પોતાની બંને વિષયપદ્ધતિમાં ધોરણ ૮ થી ૧૦ ના પાઠય પુસ્તકોમાંથી દરેક ધોરણના ઓછામાં ઓછા એક એક પાઠનું પરામર્શન કરશે અથવા

તેના કરતાં વધુ ઉપયોગી થઈ શકે તેવી અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી તૈયાર કરશે. તદુપરાંત તે સિવાયના બન્ને વિષયોના ધો. ૮, ૯, ૧૦ ના પાઠોના કઠિન બિંદુ તારવશે જેના આધારે આંતરિક મૂલ્યાંકન માટે વર્ષાંતે જે તે વિષયના અધ્યાપક મૌખિક ક્રિયાત્મક કસોટી લેશે.

દરેક પ્રશિક્ષણાર્થી ધોરણ ૮ થી ૧૦ માં ઉપયોગી થઈ શકે તેવી પોતાના વિષયની ક્ષમતાકેન્દ્રી લેખિત કસોટીઓ, મૌખિક તેમજ ક્રિયાત્મક કસોટીઓ વગેરે તૈયાર કરશે અને વર્ગખંડમાં તેની અજમાયશ કરશે. જરૂર મુજબ ઓછામાં ઓછા બંને વિષયોમાંના એક એક એકમ લઈને પ્રશિક્ષણાર્થીઓ અધ્યયન–અધ્યાપન કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવી સ્વાધ્યાયપોથીઓ અથવા કાર્યપોથીઓ વગેરે સતત મૂલ્યાંકન, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ તેમજ સંવર્ધનકાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવી સામગ્રી તૈયાર કરશે.

સ્થાનિક પર્યાવરણમાંથી સહેજે મળી આવતી અધ્યયન સામગ્રી એકત્ર કરી તેનો શૈક્ષણિક ઉપયોગ કરતાં શીખશે. બહુ ઓછા ખર્ચે તૈયાર થઈ શકે તેવા શૈક્ષણિક સાધનોના નમૂના પણ બનાવશે. તે સાથે સાથે જયાં જરૂર હશે ત્યાં શિક્ષણકાર્યમાં રેડિયો, ટેઈપરેકોર્ડર, ઓવરહેડ પ્રોજેકટર, સ્લાઈડ પ્રોજેકટર, વી.સી.આર. અને ટી.વી., સ્કેનર, કમ્પ્યૂટર, ઈન્ટરનેટ સેવા સંબંધિત વિષયના સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરીને પોતાના વર્ગકાર્યમાં આધુનિક તકનિકીનો પણ ઉપયોગ કરશે એવી અપેક્ષા છે.

ક્રિયાત્મક સંશોધન

પ્રશિક્ષણાર્થીએ આચાર્યના માર્ગદર્શન નીચે વર્ગશિક્ષણની સમસ્યાઓ વિશે અથવા શાલેય શિક્ષણનાવિવિધ પ્રશ્નો વિશે સંશોધન હાથ ધરવાના રહેશે. ક્રિયાત્મક સંશોધન પૂર્ણ કર્યે વ્યવસ્થિત અહેવાલ તૈયાર કરીને રજૂ કરવાનો રહેશે. ક્રિયાત્મક સંશોધન અંગેનું મૂલ્યાંકન તેમજ પ્રતિપોષણ અધ્યાપક કે પ્રશિક્ષણાર્થીઓને વ્યકિતગત આપવાનું ગોઠવવાનું રહેશે.

ગ્રામ શિક્ષણ (મથકેતર શિક્ષણ / સતત શિક્ષણ) (ફ))

'૮?૭૧()

ગ્રામીણ વિસ્તારની પ્રાથમિક શાળાઓમાં એક સપ્તાહ સુધી ગ્રામ શિક્ષણ કાર્ય કરવાનું રહેશે. ગ્રામ શિક્ષણનું વિગતવાર આયોજન તૈયાર કરવા માટે આગળના સપ્તાહમાં ચાર–ચાર તાસ સમય ફાળવવાનો રહેશે. ગ્રામશિક્ષણ દરમિયાન પ્રાથમિક

શાળામાં પ્રવૃત્તિ–સમવાયના ચાર પાઠ આપવાના રહેશે, જેમાં બન્ને પદ્ધતિઓ સમાન રીતે સાંકળવાની રહેશે અને એટલા જ પ્રમાણમાં અવલોકન કાર્ય કરવાનું રહેશે.

ગ્રામશિક્ષણના બીજા તબક્કામાં ઉત્તર બુનિયાદી અથવા નિવાસી માધ્યમિક શાળામાં બંને વિષયના એકમ પાઠ આપવાનાં રહેશે. બંને વિષયમાં ત્રણ-ત્રણ તાસનું પ્રારંભિક શિક્ષણ એક–એક અથવા અડધા તાસમાં મૂલ્યાંકન તથા અંતિમ એક એક તાસમાં જરૂરિયાત મુજબ ઉપચારાત્મક શિક્ષણ અથવા સમૃદ્ધિકરણ માટેનો પાઠ આપવાનો રહેશે.

ગ્રામ શિક્ષણ દરમિયાન બંને શાળાઓમાં સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓ, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો અને સમાજઉપયોગી ઉત્પાદક શ્રમકાર્યનાં કામો પણ કરવાનાં રહેશે. ગ્રામશિક્ષણ દરમિયાન પ્રશિક્ષણાર્થીના પ્રત્યેક જૂથમાં એક–એક અધ્યાપક સાથે રહેશે. તેમના માર્ગદર્શન નીચે પ્રશિક્ષણાર્થી યોજનાબધ્ધ રીતે કામ પુરૂ કરશે.

કેન્દ્રનિવાસ (યદ્યત્ભ્ચદ્ય(ઝયઉ)

છાત્રાલયવાળી માધ્યમિક શાળાઓમાં કે ઉત્તર બુનિયાદી શાળાઓમાં બે સપ્તાહનો શૈક્ષણિક કેન્દ્રનિવાસ અનિવાર્ય રીતે કરવાનો રહેશે. જે દરમિયાન શાળાના આચાર્ય અને વિષયશિક્ષકો તેમના પાઠોનું નિરીક્ષણ કરશે. દરેક શાળામાં બે–બે પ્રશિક્ષણાર્થીઓ ગોઠવાશે.

કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન શાળાના શિક્ષણની બધી જવાબદારી અને ફરજો પ્રશિક્ષણાર્થી અદા કરે તે જાતનો કાર્યક્રમ ગોઠવાશે. શકય હોય ત્યાં રોજના બંને શિક્ષણ પદ્ધતિના એક એક પાઠ આપે તેમ ગોઠવવું. તેમ શકય ન હોય ત્યાં રોજનો ઓછામાં ઓછા ૧ પાઠ આપે તેવું થવું જોઈએ. બંને વિષયમાં કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન તેઓ વિશિષ્ટ પ્રકારના પાઠ આપે તેવો આગ્રહ રાખવો. કેન્દ્ર નિવાસ દરમિયાન શાળાના આચાર્ય તેમજ પ્રશિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય સોંપે તે નીચેના જેવી જવાબદારીઓ અદા કરવાની રહેશે.

૧	મૂલ્યાંકન કાર્ય કરવું.	૬	વાલી સંપર્ક કરવો
૨	સ્વાધ્યાય આપવો, તપાસવો અને માર્ગદર્શન આપવું	૭	સાક્ષરતા/અનુસાક્ષરતા નિરંતર શિક્ષણના કાર્યક્રમમાં સામેલ થવું.
૩	સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન	૮	સ્થાનિક સંસ્થાઓની મુલાકાત લેવી

	કરવું.		
૪	વ્યકિત અભ્યાસ ( ) હાથ ધરવો	૯	છાત્રાલય સંચાલન કરવું.
૫	ક્રિયાત્મક સંશોધન કરવું.	૧૦	પ્રાર્થના સંમેલનનું સંચાલન કરવું.

શાળાયાત્રા : (ઉત્તમ શાળાઓની મુલાકાત)

શાળાયાત્રામાં વિવિધ શિક્ષણ સંસ્થાઓનો પરિચય થાય તેવો લગભગ એક સપ્તાહનો શૈક્ષણિક કાર્યક્રમ યોજવાનો રહેશે. શૈક્ષિણિક સંસ્થાઓ ઉપરાંત તેમાં સાંસ્કૃતિક સ્થળો પણ આવરી લેવાશે. શાળાયાત્રા એ અભ્યાસક્રમનો અનિવાર્ય ભાગ હોવાથી આ શૈક્ષણિક પ્રવાસનો ખર્ચ પ્રશિક્ષણાર્થીએ ભોગવવાનો રહેશે.

પ્રાર્થના સંમેલનનું આયવોજન અને સંચાલન

(ક) આયોજન અને સંચાલન

એક એક જૂથે એક એક સપ્તાહ આયોજન અને સંચાલનની જવાબદારી અદા કરવાની રહેશે. જેમાં નીચેના જેવી સુચિત બાબતોનું આયોજન કરે તેમજ કરાવે તથા તે સારી રીતે પાર પાડવામાં જવાબદારી પૂર્વક ભાગ ભજવે એ આવશ્યક છે.

પ્રાર્થના, મૌન, ભજન–ધૂન, પ્રેરકગીત, સમાચાર–વાચન, સુવિચાર, જોડણી શિક્ષણ, જાણવા જેવું, વાચન સમીક્ષા, ગણિત ગમ્મત, વિજ્ઞાનનું અવનવું, અભિનયગીત, જીવનવૃત્તાંત, પાત્રાભિનય, કાવ્યપઠન, શીઘ્રવકતૃત્વ, વાદ્યવૃંદ, પ્રસંગોચિત વાત, લોકસાહિત્ય, કવિમુશાયરો, મહેમાન કલાકારો, સ્વાગત અને આભારદર્શન.

(ખ) સહભાગિતા

સમૂહ પ્રાર્થના, સમૂહ ગીરો, વ્યાખ્યાન નોંધ, સહચિંતન ગોષ્ઠિ, અહેવાલ નિરૂપણ, ઉત્સવ ઉજવણી.

(ગ) સંમેલનના આયોજન તેમજ સંચાલનનું મૂલ્યાંકન

પ્રશિક્ષણાર્થી તેનું સ્વમૂલ્યાંકન તેમજ અહેવાલ બંને સત્રમાં તૈયાર કરીને રજૂ કરશે. અધ્યાપકની પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન, માર્ગદર્શન અને સમીક્ષા દ્વારા આ પ્રકારની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિના સંચાલનની કાર્યદક્ષતા વિકસાવવાના પ્રયત્નો કરવાના રહેશે.

કાર્યશિક્ષણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમના પૃ.૧૪૨ થી ૧૪૫ માં સૂચિત કાર્યશિક્ષણના સૈદ્ધાંતિક તેમજ પ્રાયોગિક કાર્યો પૂર્ણ કરવાના રહેશે.

વિભાગ (૩)

સમૂહજીવન અને સમાજસેવા

૧	સ્વયં	સ્વાશ્રય (સ્વયંસેવા), જાગૃત નાગરિક તરીકેનું આચરણ (સમસંવેદન, સમભાવ, અન્યનો વિચાર) નિત્ય–નિરોગી રહેવાની કાળજી, યોગ, ખેલકૂદ અને વ્યાયામ
૨	છાત્રાલય અને પરિસરમાં સહયોગ	છાત્રાલય અને પરિસરમાં સહયોગ, અતિથિ સત્કાર, રંગોળી અને સુશોભન, સ્વચ્છતા, સુઘડતા, વ્યવસ્થા, સુંદરતા, બાગકામ, પર્યાવરણની જાળવણી
૩	સ્થાનિક સમાજમાં કરવાની પ્રવૃત્તિઓ.	શુશ્રૂષા (બીમારની સારવાર) સાવચેતીના પગલાં, ઉત્સવોની ઉજવણીમાં સક્રિય ભાગીદાર, પદયાત્રા, લોકશિક્ષણનાં કામો, ભીંતપત્ર લેખન, વૃક્ષારોપણ, સામુદાયિક શ્રમયજ્ઞ, રોગનિદાન કેમ્પ, નેત્રયજ્ઞ, દંતયજ્ઞ, રકતદાન, સંસ્કાર કાર્યક્રમો, લોકડાયરા, સમૂહ ભોજન, પ્રાસંગિક રાહતકાર્ય વગેરે
૪	વ્યાપક સમાજમાં કરવાની પ્રવૃત્તિઓ	માનવીય સંબંધો સ્થાપવા – વિકસાવવા, સ્વસ્થ સમાજના ઘડતરમાં વ્યકિતગત યોગદાર, પ્રગતિશીલતા અને આધુનિકતાનો વિવેકપૂરઃસરનો સ્વીકાર અને પ્રયાસ

રોજનીશી (શિક્ષણ ચિંતનિકા :–

રોજનીશી એ માત્ર કરેલા કામનો અહેવાલ નથી, પરંતુ પ્રશિક્ષણાર્થીએ દિવસ દરમિયાન કરેલા કામના અહેવાલ ઉપરાંત સ્વતંત્ર શિક્ષણ ચિંતન, મુકત અભિવ્યકિત તેમજ સ્વમૂલ્યાંકનનો પણ તેમાં સમાવેશ કરવાનો છે. રોજનીશી તપાસવાનું અન્ય પ્રતિશોષણ આપવાનું કામ ખૂબ કાળજીપૂર્વક થાય તો શિક્ષણનું તે ખૂબ જ મહત્વનું માધ્યમ બની શકે.

શિક્ષણનું માધ્યમ

બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસ માટે અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં શિક્ષણનું માધ્યમ માતૃભાષા ગુજરાતી રહેશે.

સમયની સૂચિત ફાળવણી

(ક) પ્રશિક્ષણ માટેનો સમયગાળો : બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસક્રમમાં પ્રશિક્ષણાર્થીના ઘડતર માટે પૂરા બે સત્રનો સમયગાળો મળશે. શિક્ષક

પ્રશિક્ષણના કાર્યક્રમ માટેની સૂચિત સમય ફાળવણી નીચે આપવામાં આવી છે. તેમાં સ્થાનિક પરિસ્થિતી અને સંજોગો પ્રમાણે આચાર્ય ફેરફાર કરી શકશે.

(ખ) કાર્યદિન અને પ્રાયોગિક કાર્ય માટે સમયની ફાળવણી :–

વર્ષના ૩૬૫ દિવસમાંથી જાહેર રજાઓ અને રવિવાર બાદ કરતાં કામના ઓછામાં ઓછા ૨૨૮ કાર્યદિવસ એટલે કે ૩૮ સપ્તાહ મળશે. તેમાંથી પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્ય માટે આ પ્રમાણે સમય ફાળવી શકાશે.

૧.	પરિચય સપ્તાહ	૧	સપ્તાહ
૨.	સૂક્ષ્મ અધ્યાપન અને સેતુપાઠ	૩	સપ્તાહ
૩.	નિદર્શન પાઠ અને ચર્ચાપાઠ	૧	સપ્તાહ
૪.	શાળાઓમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણકાર્ય	૫	સપ્તાહ
૫.	ગ્રામશિક્ષણ–(મથકેતર શિક્ષણ)	૨	સપ્તાહ
૬.	કેન્દ્રનિવાસ (ઈન્ટરનશીપ)	૨	સપ્તાહ
૭.	શાળાયાત્રા (શૈક્ષણિક પ્રવાસ)	૧	સપ્તાહ
	કુલ	૧૬	સપ્તાહ

આ રીતે વર્ષ દરમિયાન પ્રાયોગિક કાર્ય માટે ૧૬ સપ્તાહ જેટલો સમય ફાળવી શકાશે તે સિવાય સૈદ્ધાંતિક કાર્ય માટે લગભગ ૨૦ સપ્તાહ અને પરીક્ષણ મૂલ્યાંકન માટે ૨ સપ્તાહ જેટલો સમય ફાળવી શકાશે.

(ગ) સમય પત્રકમાં તાસની ફાળવણી :– સપ્તાહના છ દિવસ દરમિયાન સાપ્તાહિક તાસની ફાળવણી આ પ્રમાણે કરી શકાશે.

૧. વિદ્યાલયમાં હંમેશા પ્રથમ એક તાસ પ્રાર્થના–સંમેલન (જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ) માટે તથા બે તાસ કાર્યશિક્ષણ માટે રહેશે. (સોમ થી શુક્ર)

૨. સપ્તાહના કુલ ૫૬ તાસમાંથી પ્રાર્થના–સંમેલન, કાર્યશિક્ષણ તેમજ સામુદાયિક પ્રવૃત્તિ / સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિ / સાપ્તાહિક કસોટી / વર્ગલેખન સહિત પ્રાયોગિક કાર્ય માટે કુલ ૧૬ તાસ ઉપરાંત સૈદ્ધાંતિક કાર્ય માટે રોજના ૭ તાસ (શનિવારે ૬ તાસ) લેખે સપ્તાહમાં ૪૦ તાસની ફાળવણી આ પ્રમાણે કરી શકાશે.

સાપ્તાહિત તાસની ફાળવણી

૦૬ તાસ	પ્રાર્થના–સંમેલન (જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ)	૧૬ તાસ
૧૦ તાસ	કાર્યશિક્ષણ માટે (સપ્તાહમાં પાંચ દિવસ હંમેશા બે તાસ જેટલો સમય.	
૨૪ તાસ	આધાર પાઠયક્રમ અને વિશિષ્ટ ક્ષેત્રો માટે (દરેક વિષય માટે સપ્તાહમાં ૬ તાસ)	૪૦ તાસ
૧૦ તાસ	વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણપદ્ધતિઓ માટે (દરેક વિષય માટે સપ્તાહમાં ૫ તાસ)	
૦૫ તાસ	વ્યકિતગત / સામુદાયિક માર્ગદર્શન માટે અથવા લાઈબ્રેરી વર્ક	
૦૧ તાસ	સામુદાયિક પ્રવૃત્તિ / સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ / સાપ્તાહિત કસોટી / વર્ગલેખન માટે	
૫૬ તાસ	કુલ	

નોંધ :– ૧. આ અભ્યાસક્રમ મુજબ શિક્ષક–પ્રશિક્ષક મેળવવા માટે પ્રશિક્ષણાર્થીએ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના છાત્રાલયમાં રહીને પૂરો સમય અભ્યાસક્રમની વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાનો રહેશે.

૨. અભ્યાસના ભાગરૂપે શાળાયાત્રા ગ્રામશિક્ષણ, કેન્દ્રનિવાસ વગેરેમાં થતો ખર્ચ પ્રશિક્ષણાર્થીઓ પોતે ભોગવશે. આવી કામગીરીમાં અધ્યાપકોને બહાર જવાનું થશે તેનો ખર્ચ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય ઉપાડશે.

ગુણાંકન યોજના

(બાહ્ય અને આંતરિક મૂલ્યાંકન)

	વિભાગ	બાહ્ય મૂલ્યાંકન	આંતરિક મૂલ્યાંકન	કુલ ગુણ
૧ ૨	<u>વિભાગ–(૧) સૈદ્ધાંતિક</u> આધાર પાઠયક્રમ (પ્રશ્નપત્ર ૧ થી ૪)	૬૦૦		૬૦૦

	પસંદ કરેલ બંને વિષયોનું વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણપદ્ધતિ (પ્રશ્નપત્ર ૫ અને ૬)				
	વિભાગ–(૨) પ્રાયોગિક				
(ક)	ક્ષેત્રીય શૈક્ષણિક અનુભવો.				૩૦૦
	૧	વર્ષ દરમિયાનનું પ્રાયોગિક શિક્ષણકાર્ય (૩૦ પાઠ × ૧૦ = ૩૦૦ ગુ.)		૧૦૦	
	૨	વર્ષાને અંતે વાર્ષિક પરીક્ષાના ૨ પાઠ (૫૦ × ૨ = ૧૦૦ ગુણ)		૧૦૦	
	૩	પાઠ અવલોકન કાર્ય તેમજ અનુસરણકાર્ય નોંધ		૩૦	
	૪	કેન્દ્ર નિવાસ દરમિયાનના ૧૦ પાઠ તેમજ વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન.		૩૦	
	૫	ગ્રામશિક્ષણ દરમિયાનની વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ		૪૦	
(ખ)	અન્ય પ્રાયોગિક કાર્યો				૨૦૦
	૧	શૈક્ષણિક ઉપકરણો		૪૦	
	૨	ક્રિયાત્મક સંશોધન અથવા સંશોધનલક્ષી પ્રાયોગિક કાર્ય		૨૦	
	૩	મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓ		૨૦	
	૪	કેસસ્ટડી (વ્યકિત અભ્યાસ)		૨૦	
	૫	સ્વાધ્યાય : (પસંદ કરેલ બંને વિષયના વિષયવસ્તુના (૧૫ + ૧૫) (પસંદ કરેલ બંને વિષયમાં ઘો. ૮, ૯, ૧૦ ના એક એક પાઠની વિવેચનાત્મક નોંધ અને બાકીના તમામ પાઠોના		૩૦	

		કઠિનબિંદુઓની સ્વઅધ્યયન નોંધ)			
	૬	મૂલ્યાંકન કસોટીઓ (પસંદ કરેલ બંને વિષયની) (૧૫ + ૧૫) (બંને વિષયમાં તૈયાર કરેલી ધો. ૮, ૯, ૧૦ માટેની એક એક) કુલ છ કસોટીઓ)		૩૦	
	૭	ક્રિયાત્મક/પ્રાયોગિક/મૌખિક કસોટી (વાયવા) પસંદ કરેલ બંને વિષયોમાં) (૧૫ + ૧૫) (બંને વિષયમાં લેખિત પરીક્ષામાં ન ચકાસી શકાય તેવા જે તે વિષયના વિશિષ્ટ ક્રિયાત્મક કૌશલ્યો પ્રયોગો / નિદર્શન વગેરે)		૩૦	
	૮	શાળાયાત્રા (શૈક્ષણિક પ્રવાસ) નો અહેવાલ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિશિષ્ટ પ્રયોગો કરતી શિક્ષણ સંસ્થાઓના શૈક્ષણિક પ્રવાસનો અહેવાલ		૧૦	
(ગ)	કાર્યશિક્ષણ (વર્ક એજયુકેશન) ૨૦ ગુણ સૈદ્ધાંતિક + ૪૦ ગુણ કાર્યશિક્ષણની વિવિધ શૈ. પ્રવૃત્તિઓ + ૪૦ ગુણ ઉત્પાદકકાર્ય		–	૧૦૦	૧૦૦
		કુલ	૬૦૦	૬૦૦	૧૨૦૦

વિભાગ (૩) સમૂહજીવન

સમૂહજીવનનું આંતરિક મૂલ્યાંકન નીચે મુજબ કરવાનું રહેશે.

૧	છાત્રાલયમાં સમૂહજીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સહભાગિતા	૧૦
૨	વિદ્યાલયમાં સમૂહજીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સહભાગિતા	૧૦
૩	વ્યકિતગત જીવનમાં ગુણવિકાસ કરવા માટે કરેલો સભાન પ્રયાસ	૧૦

૪	સામુદાયિક જીવનને વિકસાવવામાં તેમજ તેને સુદ્દઢ કરવામાં પ્રશિક્ષણાર્થીએ કરેલ યોગદાન	૧૦
૫	નિયમિતતા, હાજરી તથા નિર્વ્યસની અને સ્વસ્થ જીવન માટેની સદાય તત્પરતા	૧૦

આ દરેક દસ દસ ગુણમાંથી, ગુહપતિ, અધ્યાપકો તેમજ આચાર્ય મૂલ્યાંકનત કરશે અને તેના સરાસરી પ્રાપ્તાંકના આધારે સમૂહજીવનની કક્ષા નકકી કરવામાં આવશે. જે તેના ગુણપત્રકમાં પણ દર્શાવવામાં આવશે. આ રીતે સમૂહજીવનનું સતત મૂલ્યાંકન કર્યા બાદ તેને લાગુ પડતી નીચે મુજબની સંબંધિત કક્ષામાં ફેરવીને ઉત્તમ, સારું, સંતોષકારક, સાધારણ અને નબળું એમ કક્ષા મૂકવાની રહેશે.

(૧) ૭૦ થી ઉપર ઉત્તમ (ખભ(ત)

(૨) ૬૦ થી ઉપર અને ૭૦ સુધી સારુ (ન:::મ)

(૩) ૫૦ થી ઉપર અને ૬૦ સુધી સંતોષશ્કારક (કબત્ય()બ'ત:૨૪)

(૪) ૪૦ થી ઉપર અને ૫૦ સુધી સાધારણ (બ–ભ૨બન્ભ)

(૫) ૪૦ અને ૪૦ થી નીચે નબળું (.::૨)

<u>પરીક્ષા યોજના અને ધોરણો</u>

પરીક્ષા યોજના

૧. બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) ની પદવી માટે વર્ષના અંતે વાર્ષિક પરીક્ષામાં બેસવા ઈચ્છનાર ઉમેદવારે પરીક્ષાનું નિયતફોર્મ યુનિવર્સિટી જે અંતિમ તારીખ નકકી કરે ત્યાં સુધીમાં ભરીને મોકલવાનું રહેશે.

૨. શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય પ્રત્યેક પ્રશિક્ષણાર્થીની પરીક્ષામાં બેસવા માટેની પાત્રતાની ખાતરી કરીને, પરીક્ષામાં બેસવાપાત્ર પ્રશિક્ષણાર્થીઓના નામની યાદી તેમજ પરીક્ષાફોર્મ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પરીક્ષા વિભાગને નિયત કરેલા સમય સુધીમાં મોકલી આપશે.

૩. દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પરીક્ષા ીવભાગ દ્વારા પરીક્ષાનો કાર્યક્રમ તથા બેઠકક્રમાંક જાહેર થયા પછી સામાન્ય રીતે અભ્યાસક્રમના વિભાગ–૨ ની વાર્ષિક પ્રાયોગિક પરીક્ષા ફેબ્રુઆરી માસમાં યોજાશે.

૪. અભ્યાસક્રમના વિભાગ–૨ ના પ્રાયોગિક કાર્યોના આંતરિક મૂલ્યાંકનની સુઆયોજિત પ્રક્રિયા શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય તેમજ અધ્યાપકો દ્વારા વર્ષ દરમિયાન સતત ચાલતી રહેશે.

૫. બી.એડ (બેઝિક એકજયુકેશન) અભ્યાસક્રમના વિભાગ–૨ ના સૈદ્ધાંતિક વિષયોની લેખિત પરીક્ષા દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પરીક્ષા વિભાગ દ્વારા વર્ષમાં એક જ વાર સામાન્ય રીતે નિયત કરેલ સમયે લેવાશે.

૬. સૈદ્ધાંતિક વિષયોનું પ્રત્યેક પ્રશ્નપત્ર ૧૦૦ ગુણનું અને ૩ કલાકનું રહેશે.

૭. વાર્ષિક પરીક્ષાના કેન્દ્ર સંચાલક તરીકે શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના આચાર્યશ્રી અથવા સિનિયર અધ્યાપક બંને પરીક્ષાઓની વ્યવસ્થા તેમજ સંચાલન કરશે.

વર્ષાંત પરીક્ષામાં બેસવા માટેની પાત્રતા :

૧. દરેક ઉમેદવારે પ્રત્યેક સત્રમાં ૯૦ % દિવસો મહાવિદ્યાલયમાં ફરજિયાતપણે હાજર રહેવું પડશે અને તે દરમિયાન અભ્યાસક્રમમાં દર્શાવેલ તમામ પ્રાયોગિક કામો સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ કરવાના રહેશે.

૨. જે તે વર્ષમાં કામના દિવસોની ૯૦ % હાજરી પૂર્ણ ન કરી હોય અથવા નિયત કરેલ વાર્ષિક કામો સંતોષકારી રીતે પૂરાં નહીં કરનાર પ્રશિક્ષણાર્થી જયાં સુધી તે પરિપૂર્ણ નહી કરે ત્યાં સુધી પરીક્ષામાં બેસવાપાત્ર ગણાશે નહીં.

૩. અભ્યાસક્રમના વિભાગ–૧ (સૈદ્ધાંતિક) તેમજ વિભાગ–૨ (પ્રાયોગિક) માં આંતરિક મૂલ્યાંકનમાં ઓછામાં ઓછા ૪૦ % ગુણ મેળવ્યા હશે તેઓ જ વાર્ષિક પરીક્ષાનું ફોર્મ ભરી શકશે.

પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવા માટેનાં ધોરણો :

૧. વિભાગ –૧ (સૈદ્ધાંતિક) માં ઉત્તીર્ણ થવા માટે તાલીમાર્થીએ કુલ ગુણના ઓછામાં ઓછા ૪૦ % ગુણ એટલે કુલ ૬૦૦ ગુણમાંથી ઓછામાં ઓછા ૨૪૦ ગુણ મેળવવાના રહેશે.

૨. સૈ દ્ધાંતિક વિભાગના બાહ્ય મૂલ્યાંકનમાં પ્રત્યેક પ્રશ્નપત્રમાં વિભાગવાર ઓછામાં ઓછા ૩૦ % ગુણ એટલે ૫૦ ગુણમાંથી ૧૫ ગુણ મેળવવાના રહેશે.

૩. બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) અભ્યાસક્રમના સૈ દ્ધાંતિક વિભાગ તેમજ પ્રાયોગિક વિભાગમાં અલગ અલગ ઉત્તીર્ણ થવું જરૂરી છે.

૪. સૈ દ્ધાંતિક તેમજ પ્રાયોગિક એમ બન્ને વિભાગોમાં ઉત્તીર્ણ થનારનો બેમાંથી જે વર્ગ ઉતરણી કક્ષાનો હશે તે વર્ગ ઉત્તીર્ણ થવાનો એકંદર વર્ગ ગણાશે.

૫. દરેક વિભાગમાં ૫૦ % કે તેથી વધારે પરંતુ ૬૦ % થી ઓછા ગુણ મેળવનાર દ્વિતીય શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયેલા ગણાશે.

૬. દરેક વિભાગમાં ૬૦ % કે તેથી વધારે પરંતુ ૬૬ % થી ઓછા ગુણ મેળવનાર ઉમેદવાર પ્રથમ શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયેલા ગણાશે.

૭. ૬૬ % કે તેથી વધારે ગુણ મેળવનાર 'વિશેષ યોગ્યતા' સાથે પાસ થયેલા ગણાશે.

ગુણની ફેરચકાસણી, ઉત્તરવહીનું પુનઃમૂલ્યાંકન તેમજ પરીક્ષા ફી અંગે :

૧. ઉત્તરવહીના ગુણની ફેરચકાસણી કે ઉત્તરવહીનું પુનઃમુલ્યાંકન માટે દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના નિયમ મુજબ કાર્યવાહી કરવાની રહેશે.

અનુત્તીર્ણ વિદ્યાર્થીઓ માટેની ફેરપરીક્ષા :

૧. પ્રશિક્ષણાર્થી મૂલ્યાંકન યોજનામાં જણાવ્યા મુજબ જે વિભાગમાં પાસ થયા હશે તે વિભાગ પૂરતા પાસ થયા ગણાશે અને તેથી પછીના વર્ષમાં તેણે રીપીટર પરીક્ષાર્થી તરીકે નાપાસ થયેલ વિભાગના વિષયની જ પરીક્ષા આપવાની રહેશે. (આ રીતે વિભાગવાર જુદા જુદા વર્ષોમાં પાસ થનારને શ્રેણી ૧, ૨ કે વિશેષ યોગ્યતાનો લાભ મળી શકશે નહીં.) આવા પ્રશિક્ષણાર્થી જેટલી વખત પરીક્ષામાં બેસે તેટલી વખત તેણે પરીક્ષાની પૂરી ફી ભરવાની રહેશે.

ખઈભમ્ઈ ૮ખ૭(૨' ભમ્ગ'બ્ત્યઃઘ૯ ડિગ્રીની સમકક્ષતા

પદવી (મભ્ન્ચભ્ભ)

નઈ તાલીમના શિક્ષણદર્શન અનુસારના આ અભ્યાસક્રમમાં જે પ્રશિક્ષણાર્થી તેના સૈદ્ધાંતિક તેમજ પ્રાયોગિક વિભાગમાં ઠરાવેલા તમામ કામો પૂર્ણ કરીને બાહ્ય તેમજ આંતરિક એમ બંને પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા જાહેર થશે તેમને દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા ખઈભમ્ઈ ૮ખ૭(૨' ભમ્ગ'બ્ત્યઃઘ૯ ''શિક્ષણ વિશારદ'' (બુનિયાદી શિક્ષણ) ની પદવી એનાયત કરવામાં આવશે.

પદવીની સમકક્ષતા

ખઈભમ્ઈ ૮ખબ(૮' ભમ્ગ'બ્ત્યઃઘ૯ ની પદવી (ડિગ્રી) ધરાવનાર વ્યકિત આગળ અનુસ્નાતક 'એમ.એડ' ના અભ્યાસ માટે પ્રવેશપાત્ર ઠરશે. તેમજ ગુજરાત રાજયના માન્ય ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયો તેમજ સામાન્ય માધ્યમિક શાળાઓમાં તથા પ્રાથમિક બુનિયાદી અધ્યાપન મંદિરોમાં શિક્ષક તરીકે સેવા આપવા માટે અન્ય ખઈભમ્ઈ કે મઈખઈઈભમ્ઈ થયેલા શિક્ષકોની જેમ જ સમકક્ષ ગણાશે.

સ્નાતક નઈ તાલીમ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયના નિયમો

૧. અભ્યાસની મુદત :–

બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસનો સમયગાળો એક શૈક્ષણિક વર્ષનો રહેશે.

૨. રજાઓ :–

રજાના નિયમો યુનિ. ના નિયમાનુસાર રહેશે.

૩. ફીનું ધોરણ :

સરકારશ્રીના નિયમ મુજબ વખતો વખત નકકી થયા મુજબ ફી લેવામાં આવશે અને આ કોલેજ સ્વનિર્ભર હોવાથી તે અંગેના સરકારી ઠરાવ મુજબ ફી લઈ શકશે.

૪. છાત્રાલય નિવાસ :

બધા જ પ્રશિક્ષણાર્થીઓ માટે છાત્રાલય અને ખાદી ગણવેશ ફરજિયાત છે. દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ છાત્રાલયનું ભાડું સરકારી નિયમ મુજબ કોલેજ નકકી કરે તે પ્રમાણે આપવાનું રહેશે. પ્રશિક્ષણાર્થીએ વિદ્યાલય તેમજ છાત્રાલયની સમૂહજીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સમજપૂર્વક જોડાઈને વિકાસશીલ જીવન માટેની અભિમુખતા, સામાજિક જવાબદારી માટેની સભાનતા તેમજ વિધાયક વલણ કેળવવા પ્રયત્ન કરવાનો રહેશે.

૫. શિસ્તના નિયમો :

કોલેજના આચાર્ય પોતાના વિદ્યાલય તેમજ છાત્રાલય માટેના પોતાના નિયમો ઘડશે અને દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ તે ફરજીયાતપણે પાળવાના રહેશે.

૬. પ્રાયોગિક કાર્ય :

દરેક પ્રશિક્ષણાર્થીએ પાઠયક્રમના પ્રત્યેક વિભાગમાં જણાવ્યા પ્રમાણેનું પ્રાયોગિક કામ સમયસર અને કાળજીપૂર્વક પૂર્ણ કરવાનાં રહેશે. જો

પ્રશિક્ષણાર્થી ઠરાવેલ ધોરણ પ્રમાણે પ્રાયોગિક કામ કરવામાં નિષ્ફળ જશે તો વાર્ષિક પરીક્ષામાં બેસવા પાત્ર ગણાશે નહી.

પ્રવેશ લાયકાત અને પ્રવેશ વિધિ

પ્રવેશ લાયકાત :

૧. બી.એડ (બેઝિક એજયુકેશન) ના આ અભ્યાસક્રમનું એકંદર ધ્યેય ગ્રામાભિમુખ કેળવણીનું હોઈને, અભ્યાસકાળ પછી ગ્રામ પ્રદેશમાં રહી, સમગ્રી સમાજના વિકાસ માટે જીવનભર જાગૃત કાર્યકર તરીકે કામ કરવા ઉત્સુલ એવા યુવાનોને આ અભ્યાસક્રમ દ્વારા શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ આપીને નઈ તાલીમના નિષ્ઠાવાન શિક્ષકો તૈયાર કરવાનું શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયનું લક્ષ છે. આ વાત સમજીને બી.એડ (બેઝિક એકજુકેશન) નું પ્રશિક્ષણ લેવા ઈચ્છનારને માટે અહીં આવકાર છે.

૨. સરકારી જેને પ્રવેશ માટે સ્નાતક સમકક્ષ ગણી હોય તેવી ગુજરાતની વિવિધ ગ્રામવિદ્યાપીઠોમાં અભ્યાસ પૂર્ણ કરીને નીચેના જેથી ઉપાધિ ઉમેદવારોને બી.એડ. (બેઝિક એજયુકેશન) ના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશમાં અગ્રતા આપવાની રહેશે.

– બી.આર.એસ. (કૃષિ ગોપાલન)

– બી.આર.એસ. (પશુપાલન અને ડેરી વિજ્ઞાન)

– બી.આર.એસ. (વનવિદ્યા)

– બી.આર.એસ. (ગૃહજીવનવિદ્યા)

– બી.આર.એસ. (લોકશિક્ષણ) હિંદી, અંગ્રેજી, ઈતિહાસ, ગ્રામ અર્થશાસ્ત્ર,

સહકાર–પંચાયત, ગ્રામ વિસ્તરણ અને સમાજનવરચના.

– બી.એસ.એસ.સી. (સમાજવિદ્યા વિશારદ) હિંદી, ગુજરાતી, ઈતિહાસ,

સમાજનવરચના.

– બી.એસ.સી. (વિજ્ઞાન વિશારદ) ગૃહવિજ્ઞાન

– બી.એસ.સી. (વિજ્ઞાન વિશારદ) વિજ્ઞાન

૩. ગ્રામવિદ્યાપીઠના ઉપર્યુકત ડિગ્રીધારી ઉમેદવારો ઉપરાંત કાયદાથી પ્રસ્થાપિત થયેલ કોઈપણ માન્ય વિશ્વવિદ્યાલય કે યુનિવર્સિટીના સંબંધિત વિષયના સ્નાતક / અનુસ્નાતકોને પણ પ્રવેશ આપી શકાશે.

૪. પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમમાં શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ માટે સ્નાતકો તેમજ સ્નાતિકાઓ બન્નેને પ્રવેશ આપવાની વ્યવસ્થા છે.

૫. ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોના અભ્યાસક્રમમાં શીખવાતા વિવિધ વિષયોમાંથી પોતાની પસંદગીના મુખ્ય વિષયમાં સ્નાતક કક્ષાએ ૪૫ % કે તેથી વધુ ગુણ પ્રાપ્ત કરી ઉત્તીર્ણ થનાર ઉમેદવાર પ્રવેશ માટે નિયત આવેદનપત્ર ભરી શકશે.

૬. પ્રશિક્ષણાર્થીએ પ્રાયોગિક શિક્ષણ માટે શાળાઓમાં મુખ્યત્વે ગુજરાતી–ભાષી વિદ્યાર્થીઓ સાથે શિક્ષણ વ્યવહાર કરવાનો હોઈને ઉમેદવારને ગુજરાતી ભાષા પર સારું પ્રભુત્વ હોય તે જરૂરી છે.

પ્રવેશવિધિ :

દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, સુરતની કેન્દ્રસ્થ પ્રવેશ સમિતિ દ્વારા પ્રવેશ નકકી કરવાના રહેશે.

પૂર્વસેવાકાલીન શિક્ષક–પ્રશિક્ષણની ત્રણ આધારશિલાઓ

'પૂર્વ સેવાકાલીન શિક્ષક પ્રશિક્ષણ એ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશેલ એક સામાન્ય વ્યકિત સક્ષમ અને પ્રતિબદ્ધ એવક વ્યાવસાયિક નિષ્ણાત શિક્ષકમાં પાયાનું પરિવર્તન કરવાની પ્રક્રિયા છે.'' (.ચભ્ઢ(ભ્ચ–ર'ભ ત્ભબ'ઝભ્ચ ભ્ભ૭'બત્ય:દ્ય ર(૬ ઉચ:'ભ((:) ત્ચબ્દ્ય():ચ?બત્ય:દ્ય :) ૬ ી૬ર .ભ્ચ(:દ્ય ય્દ્યાત: ૬ ':?ઉભ્તભ્દ્યાત બ્દ્યમ ':??ય્તત્ભમ ઉચ:)ભ((ય:દ્યબિ ભ્ભ૭'બત:ચ) આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે પૂર્વસેવાકાલીન શિક્ષક પ્રશિક્ષણએ 'સમર્થ શિક્ષક' તૈયાર કરવાનો કાર્યક્રમ છે.

સક્ષમ + પ્રતિબદ્ધ + કાર્યકુશળ ્ સમર્થશિક્ષક

શિક્ષક – પ્રશિક્ષણની ત્રણ આધારશિલાઓ

આને ધ્યાનમાં રાખીને શિક્ષક પ્રશિક્ષણનો અભ્યાસક્રમ નીચેની ત્રણ આધારશિલાઓ પર રચવામાં આવ્યો છે.

આકૃતિ

5F\R SFI"SF{X<I 1F[+M
SFv! JU" SFI"SF{X<IP
SFvZXF/F S1FFV[SFI"SF{X<I
SFv#XF/F ACFZGL X{P 5|J'l¿VMGF ;\RF,GG]\ SFI"SF{X<IP
SFPv$

5F\R 5|lTAâTF 1F[+M
5|v! lJnFYL"VM 5|tI[5|lTAâTF
5|vZ ;DFH 5|tI[5|lTAâTF
5|v# jIJ;FI 5|tI[5|lTAâTF
5|v$ ptS'Q8TFGL ;\5|Fl%T 5|tI[5|lTAâTF
5|v5 HLJGGF\ D}/E}T D}<IM 5|tI[

N; 1FDTF1F[+M

પાંચ કાર્યકૌશલ્ય ક્ષેત્રો

દરેક શિક્ષકે માત્ર વગખંડમાં જ નહીં, પરંતુ શાળા તેમજ સમાજમાં પણ વ્યાવસાયિક પ્રેકટિશનર જોઈએ. આથી કોઈ પણ સારા શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમની સફળતાનો આધાર મહદઅંશે શિક્ષકના માત્ર વ્યાવસાયિક જ્ઞાન, ક્ષમતાઓ કે પ્રતિબદ્ધતા પર નથી હોતો, પરંતુ રોજબરોજ તેમજ હરપળે વિવિધ ક્ષેત્રે તેનાં વાસ્તવિક કાર્યકૌશલ્યો પર પણ હોય છે. લાયકાતની આ સંકલ્પના ઉપરાંત ઉચ્ચ સ્તરના વ્યાવસાયિક કાર્યકૌશલ્યમાં રૂપાંતર પામતી લાયકાતની સંકલ્પના પણ સ્વીકારવી જોઈએ અને બિનતાલીમી શિક્ષકના અને તાલીમી શિક્ષકના કાર્યકૌશલ્ય વચ્ચે તફાવત હોવો જોઈએ. શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ એવો હોવો જોઈએ કે જેથી પ્રત્યેક પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના પાંચ કાર્યકૌશલ્ય ક્ષેત્રમાં પારંગતતા પ્રાપ્ત કરે.

કાર્યકૌશલ્ય ક્ષેત્રો

૧. વર્ગ કાર્યકૌશલ્ય

૧.૧ વર્ગશિક્ષણ કાર્ય

૧.૨ વર્ગ વ્યવસ્થાપન કાર્ય

૧.૩ વર્ગમાં મૂલ્યાંકન કાર્ય

૨. શાળા કક્ષાએ કાર્યકૌશલ્ય

૨.૧ શાળા પ્રાર્થના સંમેલનનું આયોજન અને સંચાલન

૨.૨ શાળા સફાઈ અને સંશોભનનું આયોજન અને સંચાલન

૨.૩ વિવિધ ઉત્સવ ઉજવણીનું આયોજન અને સંચાલન

૨.૪ વિવિધ સ્પર્ધાઓનું આયોજન અને સંચાલન

૨.૫ શાળા બાગ– ઉછેર અને માવજત

૩. શાળા બહારની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનનું કાર્યકૌશલ્ય

૩.૧ શૈક્ષણિક પ્રવાસ–પર્યટનનું આયોજન અને સંચાલન

૩.૨ શિક્ષણાનુભવ સ્થળોની મુલાકાતનું આયોજન અને સંચાલન

૩.૩ શિક્ષકોની જ્ઞાનવર્ધક સભાનું આયોજન અને સંચાલન

૩.૪ વૃક્ષારોપણ કાર્યક્રમનું આયોજન અને સંચાલન

૩.૫ ગ્રામસફાઈ અને શ્રમકાર્યનું આયોજન અને સંચાલન

૪. મા–બાપ/વાલીઓ સાથે સંબંધો સ્થાપવાનું કાર્યકૌશલ્ય

૪.૧ શાળા પ્રવેશોત્સવનું આયોજન અને સંચાલન

૪.૨ સતત ગેરહાજર રહેતા અને ઉઠી જવાની અણી પર હોય તેવાં બાળકોનાં મા–બાપ / વાલીની મુલાકાત

૪.૩. બાળકોની સમસ્યા સંબંધે મા–બાપ/વાલીની મુલાકાત

૪.૪ તેજસ્વી બાળકોની ઉત્કૃષ્ટતાની પ્રાપ્તિ માટે મા–બાપ/વાલીની મુલાકાત

૫. સ્થાનિક સમાજ સાથેના વ્યવહારનું કાર્યકૌશલ્ય

૫.૧ ગામમાં સમાજની ઉપસ્થિતી અને સહયોગમાં સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને ધાર્મિક ઉત્સવોની ઉજવણીનું આયોજન અને સંચાલન.

૫.૨ વિવિધ ઝુંબેશો અને અભિયાન સંબંધી આયોજન અને સંચાલન

૫.૩ મેળા જેવા પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓની મદદથી આયોજન અને સંચાલન

૧. વર્ગ કાર્યકૌશલ્ય

શિક્ષકને સોંપાયેલા બાળકોનું શિક્ષણ તે શિક્ષકનું પ્રથમ અને મોખરાનું કાર્ય હોવાથી વર્ગકક્ષાએ કાર્યકૌશલ્ય સૌથી મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. જે પરિસ્થિતિ હોય તેમાં વર્ગના બાળકોને શકય તેટલું ઉત્તમ શિક્ષણ આપી શકાય તે માટે તેમની પાસે ઉત્તમ કક્ષાના પ્રયત્ની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. આ માટે શિક્ષણ વ્યવહાર, મૂલ્યાંકન અને વ્યવસ્થાપનની વ્યૂહરચનાઓ માટે આવશ્યક એવા કૌશલ્યો, ક્ષમતાઓ, વલણો, અને અભિગમોની પ્રાયોગિક પ્રાપ્તિની અપેક્ષા છે. તેથી પૂર્વસેવાકાલીન શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યકમના એક ભાગ તરીકે આ અને આવી નીચેના જેવી વર્ગકક્ષાની સક્ષમ અને અસરકારક કામગીરી બજાવવા પ્રશિક્ષણાર્થીએ સજજતા કેળવવાની રહેશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી ...

૧.૧ વર્ગમાં વ્યવહાર અસરકારક રીતે કરે છે.

૧.૨ કક્ષાનુસાર વિદ્યાર્થીઓની આવશ્યકતા મુજબ વિષયશિક્ષણના પાઠો તૈયાર કરે છે અને આપે છે.

૧.૩ શિક્ષક તરીકે અધ્યયન–અધ્યાપન કામગીરી અસરકારક બનાવવા માટે પ્રશિક્ષણ વિદ્યાલયમાં શીખેલ વિવિધ અધ્યાપન પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શિક્ષણકાર્ય કરે છે.

૧.૪ વર્ગકામગીરીને અર્થપૂર્ણ બનાવવા માટે અભ્યાસક્રમના સંદર્ભમાં વિવિધ પ્રકારના પાઠોનું વાર્ષિક આયોજન કરે છે.

૧.૫ વર્ગકામગીરીને અદ્યતન બનાવવા માટે નૂતન શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને નવતર અભિગમો અપનાવે છે.

૧.૬ વર્ગમાં સમયસર પહોંચી જાય છે તેમજનિયમિત રીતે સ્વાધ્યાય તપાસે છે.

૧.૭ વર્ગમાં અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા દરમિયાન પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી ઉપર વ્યકિતગત ધ્યાન આપે છે.

૧.૮ વર્ગશિક્ષણમાં સક્રિય ભાગીદારી માટે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને પ્રોત્સાહિત કરે છે.

૧.૯ તવંગર કે ગરીબ, નબળા કે તેજસ્વી, એવાં તમામ બાળકો સાથે નિષ્પક્ષ વ્યવહાર કરે છે.

૧.૧૦ અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનો અસરકારક અને યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે.

૧.૧૧ પારસ્પરિક અધ્યયન માટે આવશ્યકતા અનુસાર વર્ગ વ્યવસ્થાપનમાં જૂથ સંચાલન પ્રવિધિઓ અપનાવે છે.

૧.૧૨ વિદ્યાર્થીઓની વિવિધ જરૂરિયાતો અને અભિરુચિને અનુલક્ષીને સ્વઅધ્યયન ટેવો વિકસાવવામાં તેમને મદદ કરે છે.

૧.૧૩ મૂલ્યાંકન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની નબળાઈ અને તેજસ્વિતાનું નિદાન કરે છે. તેમજ નબળા વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપચારાત્મક શિક્ષણ ગોઠવે છે અને તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓ માટે સમૃદ્ધિકરણની તકો પૂરી પાડે છે.

૧.૧૪ વિદ્યાર્થીઓ ઉત્કૃષ્ટ અધ્યયન કરે તેમજ વર્ગમાં પોતાનાં કૌશલ્યો પ્રદર્શિત કરે તે માટે તકો પૂરી પાડે છે.

૧.૧૫ વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયનની ઉણપો જાણવા માટે પરખદ્રષ્ટિ વિકસાવે છે અને અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રવૃત્તિ તે અનુસાર પ્રયોજે છે.

૨. શાળા કક્ષાએ કાર્યકૌશલ્ય

વર્ગખંડ કાર્યકૌશલ્ય ઉપરાંત જે શાળામાં કામ કરે છે તે શાળા પ્રત્યે તેની ભૂમિકા તેમજ જવાબદારીઓ શિક્ષકે અદા કરવી પડે. સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને રાષ્ટ્રીય ઉત્સવોની ઉજવણી, પ્રદર્શનો, સ્પર્ધાઓ જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાંથી ઉદભવતા આંતર વ્યવહારોનું સંચાલન એ અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો એક મહત્વનો ભાગ છે.

આવાં કાર્યકૌશલ્યોમાં સમગ્ર શાળા પરિવારનો સહયોગ અને રુચિ પેદા કરવા માટે સુસજજ શિક્ષક સમગ્ર શાળા પરિવારને ગતિશીલ કરી શકે છે. તેથી માત્ર અસરકારક શિક્ષણ માટે શાળાનું વાતાવરણ સુધરે એટલું જ પર્યાપ્ત નથી, પરંતુ સમગ્ર શાળા–પરિવારના સર્વાંગી વિકાસ માટે શાળાની એક ઉદાત્ત પ્રતિભા ઉપસે એ પણ જરૂરી છે. શાળા કક્ષાએ શિક્ષકમાં નીચેના જેવા કાર્યકૌશલ્યો વિકસાવવા કોશિશ કરવાની રહેશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી :–

૨.૧ વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસ માટે વર્ગશિક્ષણ ઉપરાંત શાળાકીય પ્રવૃત્તિઓનું મહત્વ સમજે છે.

૨.૨. વિદ્યાર્થીની પ્રતિભા વિકસાવવા માટે વિવિધ શાળા પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને અમલીકરણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં રસ પેદા કરે છે.

૨.૩ વિવિધ ઉત્સવોની ઉજવણી દ્વારા શાળાકીય પ્રવૃત્તિઓમાં શિક્ષક–વિદ્યાર્થી, વિદ્યાર્થી–વિદ્યાર્થી વચ્ચે જવાબદારી અને સહયોગની ભાવના વિકસાવે છે.

૨.૪ શાળા પ્રવૃત્તિઓ – જેવી કે નિયમિત પ્રાર્થના સંમેલન, સામાજિક–સાંસ્કૃતિક–શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોમાં સમૃદ્ધ અનુભવો પૂરા પાડવા માટે શાળા પર્યાવરણને નવતર રીતે ગોઠવે છે અને સતત રીતે કાયાકલ્પ કરે છે.

૨.૫ શાળા પ્રવૃત્તિઓમાં વિદ્યાર્થીઓ સક્રિય ભાગ લે તે માટે નેતૃત્વ પુરુ પાડે છે.

૨.૬ વિવિધ શાળા પ્રવૃત્તિઓમાં સંચાલનમાં આચાર્ય અને સહકાર્યકરોને સહયોગ આપે છે અને સંસ્થામાં સ્વસ્થ આંતર માનવસંબંધો જાળવવાની ક્ષમતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

૨.૭ શાળાબાગને વિકસાવે છે, તેનું જતન કરે છે અને શાળા પટાંગણમાં આવેલા વૃક્ષોની પૂરતી કાળજી લે છે.

૨.૮ વિદ્યાર્થીઓના સ્થાયીકરણમાં વધારો કરવામાં મદદ કરે છે.

૩. શાળા બહારની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનનું કાર્યકૌશલ્ય

વિવિધ અભ્યાસકીય અને જીવનલક્ષી પ્રવૃત્તિઓ, ક્ષેત્ર મુલાકાતો, સમાજ સાથેના વ્યવહારો, સમાજસ્ત્રોનો ઉપયોગ તેમજ અન્ય શકય સ્ત્રોતોની ઓળખ થવી તે શાળા બહારની દુનિયા સાથે શાળાનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ વિકસાવવા માટેના કેટલાકં પાસા છે. શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ દરમિયાન આ અંગેની જાણકારી પ્રશિક્ષણાર્થીને હોવી જરૂરી છે. એટલું જ નહી, પરંતુ આ ક્ષેત્રોમાં તેમના કાર્યકૌશલ્યની ભૂમિકા સમજવા માટે

નીચેના જેવી પ્રવૃત્તિઓના આયોજન, વ્યવસ્થાપન અને સંચાલનમાં સહભાગી થવું પડશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૩.૧ બાળકોની સર્જનાત્મકતા અને કાર્યકૌશલ્ય વિકસાવવા માટે પ્રવાસ–પર્યટન, શૈક્ષણિક મહત્વ ધરાવતાં સ્થળોની મુલાકાત જેવી પ્રવૃત્તિઓને મહત્વ આપે છે.

૩.૨ શાળા બહારની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનમાં સક્રિય રીતે ભાગ લે છે અને તેમાંથી નિષ્પન્ન થતા શૈક્ષણિક ઘટકો તારવીને શાળાકાર્યક્રમને અસરકારક બનાવે છે.

૩.૩ શાળા બહારની પ્રવૃત્તિઓને વધારે અસરકારક બનાવવા માટે પરિસંવાદ, કાર્યશિબિર અને ચર્ચાઓ વગેરેમાં સ્વેચ્છાપૂર્વક ભાગ લે છે.

૩.૪ આંતરશાલેય સ્પર્ધાઓ જેવી શાળા બહારની પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનમાં ભાગ લેવા, કામગીરી કરવા અને માર્ગદર્શન આપવા માટે સ્વયંપ્રેરિત બને છે.

૩.૫ શાળા બહારની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને સમૃદ્ધ કરવા સ્થાનિક તજજ્ઞો સાથે આંતરવ્યવહાર કરે છે અને સહકાર પ્રાપ્ત કરે છે.

૩.૬ શૈક્ષણિક પ્રવાસ પર્યટન અને ક્ષેત્રિય મુલાકાતનું આયોજન અને સંચાલન કરે છે.

૩.૭ શાળાની ભૌતિક અને શૈક્ષણિક જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા મા–બાપને, ગ્રામશિક્ષણ સમિત, વાલી મંડળ, મહિલા મંડળ, યુવકમંડળ તેમજ સ્થાનિક સહકારી સંસ્થાઓનો સહયોગ પ્રાપ્ત કરે છે.

૩.૮ ગ્રામસફાઈ કાર્યક્રમ, શ્રમયજ્ઞ, વૃક્ષારોપણ જેવા કાર્યક્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ તેમજ સ્થાનિક લોકોને સહભાગી બનાવે છે.

૩.૯ શિક્ષકોની જૂથસભા (હગિ(ત્ભ્ચ ચભ(ઃ૨'ભ હભ્દ્યત્ચભ ઢ હચહ) ના કાર્યક્રમોમાં સક્રિય રીતે ભાગ લેવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરે છે.

૪. માં–બાપ / વાલીઓ સાથે સંબંધો સ્થાપવાનું કાર્યકૌશલ્ય

વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસની પ્રગતિની ચર્ચા, વિદ્યાર્થીની કચાશ દૂર કરવામાં વાલી સહયોગ અને વિદ્યાર્થીના અનિયમિત હાજરીની સમસ્યા જેવી બાબતો શિક્ષક–વાલીના વ્યવહાર સાથે પ્રત્યક્ષ રીતે સંબંધિત છે. સતત દસ દિવસ સુધી ગેરહાજર રહેનાર વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓનો તાત્કાલિક સંપર્ક સાધવાથી ઉઠી જનાર બાળકોની સંખ્યામાં ઘટાડો જોવા મળ્યાના દ્રષ્ટાંતો ?

૪.૧. વિદ્યાર્થીઓને સારુ અધ્યયન કરાવવા માટે શિક્ષકોને વાલીઓના સહયોગની વર્ષ દરમિયાન સતત આવશ્યકતા હોય છે એ વાત સમજે છે.

૪.૨ શાળાની અસરકારક કામગીરી માટે વાલી–શિક્ષક સંઘ તેમજ માતૃ–શિક્ષક સંઘનું મહત્વ સમજે છે.

૪.૩ વિવિધ વિષયોમાં વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયનમાં નડતી વૈયક્તિક સમસ્યાઓને સમજવા અને તે નિવારવા વાલીઓ સાથે સક્રિયપણે વિચાર વિમર્સ કરે છે.

૪.૪ વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ વધારવા અને શક્તિને પોષવા શાળાની પ્રવૃત્તિઓમાં વાલીઓનો સહકાર પ્રાપ્ત કરે છે.

૪.૫ શૈક્ષણિક અને આર્થિક રીતે પછાત વાલીઓના બાળકોના બહેતર અધ્યયન માટે તજજ્ઞ વાલીઓને ઓળખે છે અને તેમના જ્ઞાન અને આવડતનો ઉપયોગ કરે છે.

૪.૬ જે વિદ્યાર્થી અવારનવાર ગેરહાજર રહેતા હોય કે ઉઠી જવાની અણી પર હોય તેમના વાલીઓનો તાત્કાલિક સંપર્ક કરે છે અને બાળકોને શાળાએ નિયમિતપણે મોકલવા માટે સમજાવે છે.

૪.૭ વાલીઓને મળીને તેમના પાલ્યની તેજસ્વિતા, નબળાઈઓ તેમજ તેમના વર્તન વિશે માહિતી આપે છે અને તેઓ બાળકના હિતમાં યોગ્ય પગલાં લે તે માટે તેમને માર્ગદર્શન આપે છે.

૫. સ્થાનિક સમાજ સાથેના વ્યવહારનું કાર્યકૌશલ્ય

સમગ્ર શાળા શિક્ષણ ઉપરાંત પ્રાથમિક શિક્ષણના સર્વત્રીકરણમાં ખાસ કરીને ગ્રામ શિક્ષણ સમિતિ તેમજ તેના જેવી અન્ય સંસ્થાઓ આગામી વર્ષોમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે. શાળાના યોગ્ય વિકાસ અને તેના સ્ત્રોતો તેમજ પ્રવૃત્તિઓની વૃદ્ધિ માટે આ સંસ્થાઓ સાથેનો પારસ્પરિક વ્યવહાર આવશ્યક બનશે. આથી શિક્ષક–પ્રશિક્ષક કાર્યક્રમમાં આ બાબતને યોગ્ય સ્થાન અને મહત્વ આપવું જોઈએ. આથી પ્રશિક્ષણાર્થીઓએ સમાજ સાથેના વ્યવહાર માટેના નીચેનાં જેવા કાર્યકૌશલ્યો કેળવવાં પડશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૫.૧ પારસ્પરિક લાભાર્થે શાળા અને સમાજ એકબીજા સાથે આંતરવ્યવહાર કરે તે જરૂરી છે એ બાબત સમજે છે.

૫.૨ પ્રતિભાવાત્મક, ક્રિયાત્મક અને અધ્યયનશીલ સમાજના નિર્માણમાં શાળાની જવાબદારી સમજે છે.

૫.૩ જરૂરિયાત અને કટોકટીના સમયે સમાજની સમસ્યાઓને ઉકેલવામાં શાળા મદદરૂપ થાય છે તે સમજે છે અને જરૂર પડયે યોગદાન આપે છે.

૫.૪ સમાજની સમગ્ર સુધારણા, વિકાસ અને કામગીરીમાં શાળા અને સમાજ વચ્ચે નિરંતર કડીરૂપ બનવા માટેની શકિત વિકસાવે છે.

૫.૫ શાળાની ભૌતિક અને શૈક્ષણિક જરૂરિયાત પૂરી પાડવામાં ગ્રામશિક્ષણ સમિતિને સક્રિય બનાવે છે.

૫.૬ સ્થાનિક સમાજ અંતર્ગત પ્રાથમિક શિક્ષણના સર્વત્રીકરણની જવાબદારી પરિપૂર્ણ કરવા સમાજનો સક્રિય સહયોગ મેળવે છે.

૫.૭ સરકારી અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓના વિવિધ વિકાસાત્મક અને કલ્યાણકારી કાર્યક્રમોનો મહત્તમ લાભ લેવા માટે સ્થાનિક સમાજને વાકેફ કરે છે.

આ કાર્યકૌશલ્ય ક્ષેત્રોનો પારસ્પરિક વ્યવહાર, પ્રશિક્ષણના સિદ્ધાંતોમાં આવરી લીધેલું જ્ઞાનાત્મક પાસું નકકી કરે છે. શિક્ષણના સિદ્ધાંતો અને કાર્યકૌશલ્ય વચ્ચેના ગાઢ સંબંધો નીતિમાં આયોજિત થયેલ બાબતોની સિદ્ધિની માત્રા ઉંચી લઈ જાય છે.

પાંચ પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રો

એકવીસમી સદીના શિક્ષણ માટેના મુખ્ય ઉદ્દેશોમાંનો એક ઉદ્દેશ સામાજિક સંબંધ છે. અજાની સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક વાસ્તવિકતાઓને કારણે ઉદભવતચા કેટલાક તણાવો. ખેંચ તથા નિવારી શકાય તેવી અસમાનતાના સંદર્ભમાં આ ઉદ્દેશની ભૂમિકા સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે. સક્ષમ શિક્ષકો પોતાની વ્યાવસાયિક નિપુણતા અને સુસંગત ક્ષમતાઓના યોગ્ય ઉપયોગ કરીને મહદ અંશે મોટાભાગની સમસ્યાઓ નિશ્ચિતપણે હલ કરી શકે. જો કે તેઓ શાળામાં વાલીઓ સાથે અને સમાજના અન્ય સભ્યો સાથે કેવી રીતે પોતાની આદર્શ ભૂમિકા ભજવે છે તે પર બધી બાબતોનો આધાર છે.

આમ કરવા માટે કેટલીક માનવીય લાક્ષણિકતાઓ તેણે પ્રાપ્ત કરવી પડશે અને તેનો વિવિધ વ્યવહારોમાં વાસ્તવિક રીતે ઉપયોગ કરવો પડશે. પોતાનાં બધાં કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓમાં જે હંમેશા વફાદાર છે, પોતાના મિત્રવર્તુળ અને વાલીઓની જ ટીકા પ્રત્યે નહીં, પણ નાનાંઓની ટીકા પ્રત્યે પણ જે સહિષ્ણુ છે અને પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને જે શુદ્ધ

ભાવથી ચાહે છે તે જ સાચો શિક્ષક બની શકે. ખાસ કરીને જે વિદ્યાર્થીઓ સાથે લાગણીપૂર્વક અને ખંતથી કામ લેવાનું છે તેવા વિદ્યાર્થીઓની આવેગાત્મક જરૂરિયાતો પ્રત્યે શિક્ષકોએ ખરી રીતે સંવેદનશીલ રહેવું જોઈએ. શિક્ષકો તેમની સહિષ્ણુતા, નમ્રતા અને વિનયપૂર્વકના વ્યવહારને લીધે વિદ્યાર્થીઓને, વાલીઓને અને સમાજને વહાલા લાગે છે અને શિક્ષણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં તેમની શ્રધ્ધા ઉદાત્ત થાય છે. શિક્ષકો પાસે શિક્ષક તરીકેનું સુવ્યાખ્યાયિત દર્શન હોવું જોઈએ કે તેમને વધુ સારુ કાર્ય કરવા પ્રેરે એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતાની શિક્ષક તરીકેની આદર્શ ભૂમિકા ભજવવામાં પણ મદદરૂપ બને.

શિક્ષકોની વ્યાવસાયિક ક્ષમતાઓ સાથે જયારે આ લાક્ષણિકતાઓ વણી લેવાય ત્યારે તેમની વ્યવસાય પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા અને સ્વાર્પણની ઉત્તમ કક્ષાએ ખાતરી થશે, જે બધા જ વિદ્યાર્થીઓ માટે સમાન તક અને સફળતા પૂરી પાફશે. ભારતના ભાવિ નાગરિકો તૈયાર કરવામાં અને શિક્ષકની કાર્યભૂમિકાને નવો ઓપ આપવામાં પ્રતિબદ્ધતાક્ષેત્રો ખરેખર અગત્યનો ભાગ ભજવશે. આથી પ્રશિક્ષણાર્થીઓએ નીચે દર્શાવેલ પાંચ પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રો આત્મસાત કરવાનું અપેક્ષિત છે.

પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રો

૧. વિદ્યાર્થી પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

૧.૧ વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે પ્રેમ

૧.૨ વિદ્યાર્થીઓની ભૂલો અને તેમની બાલસહજ તોફાનમસ્તી પ્રત્યે સહષ્ણુતા

૧.૩ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ અને તેમના વિકાસ પ્રત્યે લગાવ.

૧.૪ વિદ્યાર્થીઓના સશકતીકરણમાં રસ.

૧.૫ વિદ્યાર્થીઓના જીવનની ગુણવત્તા પ્રત્યે કાળજી

૨. સમાજ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

૨.૧ ધનિક કે ગરીબ, શિક્ષીત કે નિરક્ષર મા–બાપોનાં બાળકો પ્રત્યે સમતાનો ભાવ.

૨.૨ કુરિવાજ, વહેમ, અને અંધશ્રદ્ધાથી પીડિત સમાજ પ્રત્યે સાહનુભૂતિ અને સમજાવટપૂર્વકનો વ્યવહાર.

૨.૩ સ્થાનિક સમાજ પ્રત્યે નિષ્ઠા.

૩. વ્યવસાય પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

૩.૧ પોતાના શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયનું ગૌરવ

૩.૨ પોતાની વ્યવસાયિક સજજતા અને પ્રગતિની તમન્ના.

૪. ઉત્કૃષ્ટતાની સંપ્રાપ્તિ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

૪.૧ વિદ્યાર્થીઓનું પરિણામ ઉત્કૃષ્ટ આવે તે માટે જાગૃતિ

૪.૨ અધ્યયન–અધ્યાપનમાં ઉત્કૃષ્ટ કક્ષાની સંપ્રાપ્તિ

૪.૩ પોતાનું દરેક કાર્ય ઉત્કૃષ્ટતાની કક્ષાએ કરવાની લગની

૫. જીવનનાં મૂળભૂત મૂલ્યો પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

૫.૧ સત્ય, પ્રેમ, તટસ્થતા, પ્રામાણિકતા, સમયપાલન, સહકાર વગેરે મૂલ્યોનું આત્મસાતીકરણ

૧. વિદ્યાર્થી પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

વિદ્યાર્થીને અધ્યયન કરતો અને વિકસતો કરવાની પોતાની શકિતની કસોટી પર શિક્ષકની સફળતાનો આધાર છે. અધ્યયન એક એવું વલણ છે કે જે શાળા કક્ષાએ પાંગરવા માંડે છે અને આજીવન વિકસતું રહે છે. વિદ્યાર્થી બનવું તે આનંદદાયક અને ફળદાયક અનુભવ છે એવું જયારે વિદ્યાર્થી અનુભવે ત્યારે જ આ શકય બને. તે માત્ર શીખનારને જ આનંદ આપે છે તેવું નથી. પણ શીખનારની કાળજી રાખનાર તેમજ તેને ચાહનાર શિક્ષકને પણ આનંદ આપે છે. શિક્ષકના સલામત હાથમાં રહેવું તે શીખનાર માટે આહલાદક અનુભવ છે. બાળકો માટેનો સાચો પ્રેમ અને વાત્સલ્ય, તેમની બાલસહજ તોફાન–મસ્તી પ્રત્યે તેના શૈક્ષણિક અર્થઘટનના સંદર્ભમાં સહિષ્ણુતા, તેમની પ્રગતિ અને વિકાસ પ્રત્યેની નિષ્ઠા, બાળકોના ગુણવત્તાપૂર્ણ જીવન વિકાસ માટેની કાળજી અને તેમના માનવીય સશકતીકરણ અંગેની નિસ્બત (ઈજ્ઞક્ષભયક્ષિ) ને વિદ્યાર્થી પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા કહી શકાય. આવી પ્રતિબદ્ધતા પ્રત્યેક શિક્ષકના કાર્યની અસરકારકતા જરૂર વધારશે.

શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન શીખવતી વખતે બાળકો પ્રત્યેના સાચા પ્રેમ અને સહિષ્ણુતાને અનુબંધિત કરવા જોઈએ. શિક્ષકે પોતાના વર્તનનું વિશ્લેષણ કરવું જોઈએ અને અવોગાત્મક વ્યકિતગત અનુભવોને નોંધવા જોઈએ કે જેથી તે અંગેના પ્રત્યાઘાતો સમજી શકાય અને તે પરથી પોતાનું વર્તન સુધારી શકાય. પ્રતિબદ્ધતાના ઘડતર માટે સ્વ–વિશ્લેષણ એ મહત્વની પ્રક્રિયા છે. બાળકોની વૃદ્ધિ અને વિકાસ પર શિક્ષકની અસહિષ્ણુતા તથા આક્રમકતાની જે અવળી અસલ થાય છે તે પણ તેમણે જાણવી જોઈએ. પોતાના માર્ગદર્શન હેઠળ વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગી વિકાસ થાય તે માટે શિક્ષકોએ પ્રયાસો કરવા જોઈએ. અધ્યયનને અસરકારક બનાવવા આ પ્રતિબદ્ધતા

શિક્ષકો માટે અત્યંત તાકીદની છે. તેથી પ્રશિક્ષણાર્થીમાં શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ દરમિયાન તે ઠસાવવી જોઈએ.

આ પ્રતિબદ્ધતા માટે પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના જેવી ક્ષમતાઓ વિકસાવશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૧.૧ વિદ્યાર્થીઓને અખૂટ પ્રેમ આપે છે.

૧.૨ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતો સહૃદયતાપૂર્વક પૂરી કરે છે.

૧.૩ વિદ્યાર્થીઓના શારીરિક, બૌદ્ધિક અને સાંવેગિક વિકાસ માટે તેમનાં વલણો, લાગણીઓ, આકાંક્ષાઓ તથા શીખવાની શકિતને સમજે છે.

૧.૪ અધ્યયન પ્રક્રિયામાં વ્યકિતગત ધ્યાન આપવા માટે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને વ્યકિતગત રીતે ઓળખે છે.

૧.૫ શિક્ષક–વિદ્યાર્થી સંબંધને વિકસાવે છે.

૧.૬ વિદ્યાર્થીઓની ભૂલો તેમજ તેમની બાલસહજ તોફાનમસ્તી માટે સહિષ્ણુતા ધરાવે છે.

૧.૭ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ અને વિકાસ માટે વિદ્યાયક પ્રતિબદ્ધતા અને પ્રેમ વિકસાવે છે.

૧.૮ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિમાં અને માનવ–સશકતીકરણમાં રસ ધરાવે છે.

૧.૯ બાળકોમાં જીવનની ગુણવત્તા વિકસાવે છે.

૧.૧૦ વિદ્યાર્થીઓ માટે અધ્યયનને એક આનંદમય અને ફળદાયી અધ્યયન માટે અનુભવો પૂરા પાડે છે.

૨. સમાજ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

શિક્ષકોએ એ પણ યાદ રાખવું ઘટે કે તેઓ વ્યકિતગત રીતે તેમજ સામૂહિક રીતે સ્થાનિક સમાજ માટે જવાબદાર છે. તેઓએ તેની વફાદારીપૂર્વક સેવા કરવી જોઈએ. આ સેવા વિવિધ પ્રકારની હોઈ શકે. દા.ત. ભૂતકાળમાં શિક્ષણનો હકક જેમને પ્રાપ્ત થયો નથી તેવા સમાજના વર્ગો પ્રત્યે ખાસ ધ્યાન અને નિષ્ઠા જરૂરી છે. તેવી જ રીતે સમાજના નબળા અને શિક્ષણની તકથી વંચિત (મયાશીયમ) રહેલા વર્ગના વાલીઓના બાળકો પણ વિશિષ્ટ કાળજી અને સ્નેહ ઝંખે છે. એટલે તેમને શિક્ષિતોની હરોળમાં જોડાવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા તે માત્ર તેમને માટે જ લાભદાયી છે. તેવું નથી, પણ સમાજ માટે પણ સમગ્રતયા લાભદાયી છે. તેમનાં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન, કૌશલ્યો અને વલણો સમગ્ર સમાજના જીવનની ગુણવત્તા સુધારવા માટે વધુ ફળદાયી બનશે.

શિક્ષકની સમાજ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા એટલે :

– ગરીબ તથા નિરક્ષર મા–બાપના બાળકો માટે સમાનતાની ભાવના વિકસાવવી.

– બાળકોના સમૃદ્ધીકરણ માટે મા–બાપે માર્ગદર્શન આપવું.

– શાળા વિકાસ માટે સમાજને કાર્યન્વિત કરવા સ્વેચ્છાએ પહેલ કરવી.

સમાજ પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ શિક્ષક સમાજના સભ્યો સાથે ઝડપથી તાદાત્મ્ય સાધશે. એક વાર આટલું સિદ્ધ થાય તો ભૌતિક સગવડોની દ્રષ્ટિએ શાળા માટે સ્ત્રોતો ઉભા કરવા, બાળકોના અધ્યયનને પ્રોત્સાહિત કરવા, માર્ગદર્શન આપવા અને મહત્તમ સ્તરે પહોંચાડવા માટે સમાજને કાર્યાન્વિત કરવામાં કોઈ સમસ્યા રહેશે નહીં. જે સમાજમાં શિક્ષક સેવા કરે છે તે સમાજના તેઓ સાચા મિત્રો, તત્વજ્ઞાનીઓ અને માર્ગદર્શકો છે એવી પ્રતીતિ કરાવશે તો તેમને માન મળશે. સમગ્ર સમાજ માટે શિક્ષકનું વર્તન હકારાત્મક અને સાનુકૂળ હશે તો સમાજ તેની કદર કરશે. સ્થાનિક સમાજ પ્રત્યે શિક્ષકોની પ્રતિથબદ્ધતા ધીમે ધીમે સમગ્ર સમાજ પ્રત્યે વિસ્તરવી જોઈએ. જયારે શિક્ષકો દેશના ઘડવૈયાઓ ગણાય છે ત્યારે સમાજના સર્વાગી વિકાસ માટે સર્જનાત્મક અને અર્થપૂર્ણ રીતે પોતાનો ફાળો આપી શકે તે હેતુથી પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં આ પ્રતિબદ્ધતા વિકસાવવાનું અત્યંત મહત્વનું છે.

ટૂંકમાં, પ્રશિક્ષણાર્થીઓ સ્થાનિક સમાજને સમજવા શાળા અને સમાજ સંબંધી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સ્વેચ્છાએ સહભાગી બનવું પડશે. વિદ્યાર્થી, કુટુંબ, સ્થાનિક સમાજ અને વિશાળ સમાજની પ્રગતિ માટે, સમૃદ્ધ માનવીય સ્ત્રોત વિકસાવવા માટે પ્રશિક્ષણાર્થીએ તેનાં રોજબરોજના કાર્યોના મૂલ્યો આત્મસાત કરવાં પડશે.

આ પ્રતિબદ્ધતા માટે પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના જેવી ક્ષમતાઓ વિકસાવશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી .....

૨.૧ વ્યકિતગત રીતે તેમજ સામૂહિક રીતે સ્થાનિક સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારી અને વિદ્યાયક પ્રતિબદ્ધતા વિકસાવે છે.

૨.૨ શાળા અને સમાજ વચ્ચે આંતરક્રિયા માટે કડીરૂપ બને છે.

૨.૩ સમાજની વિવિધ સમસ્યાઓને સમજે છે અને તેના ઉકેલ માટે જરૂરી સહાય આપે છે તથા સહભાગી બને છે.

૨.૪ શાળા અને સમાજની સમગ્ર સુધારણા માટે સામાજિક સ્ત્રોતોને ઓળખે છે અને તેમને ગતિમાન બનાવે છે.

૨.૫ શાળા અને સમાજના પારસ્પરિક વિકાસ માટે તેમની પ્રત્યે આત્મીયતાની ભાવના વિકસાવે છે.

૨.૬ ગરીબ કે તવંગર, શિક્ષિત કે અશિક્ષિત, શાળા પ્રત્યે સક્રિય કે નિષ્ક્રિય એવાં મા–બાપનાં પાલ્યોને શીખવતી વખતે વ્યવહારમાં સમાનતા જાળવે છે.

૨.૭ અંધશ્રદ્ધા, કુરિવાજો કે વહેમથી પીડાતા સમાજ તરફ સહાનુભૂતિ અને સહિષ્ણુતા ધરાવે છે અને સમજણપૂર્વકનું વર્તન રાખે છે.

૨.૮ શિક્ષણથી વંચિત રહેલા બાળકોને શિક્ષણ માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે અને તેમની વિશેષ કાળજી લે છે.

૨.૯ શાળામાં વિદ્યાર્થીઓનાં નામાંકન માટે, વિદ્યાર્થીઓના સમૃદ્ધીકરણ માટે તેમજ શાળાના વિકાસમાં સમાજની ગતિશીલતા માટે વાલીઓને સલાહ આપવાની તત્પરતા દાખવે છે.

૨.૧૦ સમાજના મિત્ર, હિતચિંતક અને માર્ગદર્શક થવા માટે વિધાયક વ્યવહાર વિકસાવે છે.

૨.૧૧ સ્થાનિક સમાજને ઓળખે છે અને શાળા સમાજના વિકાસ સંબંધી ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.

૨.૧૨ રાષ્ટ્રના વિકાસ માટે પોતાનું કાર્ય અમૂલ્ય છે તેની પ્રતીતિ કરે છે.

૨.૧૩ પર્યાવરણને પ્રદૂષિત થતું અટકાવવા પગલાં લેવામાં સમાજને પ્રેરિત કરે છે.

૨.૧૪ નિરક્ષરતા નિવારણ, બાળમજૂરી નિવારણ, રસીકરણ, સ્વાસ્થ્ય, વૃક્ષારોપણ જેવી અભિયાનમાં તેમજ પૂર–અગ્નિ, ધરતીકંપ વગેરે જેથી આકસ્મિક ઘટનાઓ વખતે ભાગ લે છે.

૨.૧૫ શાળાના સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરવા માટે સમાજને પ્રેરે છે.

૩. વ્યવસાય પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

આ પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રમાં બે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે :

૧. શિક્ષકના વ્યવસાયમાં હોવા અંગેનું ગૌરવ

૨. વ્યાવસાયિક વિકાસ માટેની તીવ્ર ઈચ્છા

આંતરિક અદમ્ય પ્રેરણા કે વ્યવસાય માટેના પ્રેમને લીધે નહીં, પરંતુ પરિસ્થિતીની વિવશતાને કારણે ઘણા લોકો આ વ્યવસાયમાં જોડાય છે. ખરુ જોતાં તેઓ આ વ્યવસાયમાં જોડાયા જ છે, ત્યારે તેમણે સ્પષ્ટ સમજી લેવું જોએ કે જયાં સુધી તેઓ આ વ્યવસાયમાં છે ત્યાં સુધી આ વ્યવસાયનું ગૌરવ અનુભવવું જોઈએ.

તેમણે એ પણ જાણી લેવું જોઈએ કે આ ખૂબ મોટી જવાબદારીયુકત ઉમદા વ્યવસાય છે, કારણકે સમાજ પોતાનાં બાળકોને તેમના શિક્ષણ, વિકાસ અને યોગ્ય સામાજીકરણ માટે તેમના હાથમાં સોંપે છે. અધ્યયન પ્રક્રિયાનાં મૂળતત્વો સમજવાં એ શિક્ષક પાસે રાખવામાં આવતી ઘણી અપેક્ષાઓ પૈકીની એક છે. શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓનું સશકિતીકરણ થાય છે. આ પ્રક્રિયામાં શિક્ષકોની સંપૂર્ણ સામેલગીરી હોવી જરૂરી છે.

શાળા સમય દરમિયાન અને તે પછી પણ નિષ્ઠાવાન શિક્ષકનું મન વિદ્યાર્થીઓના વ્યકિતગત અને સામૂહિક વિકાસ અને તેમનાં કાર્યકૌશલ્યોની સુધારણા અંગે જ રોકાયેલું રહે છે. તેમને સોંપવામાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓના માત્ર સર્વાગી વિકાસ માટે જ તેઓ વિચારે એવું નથી, પણ પોતાના વ્યવસાયિક વિકાસ અંગે પણ નિષ્ઠાવાન શિક્ષકો ખૂબ જ જહેમત ઉઠાવે છે. વ્યવસાયની ઉદાત્તતાને અનુરૂપ વ્યવસાયિક નીતિ તેઓ અપનાવે છે. આ સૂચવે છે કે :

(૧) એક વાર શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમનો સ્વીકાર કર્યા પછી પ્રશિક્ષણાર્થીએ તે કાર્યક્રમની સાથે સંપૂર્ણપણે તાદાત્મ્ય સાધવું જોઈએ અને શિક્ષક થવાનું ગૌરવ લેવું જોઈએ.

(૨) પ્રશિક્ષણાર્થીઓએ આ વ્યવસાયની ઉદાત્તતા પરત્વે પ્રતિબદ્ધતા વિકસાવવી જોઈએ કે જે વ્યવસાય ભારતમાં એક જમાનામાં પરાકાષ્ઠાએ હતો અને જેને લીધે આજે પણ ઘણાં શિક્ષકોએ પોતાના કાર્યકૌશલ્યો અને વર્તનના આધારે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

(૩) જયારે જયારે પ્રસંગ પેદા થાય ત્યારે ત્યારે શિક્ષણાર્થીઓએ સાક્ષી શિક્ષકો તેમ જ અન્ય કેળવણીકારો સાથે સામૂહિક કાર્યમાં તેમના પ્રત્યે યોગ્ય માન સાથે સહપંથીપણું દાખવવું જોઈએ.

આમ વ્યવસાય પ્રતિબદ્ધતા શિક્ષક પ્રશિક્ષણનો અંતર્ગત ભાગ છે, કારણકે આવી પ્રતિબદ્ધતા કેળવ્યા વિના શિક્ષક વ્યવસાયની ઉદાત્તતા અથવા તેમની સાચી કાર્યભૂમિકા સમજી નહી શકે. આ પ્રતિબદ્ધતા માટે પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના જેવી ક્ષમતાઓ વિકસાવશે. પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૩.૧ શિક્ષણના વ્યવસાય પ્રત્યે લાગણી અને ગૌરવ અનુભવે છે.

૩.૨ આપણા રાષ્ટ્રમાં જ્ઞાન અને શાણપણ વિકસાવવામાં પ્રચલિત ગામઠી શિક્ષણ વ્યવસ્થાનું મહત્વ સમજે છે.

૩.૩ શિક્ષણના વ્યવસાયની પ્રતિષ્ઠા નીચે લાવવામાં જવાબદાર પરિબળોને ઓળખે છે અને તેમનું પૃથકરણ કરે છે.

૩.૪ શિક્ષકના વ્યવસાયના ગૌરવવંતા મૂળ દરજજાને પુનઃ પ્રસ્થાપિત કરવા વ્યવસાયિક ગૌરવ અને નીતિમત્તા માટે લગાવ પ્રબળ બનાવે છે.

૩.૫ રાષ્ટ્રનિર્માણની પ્રક્રિયામાં સમર્પણ સાથે વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટે પોતાના વ્યવસાયમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા વિકસાવે છે.

૩.૬ વ્યવસાયની ઉદાત્તતા પ્રત્યે આંતરિક પ્રતિબદ્ધતા વિકસાવે છે અને વિદ્યાર્થીના વિકાસના વિચારો માટે સતત ચિંતન કરે છે.

૩.૭ સહકાર્યકરો સાથે સામૂહિક કાર્યમાં સહકાર આપે છે.

૩.૮ શિક્ષણક્ષેત્રના તજજ્ઞો સાથેના સામૂહિક કાર્યમાં આદરપૂર્વક વર્તે છે.

૩.૯ વ્યાવસાયિક વિકાસ અને રાષ્ટ્રીય કલ્યાણ અર્થે વ્યાવસાયિક સંગઠનોમાં સભ્ય તરીકે વિદ્યાયક વલણ દાખવીને સહભાગી બને છે.

૩.૧૦ શિક્ષણનાં વિવિધ પાસાંઓ પર સમજ વિકસાવવા માટે વિવિધ સંમેલન, શિબિર વગેરેમાં ભાગ લે છે.

૩.૧૧ જ્ઞાનને અદ્યતન રાખવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાઓની મુલાકાત લે છે અને તેમના શિક્ષકો અને તજજ્ઞો સાથે અનુભવોની આપ–લે કરે છે.

૩.૧૨ સંસ્થાની સર્વાંગી કાર્યક્ષમતા માટે ઉપાયો સૂચવે છે અને તેમને કાર્યાન્વિત કરે છે.

૩.૧૩ જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓના સંચાલનમાં સક્રિય ભાગ લે છે.

૩.૧૪ શિક્ષકની આચાર સંહિતાનું ચુસ્ત પાલન કરે છે.

૩.૧૫ શિક્ષણના નવતર પ્રયોગો, શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી, શિક્ષણની પદ્ધતિઓ અને અધ્યયન સામગ્રી નિર્માણ માટે નિરંતર અભિસ્થાપન વર્ગોમાં સક્રિય ભાગ લઈને પોતાની જાતને સુસજજ રાખે છે.

૪. ઉત્કૃષ્ટતાની સંપ્રાપ્તિ પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા

વ્યવસાયનિષ્ઠ શિક્ષકની અગ્રિમ ચાહના તો પોતાના તેમજ પોતાના વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટતા માટેની પ્રાપ્તિ છે. તેમના વાણી અને વર્તન તેમજ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અને જ્ઞાનસંચારના કાર્યકૌશલ્ય દ્વારા ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓ હંમેશા તત્પર હોય છે. વધુ ને વધુ સારા શિક્ષક થવા માટેના સતત પ્રયત્નો દ્વારા સમગ્ર

અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ કરવાના પુરુષાર્થ દ્વારા આ પ્રથમ કક્ષાની ચાહનાનો વિકાસ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આ પ્રતિબદ્ધતા માટે પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના જેવી ક્ષમતાઓ વિકસાવશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી....

૪.૧ પોતાના વ્યવસાયમાં શૈક્ષણિક ઉત્કૃષ્ટતાનાં અંતિમ ધ્યેયો તરીકે જ્ઞાન, વૈજ્ઞાનિક પ્રકૃતિ અને શાણપણ પ્રત્યે સજાગતા કેળવે છે.

૪.૨ આદર્શ શિક્ષકના ગુણો અને લક્ષણો ધરાવે છે એટલું જ પૂરતું નથી, પરંતુ કાર્ય, વર્તન અને ચારિત્રયમાં પણ ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરે છે.

૪.૩ વર્ગમાં, શાળામાં અને શાળા બહાર રોજબરોજના કાર્યમાં ઉત્કૃષ્ટ કાર્યક્ષમતા મેળવવા માટે વૈકલ્પિક અભિગમો વિકસાવે છે.

૪.૪ અધ્યયનશીલ સમાજના મિત્ર, હિતચિંતક અને માર્ગદર્શક તરીકે વર્તવા માટે જરૂરી ગુણો કેળવે છે.

૪.૫ શિક્ષક તરીકે પોતાના વિકાસ માટે તેમજ બાળકોના સર્વાગી વિકાસ માટે પ્રામાણિકપણે કામ કરે છે.

૪.૬ તમામ વિદ્યાર્થીઓ બધા જ વિષયોમાં ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરે છે તે માટે સજાગતા કેળવે છે.

૪.૭ ક્રિયાત્મક સંશોધન દ્વારા અધ્યયન–અધ્યાપન પદ્ધતિઓ અને વિદ્યાર્થી માટેના સાધનસામગ્રી નિર્માણમાં ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરે છે.

૪.૮ દરેક દરેક કામ ઉત્કૃષ્ટતાની કક્ષાએ કરવાની ટેવ વિકસાવે છે.

૪.૯ નબળાં તેમજ તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટે સ્વઅધ્યયન સામગ્રી વિકસાવે છે.

૫. જીવનનાં મૂળભૂત મૂલ્યો પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધતા

સાંપ્રત સમયમાં મૂલ્યોના હાસના સંદર્ભમાં શિક્ષકની મૂલ્યનિષ્ઠા તાકીદની અને મહત્વની છે. મૂલ્યપ્રણાલી હંમેશાં રડારની જેમ કાર્ય કરે છે, અને તે વ્યકિતએ વ્યકિતએ તેમ જ સમાજે સમાજે ભિન્ન હોવા છતાં માનવીને અનુસરવા માટેનો માર્ગ દર્શાવે છે. બંધારણમાં દર્શાવેલ મૂલ્યો ઉપરાંત કેટલાંક જીવન મૂયો છે, જે શિક્ષકના વર્તનમાં તેમ જ તેના મન, કર્મ અને વાણીમાં પ્રતિબિંબિંત થવા જરૂરી છે. એમાં પ્રામાણિકતા, સહકાર, સ્નેહ, સત્ય, અનાત્મલક્ષીપણું, નિયમિતતા, ચોકસાઈ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. શિક્ષક એક આદર્શ ભૂમિકામાં આ મૂયેને આચરમાં મૂકે તો વિદ્યાર્થીઓના

ગ્રહણશીલ મન પર ધારી અસર ઊભાવી શકે, જેથી કરીને વિદ્યાર્થીઓ જાણ્યે અજાણ્યે ધીમે ધીમે પોતાના વ્યકિતત્વના અંતર્ગત ભાગ તરીકે આ મૂલ્યોને અપનાવે છે. આથી શિક્ષક પ્રશિક્ષણ પ્રણાલીએ આવાં મૂલ્યો પરત્વે સજાગ રહેવું જોઈએ. શિક્ષક પ્રશિક્ષણ અભ્યાસક્રમમાં દર્શાવેલી મૂલયઘડતરની વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા, શિક્ષક–પ્રશિક્ષણના કાર્યક્રમના ભાગરૂપે આવાં મૂલ્યો પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં કેળવવાં જોઈએ.

આ પ્રતિબદ્ધતા માટે પ્રશિક્ષણાર્થી નીચેના જેવી ક્ષમતાઓ વિકસાવશે.

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૫.૧ સર્વાંગી માનવ–વિકાસ માટે શિક્ષણના વ્યવસાયના મૂળભૂત મૂલ્યોને સમજે છે.

૫.૨ શિક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીના મૂળભૂત અધિકારો અને તે સાથે સંકળાયેલી વિવિધ સંસ્થાઓની ફરજોના સંદર્ભમાં ભારતના બંધારણમાં નિર્દિષ્ટ મૂલ્યોને સમજે છે.

૫.૩ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ તેમજ શિક્ષકની ભૂમિકાનાં સૂચિત મૂલ્યો આત્મસાત કરવા માટે વિદ્યાયક વલણ કેળવે છે.

૫.૪ સ્વસ્થ સમાજના નિર્માણ માટે વિદ્યાર્થીઓમાં આવશ્યક મૂલ્યો કેળવવા મદદરૂપ થવા દેશમાં પ્રવર્તતા 'વિવિધતામાં એકતા' ના મૂલ્ય પ્રત્યે વ્દ્યાયક વર્તન દાખવે છે.

૫.૫ શિક્ષણ વ્યવહાર દ્વારા અને શિક્ષકના આચરણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં વૈશ્વિક માનવમૂલ્યો પ્રસ્થાપિત કરે છે.

૫.૬ વાર્તાકથન, નાટયીકરણ, અભિનય, મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રોના નિદર્શન જેવી મૂલ્યલક્ષી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના સંચાલન દ્વારા અધ્યેતાઓમાં માનવમૂલ્યો કેળવે છે.

૫.૭ પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના પાઠો આપે છે.

૫.૮ કેફી પદાર્થોનું સેવન, જાહેર મિલકતને નુકસાન જેવાં સામાજિક અનિષ્ટો વિરુદ્ધ વિદ્યાર્થીઓને સજાગ કરે છે.

૫.૯ પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થઓમાં લોકશાહી નાગરિકત્વ વિકસાવે છે.

૫.૧૦ કુદરત અને પર્યાવરણ, પરોપકારવૃત્તિ અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યો પ્રત્યે આદર કેળવે છે.

૫.૧૧ વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષકો દ્રષ્ટાંતરૂપ હોય છે એ બાબત પ્રત્યે સજાગ રહે છે.

૫.૧૨ વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકના વર્તનનું સતત અવલોકન કરતાં હોય છે એટલે શિક્ષક દરેક પ્રસંગે યોગ્ય વાણીવ્યવહાર રાખે તે સમજે છે.

૫.૧૩ માનવ હકકો માટેના વિવિધ જાગરૂકતા કાર્યક્રમોને વેગ આપે છે.

૫.૧૪ પારસ્પરિક સમજ તેમજ ભાઈચારા અને સહયોગની ભાવના વિકસાવવા પ્રવાસ–પર્યટન અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ યોજે છે.

ઉપરોકત પાંચ પ્રતિબદ્ધતાનાં ક્ષેત્રો અને તે હેઠળના પ્રતિબદ્ધતાઓ પ્રશિક્ષણાર્થી આત્મસાત કરી શકે તેવું વાતાવરણ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયમાં નિર્માણ કરવા માટેનો સંનિષ્ઠ પુરુષાર્થ કરવાનો રહેશે.

દસ ક્ષમતાક્ષેત્રો

૧.	શૈક્ષણિક સંદર્ભ	૬.	અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી નિર્માણ
૨.	સંકલ્પનાત્મક ભૂમિકા	૭.	સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન
૩.	વિષયવસ્તુ અને વિષય શિક્ષણ પદ્ધતિ	૮.	શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન
૪.	શિક્ષણ વ્યવહાર	૯.	મા–બાપ/વાલી સાથેનો વ્યવહાર
૫.	જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ	૧૦.	સમાજ અને અન્ય સંસ્થાઓ સાથેનો વ્યવહાર

ક્ષમતા ક્ષેત્ર–૧ : શૈક્ષણિક સંદર્ભ

શાળા એ સમાજની લઘુ આવૃત્તિ છે. જે સમાજમાં શાળા આવેલી છે, તે સમાજના આર્થિક, સાંસ્કૃતિક, ભાષાકીય અને ધાર્મિક બાબતોની પ્રશિક્ષણાર્થીને સમજ હોવી જરૂરી છે. લોકશાહી દેશની સમાજ વ્યવસ્થામાં સમાનતા, સામાજિક ન્યાય અને સમાન શૈક્ષણિક તકો વગેરેઢ વિષયની બંધારણીય જોગવાઈઓ વિશેનું જ્ઞાન પણ શિક્ષકને હોવું જોઈએ. તેમાં આવતી નીતિ વિષયક જોગવાઈઓ કે સગવડો વિશે તે માહિતગાર હોય તેમજ જે તે સમાજના સંદર્ભમાં તેનું અર્થઘટન કરી શકે તે પણ જરૂરી છે.

આમ શિક્ષકનું કાર્ય શાળા કે વર્ગખંડ પૂરતું મર્યાદિત નથી, તેણે સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક સંદર્ભમાં પણ કામ કરવાનું છે.

ભારત અને ગુજરાત રાજયમાં પ્રાથમિક શિક્ષણના વિકાસના અવરોધક પરિબળો જેવા કે શાળાઓમાં નબળું નામાંકન, અસંતોષકારક સ્થાયીકરણ, અપવ્યય અને સ્થગિતતા વગેરે વિશે સમજીને તેમનું વિશ્લેષણ કરતાં શિક્ષકોને આવડવું જોઈએ.

ઔદ્યોગિકીકરણ, યાંત્રિકીકરણ અને આધુનિકીકરણને કારણે વિશ્વમાં જતાં પરિવર્તનો અને તેમાંથી સર્જાતી સમસ્યાઓ જેવીકે શહેરીકરણ, બેકારી, મૂલ્યહાસ વગેરે શિક્ષકે સમજવામાં પડશે અને તેમના ઉકેલ માટેની ક્ષમતા કેળવવી પડશે.

ક્ષમતાક્ષેત્ર–૨ : સંકલ્પનાત્મક ભૂમિકા

પ્રશિક્ષ ણાર્થી કેળવણીનો અર્થ સંપૂર્ણ રીતે સમજે એટલું જ પૂરતું નથી. અધ્યયન એટલે શું અને તે પર સામાજિક આર્થિક અને સામાજિક – સાંસ્કૃતિક પરિબળોની કેવી અને કેટલી અસર છે તે પણ તેણે જાણવું જરૂરી છે.

પ્રશિક્ષણાર્થીમાં શિક્ષણના સાચા સંદર્ભની સમજનો વિકાસ થાય તે જરૂરી છે, કારણકે તેને લીધે તેમને નવા અનુભવો વધારે ઉંડાણપૂર્વક અને અર્થપૂર્ણ રીતે સમજાશે.

બાળવિકાસના વિવિધ તબકકે બાળકની નૈતિક, માનસિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક જરૂરિયાતોના સંદર્ભમાં તેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થે પણ જાણવાં જોઈશે. બાળવિકાસના વિવિધ તબકકાઓની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ જાણવી તે શિક્ષણ માટે અનિવાર્ય છે, જેથી પ્રાયોગિક કાર્ય તેમજ વર્ગકાર્યમાં તેમનો ઉપયોગ કરી શકે.

વર્ગખુડમાં અને વર્ગખંડ બહાર યોજવામાં આવતી અભ્યાસકીય અને જીવનલક્ષી વ્યવહાર સંબંધી પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરવામાં વર્ગની સામાજિકતામિતિ (ક્ઃ'ય્ઃ?ભ્ત્ચ્થ) નું જ્ઞાન પણ અત્યંત સહાયરૂપ બનશે.

વળી શિક્ષક નિદર્શિત અધ્યયન, જૂથ અધ્યયન, સ્વયંપ્રેરિત અધ્યયન જેવી શિક્ષણ વ્યવહારની વિવિધ રીતો અપનાવવામાં પણ તે મદદરૂપ બનશે.

સાર્વત્રિક પ્રાથમિક શિક્ષણનાં ત્રણ ઘટકો (સાર્વત્રિક નામાંકન, સાર્વત્રિક સ્થાયીકરણ અને સાર્વત્રિક ગુણાત્મક શિક્ષણ) અંગેની સ્પષ્ટ સમજ પ્રશિક્ષણાર્થીએ કેળવવી જોઈએ.

વળી પ્રાથમિક શિક્ષણમાં એમ.એલ.એલ.– અભિગમમાં અપનાવેલી ક્ષમતાકેન્દ્રી અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા વિશે પણ જાણવું પડશે.

તદુપરાંત અપંગ અને મંદ બુદ્ધિવાળાં બાળકોની વિશેષ્ટ જરૂરિયાતને જાણવી અને સમજવી એ પણ એટલું જ જરૂરી છે, કે જેથી અધ્યયન માટે તેમને અનુકૂળ વાતાવરણ પ્રશિક્ષણાર્થી સર્જી શકે.

અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા અસરકારક રીતે આત્મસાત કરવા માટે વૈશ્વિકીકરણ, આધુનિકીકરણ જેવી અનેક અન્ય નૂતન સંકલ્પનાઓ પણ શિક્ષકે સ્પષ્ટ રીતે સમજવી પડશે. જયાં સુધી સંકલ્પનાત્મક ક્ષમતાઓની યાદી સતત બદલાતી રહેવાની ત્યાં સુધી તેમને અર્થપૂર્ણ અધ્યયન અનુભવોમાં રૂપાંતરિક કરવા માટે શિક્ષકે સતત પ્રશિક્ષિત થતા રહેવું પડશે.

ક્ષમતાક્ષેત્ર – ૩ વિષયવસ્તુ અને વિષય શિક્ષણ પદ્ધતિ

શિક્ષક વિદ્યાર્થીના સર્વાગી વિકાસ માટેના પ્રયત્ન કરે તે માટે શાળા અભ્યાસક્રમમાં સમાવેલા વિષયોને માધ્યમ બનાવવા પડે છે. શિક્ષક વિદ્યાર્થીને જે વિષયોમાં પારંગતતાના સ્તરે પહોંચાડવા શિક્ષણકાર્ય કરી રહ્યો છે તે વિષયોમાં ખુદ કેસના કરતાં ખૂબ ઉંચી પારંગતતા ધરાવતો હોય તે અનિવાર્ય છે આથી પ્રાથમિક

શાળાના ક્ષમતાકેન્દ્રી અભ્યાસક્રમમાં દર્શાવેલ વિષયવસ્તુ સંબંધી ક્ષમતાઓ પર સંપુર્ણ પ્રભુત્વ શિક્ષકે મેળવવું જોઈએ.

આ ઉપરાંત પ્રશિક્ષણાર્થીએ ક્ષમતાકેન્દ્રી અભ્યાસક્રમનું પૃથક્કરણ કરવાનું અને વિષયવસ્તુને સંબંધિત ક્ષમતાઓ સાથે અનુબંધિત કરવાનું કૌશલ્ય પણ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

આ પ્રક્રિયાની ફલશ્રુતિરૂપે પ્રશિક્ષણાર્થી અધ્યયનના ગહન મુદ્દાઓ અને અધૂરપ શોધી શકે તેમ જ સ્વ.અધ્યયન અને જૂથ અધ્યયન તથા અન્ય રસપ્રદ પ્રવૃત્તિઓની તકો દર્શાવતા વિસ્તારો અભ્યાસક્રમમાંથી શોધીને યોગ્ય શિક્ષણ વ્યવહાર સમજી શકે.

વળી અધ્યાપન મંદિરમાં અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા દરમિયાન સમ્રહ માધ્યમોનો ઉપયોગ ઈચ્છનીય છે, કારણકે પ્રશિક્ષણાર્થીને આમાથી મળતા અનુભવો વર્ગશિક્ષણ દરમિયાન સમૂહ માધ્યમોનો ઉપયોગ કરવા પ્રેરશે.

ક્ષમતાક્ષેત્ર – ૪ : શિક્ષણ વ્યવહાર

પારંગતતાના સ્તરે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અધ્યાપક અને અધ્યેતા વચ્ચેનો પારસ્પરિક વ્યવહાર તે અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા, શિક્ષણની સંકલ્પનામાં ત્રણ સોપાનોનો સમાવેશ થાય છે. (૧) આયોજન, (૨) અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા અને (૩) મૂલ્યાંકન, શિક્ષણ વ્યવહાર દરમિયાન શિક્ષક આયોજનનો અમલ કરે છે, અને શિક્ષણ વ્યવહારને અંતે ક્ષમતા સિદ્ધિ સ્તરના સંદર્ભમાં તેની અસરકારકતાને મૂલવે છે.

નબળો શિક્ષણ વ્યવહાર એ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં નબળી સિદ્ધિ માટેના મૂળભૂત પરિબળોમાંનુ એક છે. ૧૯૮૬ ની નવી શિક્ષણ નીતિ અંગે આચાર્ય રામમૂર્તિ સમિતિનો અહેવાલ (૧૯૯૨) દર્શાવે છે કે તત્કાલીન શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ મહદઅંશે સૈદ્ધાંતિક હોવાથી પ્રાયોગિક શિક્ષણ પર યોગ્ય અને પૂરતું ધ્યાન અપાતું નથી. હકીકતમાં તો આ બાબતનું વિવિધ પંચોએ વારંવાર અવલોકન કરેલું છે. કોઠારી કમિશન (૧૯૬૪–૬૬) એ તો પ્રાયોગિક શિક્ષણને સમગ્ર શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ પ્રક્રિયામાં નબળી કડી રહી છે. આથી તેને મહત્વ આપીને મજબૂત બનાવવાની ભલામણ પણ કરી છે. આથી પંશિક્ષણાર્થી આ ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ રીતે તાલીમ મેળવી પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરે એ મહત્વનું છે.

ક્ષમતાકેન્દ્રી અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં ક્ષમતાઓ પારંગતતાના સ્તરે સિદ્ધ કરવા માટે વિષયવસ્તુનો ઉપયોગ મ્રા માધ્યમ તરીકે થાય છે. અભ્યાસક્રમનું વિષયવસ્તુ શીખવતાં મનોવિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો, વ્યવસ્થાપન અને સમાજવિષયક પાસાંઓને જરૂર પ્રમાણે વણી લેવાં જોઈએ અને તેનો અમલ કરવો જોઈએ. બાળક મહત્તમ અધ્યયન

કરી શકે તે આયશથી બાળવિકાસ અને વૃદ્ધિની પ્રક્રિયા તેમજ વ્યવસ્થાપનના સિદ્ધાંતો પ્રશિક્ષણાર્થીએ સ્પષ્ટ રીતે સમજી લેવા જરૂરી છે, જેથી શિક્ષણ વ્યવહાર સરળ બને.

નાનાં બાળકોનો ધ્યાન–વિસ્તાર ખૂબ ટૂંકો હોય છે. તેથી શિક્ષક નિદર્શિત અધ્યાપનનો સમયગાળો પણ ટૂંકો હોવો જોઈએ, જયારે જૂથ અધ્યયન અને સ્વ અધ્યયન માટે વધુ સમય ફાળવવો જોઈએ. આમ બાળકે પ્રાપ્ત કરેલ ક્ષમતાઓનું સ્વઅધ્યયન દ્વારા દ્રઢીકરણ કરવા માટે પાઠયપુસ્તકમાં આપેલ સ્વાધ્યાય પર વધુ ઝોક અપાય એ રીતે પાઠયપુસ્તકોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા વધુ રસપ્રદ અને સહભાગી બનાવવા માટે વાર્તાકથન, સંગીત, રમતો, ક્ષેત્રમુલાકાતો, રાષ્ટ્રીય, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રસંગોની ઉજવણી જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું જોઈએ. આ પ્રક્રિયા બળવત્તર કરવા માટે યોગ્ય શૈક્ષણિક સાધનો અને અન્યફ અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી તૈયાર કરવી જોઈએ.

શિક્ષણ વ્યવહાર દરમિયાન અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રવૃત્તિઓના સારા અને નબળાં પાસાઓનું નિદાન કરી, ઉપચારાત્મક પગલાં લેવાય તેમજ નબળાં અને તેજસ્વી બાળકોને નિદાન દ્વારા તારવી, અનુક્રમે ઉપચારાત્મક શિક્ષણ અને સમૃદ્ધીકરણ કરવા માટે અન્ય અભિગમો સાથે સતત મૂલાયંકનને સાંકળી લેવું જોઈએ.

એક શિક્ષકવાળી કે બહુશ્રેણીય શાળામાં એકજ વર્ગખંડમાં જયારે એક ધોરણનાં બાળકોને નવી ક્ષમતાઓ શીખવાય ત્યારે બીજા ધોરનાં બાળકોનું અધ્યયન દ્રઢ કરવા માટે પાઠયપુસ્તકોમાંથી વ્યકિતગત કે જૂથમાં સ્વાધ્યાય કરવા આપવા જોઈએ.

બાળકોના અધ્યયનને અર્થપૂર્ણ અને અસરકારક બનાવવા માટે વિવિધ પદ્ધતિઓ અને પ્રક્રિયાઓનો ઉપયોગ કરીને કે એક જ વર્ગમાં બેઠેલા અલગ અલગ ધોરણોના બાળકોને સંભાળવા માટેની ક્ષમતા શિક્ષકે કેળવવી જોઈએ. આ માટે પ્રશિક્ષણાર્થીએ શિક્ષણ વ્યવહારની ક્ષમતાઓ ઉચ્ચ કક્ષાએ સિદ્ધ કરવી રહી, જે નીચે દર્શાવેલ છે.

ક્ષમતા ક્ષેત્ર – ૫ : જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ

બાળકોનો જ્ઞાનાત્મક વિકાસ અભ્યાસકીય પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા અપેક્ષિત છે. પરંતુ માત્ર આટલી જ પ્રવૃત્તિઓ તેમના સર્વાગી વિકાસ માટે પૂરતી નથી. જ્ઞાનાત્મક ક્ષેત્ર ઉપરાંત ભાવાત્મક અને મનોગામિક (.(ɤ'ઝ:?:ત:ચ) ક્ષેત્રમાં પણ તેમનો વિકાસ થાય તે એટલું જ મહત્વનું છે, જે માટે આ ક્ષેત્રની ક્ષમતાઓને પણ અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયા અને શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં વણી લેવી જોઈએ.

પ્રાર્થના સભા, વર્ગસુંશોભન, વૃક્ષારોપણ જેવી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ સ્વાતંત્રય દિન, પ્રજાસત્તાક દિન, બાળ દિન, શિક્ષક દિન, રાષ્ટ્રીય નેતાઓની જન્મ જયંતી જેવા રાષ્ટ્રીય તહેવારોની ઉજવણી, જન્માષ્ટમી, નવરાત્રી, ગણેશ મહોત્સવ, દિવાળી, ઈદ, નેત્રયજ્ઞ, પોલિયો ઝુંબેશ, પ્રવાસ પર્યટનો, નાટકો જેવા કાર્યક્રમો તેમજ વ્યકિત વિશેષનો બાળકો સાથે વાર્તાલાપ જેવી અન્ય જીવનલક્ષી પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય ભાગીદારી દ્વારા બાળકો માનવીય મૂલ્યો સ્વાભાવિક અને સ્વયંભૂ રીતે આત્મસાત કરે છે.

આવી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓના આયોજન અને અમલીકરણ માટેના વિવિધ કૌશલ્યો અને ક્ષમતાઓ પ્રશિક્ષણાર્થીએ સિદ્ધ કરવા જીોઈએ, કારણકે તેણે શિક્ષક તરીકે તેમ જ સામાજિક નેતા તરીકે વિકસવાનું છે.

ક્ષમતાક્ષેત્ર – ૬ : અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનિર્માણ

ક્ષમતાના વિકાસ માટે વિવિધ પ્રકારની અધ્યયન સામગ્રીની જરૂર રહે છે. સ્વઅધ્યયન સામગ્રીના અસરકારક ઉપયોગ વિના વિદ્યાર્થી પારંગતતાના સ્તરે ક્ષમતા સિદ્ધ કરી શકતો નથી. જૂથ અધ્યયનની તેમજ સ્વઅધ્યયન માટે લેખિત સામગ્રી પણ તૈયાર કરવી જોઈએ.

હજુ પણ ઠીક ઠીક સમય માટે બહુશ્રેણીય શાળાઓમાં ઘણા ખરા શિક્ષકોએ કામ કરવું પડશે, જેમાં સ્વાધ્યાયપોથીઓ બહુશ્રેણીય શાળા વ્યવસ્થામાં સહાયરૂપ થઈ શકશે.

શિક્ષકોએ 'શિક્ષક નિદર્શિની' અને એના અન્ય વાંચન સામગ્રીનો ઉપયોગ પોતાનું વ્યવસાયિક ધોરણ જાળવવા ઉપરાંત તેના ઉન્નતીકરણ માટે પણ કરવો જોઈએ. શિક્ષકોએ તેમનું શિક્ષણકાર્ય અસરકારક બને તે માટે ચિત્રો, ચાટર્સ, નકશા, આકૃતિઓ, સારણીઓ, નમૂનાઓ જેવી અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી જાતે તૈયાર કરવી જોઈએ અને તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

શિક્ષણકાર્ય અસરકારક અને સ્થાયી બને તે માટે શિક્ષકોએ નૂતન તકિનકી આધારિત અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી જેવી કે શ્રાવ્ય કેસેટ, દશ્ય કેસેટ, સ્લાઈડ, રેડિયો, ટીવી, કમ્પ્યૂટર અને તેનાં જેવા અન્ય ઉપકરોણ પણ ઉપયોગમાં લેવા પડે.

તદુપરાંત કાળકોના વ્યકિતગત રીતે તેમજ નાના જૂથમાં સમૃદ્ધિકરણ અને ઉપચારાત્મક કાર્ય માટે વિશિષ્ટ પ્રકારની સાધન સામગ્રી વર્ગખંડની સિદ્ધિના સંદર્ભમાં

બાળકોના વ્યકિતગત સામર્થ્ય અને ઉણપના નિદાન પર આધારિત હોવી જોઈએ. ગ્રામપંચાયત, સહકારી મંડળી, બેંક, પોસ્ટ ઓફિસ, આરોગ્ય કેન્દ્ર, એસ.ટી.ડી. બૂથ જેવા સ્થાનિક પ્રાપ્ય સ્ત્રોતોનો પણ બાળકોના અધ્યયન–અધ્યાપનના અનુભવો સમૃદ્ધ કરવા માટે પ્રશિક્ષણાર્થીએ ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

ક્ષમતાક્ષેત્ર – ૭ : સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન

ક્ષમતાકેન્દ્રી અભ્યાસક્રમના નૂતન અભિગમમાં ક્ષમતાકેન્દ્રી મૂલ્યાંકન પ્રણાલી અપનાવવી પડશે. સમગ્ર કાર્યક્રમ વિદ્યાર્થીની સંખ્યાત્મક અને ગુણાત્મક સિદ્ધિને લગતો હોવાથી પ્રશિક્ષણની પ્રક્રિયા સુધારવી પડશે, અને ચીલેચાલુ માપન અથવા મૂલ્યાંકનને બદલે સુધારણાલક્ષી મૂલ્યાંકન અભિગમને પ્રશિક્ષણમાં સ્થાન આપવું પડશે. ભય અને બાળકના વિકાસ પર નકારાત્મક મૂલ્યાંકન પ્રણાલીને બદલે હકારાત્મક પ્રણાલી અનુસરવા માટે પ્રશિક્ષણમાં નૂતન સંકલ્પનાનો વિકાસ કરવો જોઈએ, જે માટે નીચેના મુદ્દાઓને લક્ષમાં રાખવા પડશે.

(૧) પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવા માટેનું ૩૫% ગુણનું ધોરણ ત્યજીને પારંગતતાની ઉચ્ચતર સિદ્ધિની અપેક્ષાએ બધા જ વિદ્યાર્થીઓ પહોંચે તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

(૨) ઉત્કૃષ્ટ મૂલ્યાંકનની સંકલ્પના વિકસાવવી જોઈએ કે જેથી પોતાના વ્યકિતગત અધ્યાપન કાર્યને વારંવાર પ્રતિપોષણ મળે અને અધ્યેતાના અધ્યાપનમાં વિવિધ પદ્ધતિઓ તેમજ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતાની કસોટી થઈ શકે. અધ્યાપનની પ્રયુકિતઓની સુધારણા માટે તેમજ વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ કરવા માટે સહાધ્યાયીઓ અને વાલીઓની શકય હોય ત્યાં સહાય લઈ શકાય.

(૩) વર્ગખંડમાં સતત મૂલ્યાંકનની આદર્શ સંકલ્પના સ્વીકારવી જોઈએ. આ સંકલ્પના ચીલેચલુ કસોટીના બદલે સ્વાધ્યાયપોથીના વિશ્લેષણ અને અધ્યયન – અધ્યાપન પ્રક્રિયા અંતર્ગત નિરીક્ષણ પર આધારિત છે.

આવા નિરીક્ષણો અને અન્ય માહિતીનો માત્ર વર્ગખંડના શિક્ષણ વ્યવહારની સુધારણા માટે જ નહીં, પણ સારામાં સારી ગુણવત્તાવાળા શિક્ષણની પ્રાપ્તિ માટે તત્કાળ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ માટે શિક્ષકે પરખશકિત વિકસાવવી જોઈએ, જે દ્વારા અધ્યયન–અધ્યાપન નીપજનું હંમેશા સુસંગત રીતે મૂલ્યાંકન કરી શકાય.

તદુપરાંત નિદાનના હેતુ માટે પદ્ધતિસર અને ઔપચારિક રીતે સામયિક કસોટીઓ લેવા પણ શિક્ષક સક્ષમ હોવા જોઈએ. અત્યાર સુધી 'નિદાન' શબ્દ

ઉપચારાત્મક કાર્ય સાથે પૂરક શબ્દ તરીકે જોડાયેલો હતો હવે સંખ્યાત્મક, ગુણાત્મક અને ક્ષમતાકેન્દ્રી સાર્વત્રિક પ્રાથમિક શિક્ષણના કાર્યક્રમમાં 'નિદાન' શબ્દ માત્ર ઉપચારાત્મક કાર્ય સાથે નહીં, પણ ઉત્કૃષ્ટતા અને સમૃદ્ધીકરણ સાથે પણ સાંકળનારો છે.

પારંગતતાના વિવિધ સ્તરોની સંકલ્પનાના સંદર્ભમાં ૫૦ % કે ૬૦ % ગુણ પ્રાપ્ત કરનાર વિદ્યાર્થીને તે કરતાંય ઉચ્ચ કક્ષાની સિદ્ધિ મેળવવા માટે પ્રોત્સાહન કરી મદદરૂપ થવું જોઈએ.

નીતિનિયમાનુસાર સર્વગ્રાહી એટલે કે વાર્ષિક મૂલ્યાંકનની જરૂરછે. ધીમે ધીમે વાર્ષિક પરીક્ષા તરફનો ઝોક અને ભારાંક ઘટાડતાં જવું જોઈએ, કારણકે પ્રવર્તમાન મૂલ્યાંકનમાં વિદ્યાર્થી–પ્રાપ્તિ પ્રત્યેની નિરપેક્ષતા જોવા મળે છે. એટલે કે નબળા વિદ્યાર્થીને અપેક્ષિત સ્તર સુધી લઈ જવા કે તેજસ્વી વિદ્યાર્થીને સમૃદ્ધ કરવા માટેની દરકાર કરતું નથી. તેને બદલે મૂલ્યાંકન નિદાનાત્મક તેમજ સાચા અર્થમાં સમૃદ્ધિ–વર્ધક હોવું જોઈએ.

ક્ષમતાક્ષેત્ર–૮ : શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન

દરેક શિક્ષક તેના વર્ગનો કે વિદ્યાર્થીઓના જૂથનો વ્યવસ્થાપક છે. આથી વર્ગના વિષયશિક્ષણ તેમજ સમગ્ર શિક્ષણકાર્ય ઉપરાંત શાળા અને શાળા બહારના અનેક અપેક્ષિત કાર્યો સહિત વર્ગખંડ વ્યવસ્થાપન કૌશલ્યોની પ્રશિક્ષણાર્થીઓને તાલીમ મળવી જોઈએ.

પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં અસરકારક વ્યવસ્થાપન માટે જરૂરી ક્ષમતા અને ગુણો તેમના પ્રશિક્ષણના સમય દરમિયાન કેળવવા પડે. શિક્ષકોએ અન્ય શિક્ષકો તેમજ આચાર્યની સાથે શાળા કક્ષાએ જવાબદારી વહન કરવાની છે. આ માટે ફકત વ્યકિતગત શિક્ષક તરીકે તેમના ભાગે આવતી ભૂમિકા અને જવાબદારી ઉપાડવાની તાલીમ લેવા ઉપરાંત શાળાની અધ્યયન–અધ્યાપન નીપજને મહત્તમ સ્તરે લઈ જવા માટે શાળાનાં કાર્યોના વ્યવસ્થાપન માટે પોતે જવાબદાર ભાગીદાર છે એ પણ શીખવું પડશે.

શાળા એ વિશાળ શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનનો એક ભાગ છે કે જેનું સંચાલન નિયત નીતિનિયમો મુજબ ક્ષેત્રિય કાર્યકરો મારફત થાય છે. આ પ્રણાલીના સંદર્ભમાં શિક્ષકે જવાબદારીપૂર્વક અસરકારક કાર્ય કરવા માટે જરૂરી એવી ક્ષમતાઓ વિકસાવવી જોઈએ.

બહુશ્રેણીય શાળા અને એક શિક્ષકવાળી શાળામાં કામ કરવા માટે શિક્ષકે શાળા વ્યવસ્થાપનની દ્રષ્ટિએ વધારાની ખાસ જવાબદારીઓ અદા કરવાની ક્ષમતા કેળવવી

પડશે. આ માટે પૂર્વ સેવાકાલીન અને સેવાકાલીન શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ દરમિયાન કેટલીક પ્રશિક્ષણ પ્રક્રિયાઓ અને કાર્યક્રમો વિશેષ ધ્યાન માંગી લે છે.

ક્ષમતાક્ષેત્ર – ૯ : મા–બાપ/વાલી સાથેનો વ્યવહાર

પ્રાથમિક શિક્ષણનું સર્વત્રીકરણ એ પ્રાથમિક શિક્ષણનો સૌથી વધુ પેચીદો પ્રશ્ન છે. શાળામાં નામાંકન નહીં પામેલાં અને શાળામાંથી ઉઠી જનારાં બાળકો એ એનાં લક્ષજૂથો છે. બન્ને બાબતોમાં વાલીઓનો ફાળો નોંધનીય છે. ભૂતકાળમાં તેને યોગ્ય મહત્વ આપવામાં આવ્યું ન હતું. પરંતુ સાંપ્રત સમયમાં તે અનેક રીતે સૌથી મહત્વનો મુદ્દો છે. નીચે જેવી બાબતોમાં વાલી સંપર્ક જરૂરી બને છે.

(૧) સાર્વત્રિક નામાંકન સિદ્ધ કરવા માટે વાલી સંપર્ક અત્યંત જરૂરી છે. જે વાલી પોતાનાં બાળકોને શાળાએ મોકલી શકતા નથી તેમનો સંપર્ક કરવો જોઈએ. વાલીઓની પશ્ચાદ ભૂમિકા અલગ અલગ હોઈ શકે. તેઓ નિરક્ષર અથવા ગરીબ તેમજ વિવિધ જાતિઓ અને જનજાતિઓના હોઈ શકે. બાળકોના સાર્વત્રિક નામાંકન, સ્થાયીકરણ અને ગણવત્તાયુકત શિક્ષણ માટે વાલી સહકાર પ્રાપ્ત કરવાની વિવિધ પ્રયુકિતઓ પ્રશિક્ષણાર્થીએ જાણવી જોઈએ.

(૨) શાળામાં હાજરી અને અભ્યાસના સંદર્ભમાં બાકળોની નિયમિતતા અને ચોકસાઈ માટે વાલીઓ શાળાનુ મદદરૂપ થવામાં મહત્વનો ફાળો આપી શકે છે. આથી પંશિક્ષણાર્થીએ વાલી સંપર્કની યુકિત–પ્રયુકિતઓ જાણવી જોઈએ.

(૩) યોગ્ય સિદ્ધિ માટે વાલી–શિક્ષકનો પરસ્પર સહકાર જરૂરી છે. એ માટે વાલી શિક્ષિત હોવા એ જરૂરી નથી. બાળકોની ગુણવત્તા સુધારણા માટે વાલીઓની સતત તકેદારી વધુ સહાયરૂપ બની શકે. આ માટે વાલીઓને પ્રોત્સાહિત કરવાનું કૌશલ્ય કેળવવું જોઈએ.

(૪) શિક્ષકે, એક અથવાબીજી રીતને, પ્રત્યેક બાળકની પંગતિઓ અહેવાલ જે તે વાલીઓને પહોંચાડવાની પ્રણાલી વિકસાવવી જોઈએ અને વાલી સાથે તેની ચર્ચા પણ કરવી જોઈએ.

(૫) વર્ગખંડમાં તોફાની, તેજસ્વી તેમજ નબળાં બાળકો જેવાં વિવિધ પ્રકારનાં બાળકો સાથે કામ કરવાનું હોય છે ત્યારે શિક્ષક વાલીની સહાય મેળવી શકે અને પ્રત્યેક બાળકના વિકાસમાં મદદરૂપ થવા માટે તેના સારાં–નરસાં પાસાંની ચર્ચા કરી શકે.

પૂર્વસેવાકાલીન કાર્યક્રમ દરમિયાન પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં આવી ક્ષમતાઓ વિકસાવવા માટે શિક્ષક–પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમમાં વાલીસહકારના આ ક્ષેત્રને અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં યોગ્ય રીતે વણી લેવું જોઈએ.

ક્ષમતાક્ષેત્ર–૧૦ : સમાજ અને અન્ય સંસ્થાઓ સાથેનો વ્યવહાર

શાળા–પર્યાવરણની સુધારણા માટે સમાજના સભ્યોનો સહકાર સાધવો જોએ. કોઈપણ શાળા એકલીઅટૂલી પ્રગતિ સાધી શકે નહીં, માટે શિક્ષકે શાળા અને સમાજને શકય એટલાં નજીક લાવી, તેમની વચ્ચે પારસ્પરિક સંબંધો વિકસાવવા જોઈએ. આ હેતુ માટે ચોકકસ પ્રકારની વ્યાવસાયિક તાલીમ જરૂરી છે. શિક્ષકે શાળા વિકાસમાં સમાજનો ફાળો શો છે તે સમજવું જોએ, અને શાળાના વિવિધ હેતુઓ માટે સ્થાનિક સંસ્થાઓ સૌથી વધુ સારી રીતે કેટલુ પ્રદાન કરી શકે તેનું વિશ્લેષણ કરવું જોઈએ.

સ્વાંત્રય પ્રાપ્તિ બાદ શાળા અને સમાજને નજીક લાવવા માટે કેટલાક પ્રશંસનીય પ્રયત્નોની શરૂઆત થઈ ચૂકી છે. હજુ પણ આ માટે વિશેષ આયોજન અને વ્યવસ્થિત અભિગમની જરૂર છે. પ્રાથમિક શિક્ષણનો દોર પંચાયત દ્વારા ગ્રામ સમાજને સોંપવાના પ્રયત્નો ચાલે છે, અને ગ્રામશિક્ષણ સમિતિની રચના એ આ દિશામાં હકારાત્મક પાસું છે. આ વ્યવસ્થાને ફળદાયી બનાવવા માટે પ્રશિક્ષણાર્થીને સજજ કરવો જોઈએ.

શિક્ષકો માટે આ પડકારરૂપ કાર્ય છે. સમાજને સ્વીકાર્ય એવી ક્ષમતાઓ વિકસાવવી જરૂરી છે, જેથી શાળા માટે સમાજનો સહકાર મેળવી શકાય. આ માટે સમાજ સર્વેક્ષણ, સ્થાનિક સંસ્થાઓની મુલાકાત, શાળાનો નકશો દોરવો, જેવી પ્રવૃત્તિઓ માટે પ્રશિક્ષણાર્થીને સક્ષમ બનાવવો જોઈએ. બાળકોના અધ્યયન માટે અનુકૂળતા કરી આપવી એ શિક્ષકનું મુખ્ય કાર્ય છે. આને અસરકારક રીતે અમલમાં ત્યારે જ મૂકી શકાય કે જયારે તે સ્થાનિક લોકોનો સહકાર પ્રાપ્ત કરી શકે અને ગુણાત્મક શિક્ષણ માટે લોકચાહના મેળવી સ્થાનિક સ્ત્રોત શોધી શકે.

ઉપરોકત પાંચ કાર્યકૌશલ્ય ક્ષેત્રો, પાંચ પ્રતિબદ્ધતા ક્ષેત્રો અને દસ ક્ષમતાક્ષેત્રો પ્રશિક્ષણાર્થી પારંગતતાની કક્ષાએ સિદ્ધ કરે તે માટે પ્રશિક્ષણ દરમિયાન વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં શિક્ષણાનુભવ આપવા જરૂરી છે. આની ચિત્રાત્મક સમજ પાના નં.૨૦ ત્રિપરિમાણદર્શક ઘનમાં સ્પષ્ટ કરી છે.

શિક્ષકના અગિયાર શીલ

આ સમાજમાં અને મારા દેશમાં કેળવણીના પવિત્ર ક્ષેત્રમાં મને પ્રવેશ કરવાની તક મળી છે. તેને હું મારું સદભાગ્ય માનું છું. મારી સઘળી નિષ્ઠા આ કાર્યને ચરણે ધરું છું અને મારા જીવનધર્મ તરીકે હું સ્વીકારું છું. મારી રાષ્ટ્રભકિત અને બાળભકિતમાં મને વિશેષ બળ મળે અને મારો ધર્મ બજાવવામાં મને ઉપયોગી થાય એવી શ્રદ્ધાથી નીચેના સિદ્ધાંતો ધારણ કરવાનો હું આથી સંકલ્પ કરું છું.

૧. શાળામાં, ગામમાં અને બાળકોમાં સર્વોદયી ભાવના જાગે અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યે ગૌરવ પેદા થાય તેવું વાતાવરણ સર્જવુ એ એક શિક્ષક તરીકે મારુ કર્તવ્ય સમજું છું અને તેમ કરવામાં હું મારી સઘળી શકિત ખર્ચીશ.

૨. દરેક કાર્યમાં નિયમિત અને વ્યવસ્થિત રહેવું એને હું પવિત્ર કર્તવ્ય સમજીશ, અને બાળકોમાં આ ગુણ ખીલવવાનો પૂરો પ્રયત્ન કરીશ.

૩. ચારિત્રયગઠનથી જીવનનું પોત વધે છે. એવી મને શ્રદ્ધા છે. હું મારા મન, કર્મ અને વચનથી મારા જીવનનું પોત વધારીશ અને બાળકોમાં, સમાજમાં અને દેશમાં તેના પંતિબિંબ પાડવા નમ્ર પ્રયાસ કરીશ.

૪. બાળક એ દેશની મોટી મૂડી છે તેમ સમજી હું બાળકને બરાબર ઓળખીશ. એ માટેની મારી કચાશ કે ઉપણ રહી ન જાય તે માટે જરૂરી સાહિત્યનો હું અભ્યાસ કરીશ તેમજ તેના ઉપર જરૂરી ચિંતન–મનન તેમજ જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરતો રહીશ – કરતી રહીશ.

૫. સમાજમાં શરીરશ્રમની પ્રતિષ્ઠા વધે અને સાદાઈ તેમજ સ્વદેશીધર્મનો પ્રેમ જાગે તો જ જીવન અને શિક્ષણ તેજસ્વી થાય. તેમ હું માનું છું. તેથી મારા જીવનમાં તેમજ મારા વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં એ ગુણ કેળવાય એ માટે હું સજાગ રહીને પ્રયત્નશીલ રહીશ.

૬. બાળક એ દેશનો, સમાજનો અને ગામનો એક સભ્ય બનવાનો છે. એને કેળવણી આપવા દેશના, સમાજના કે ગામના અનેકવિધ સેવાના કાર્યક્રમો બાળકની કેળવણીના અંગ છે એમ હું માનું છું અને તે રીતે મારું કાર્ય કરીશ.

૭. વ્યસનો માણસના મનોબળને ક્ષીણ કરે છે એમ હું માનું છું. તેથી હું તેનાથી દૂર રહીશ. બાળકોના જીવનનુ તે દૂષિત કરે નહીં એને હું કેળવણીનું મહત્વનું અંગ માનીશ અને તે માટે પૂર્ણપણે જાગૃત રહીશ.

૮. શિક્ષકને ન છાજે તેવું હીનકૃત્ય મારા હાથે કદી ન થાય તે માટે હું સતત જાગૃત રહીશ.

૯. બાળકોમાં માતા–પિતાની સેવાનો સંસ્કાર વિકાસ પામે અને માતાપિતા સહયોગનું શીલ–શિખર ઉંચું ઉઠે. પરિણામે માતાપિતાની ઉત્તમ સેવા થાય એવી બુનિયાદ બાળકોમાં પેદા કરીશ.

૧૦. વાલી સંપર્ક અને વાલી સહકાર – બાળકોની કેળવણી માટેનું અનિવાર્ય અંગ છે અને તેથી શિક્ષણક્ષેત્રે એને પણ મહત્વની પ્રવૃત્તિ માનીશ. આવો પારસ્પરિક સહકાર જીવંત અને ઉષ્માસભર બને તે માટે લોકશિક્ષણનું રસાયણ ઉભયને પ્રાણવાન બનાવવા ખૂબ પોષક બને છે એવી સક્રિય સભાનતા મારામાં સદાયે વિકસતી રહે એવો પ્રયત્ન કરીશ.

૧૧. સાચા શિક્ષક તરીકે હું સમાજનો એક નિષ્ઠાવાન સભ્ય બનીશ અને મારું જીવન નિષ્ઠામય બનાવી હું સમાજમાં શિક્ષકની પ્રતિષ્ઠા વધારવામાં મારી તમામ શકિત ખર્ચીશ.

પ્રશ્નપત્ર – ૧

૧.૧ કેળવણી દર્શન અને નઈ તાલીમ

૧.૨ વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક

કુલ ગુણ ૧૦૦

૧.૧ કેળવણી દર્શન અને નઈ તાલીમ

ગુણ : ૫૦

<u>પ્રશિક્ષણાર્થી :–</u>

૧. કેળવણીનો અર્થ સમજે, અને તેના વિવિધ સ્વરૂપોની તુલના કરે.

૨. કેળવણીના ધ્યેયો અને કાર્યો વિશે જાણે.

૩. વિવિધ કેળવણીકારોના શિક્ષણ ચિંતનથી પરિચિત થાય

૪. નઈતાલીમના ઉદ્દેશો અને સિદ્ધાંતો જાણે

૫. સામાજિક પરિવર્તનમાં કેળવણીની ભૂમિકા સમજે.

૬. કેળવણીની ભાવિ દિશાઓથી પરિચિત થાય.

૭. નઈતાલીમની ગઈકાલ, આજ અને આવતી કાલ ઓળખે.

એકમ–૧ <u>કેળવણીનો અર્થ અને સ્વરૂપ</u>

૧.૧ શિક્ષણનો સંકુચિત અને વ્યાપક અર્થ :

૧.૨ કેળવણી : એક નિરંતર ચાલતી પ્રક્રિયા

૧.૩ સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ શિક્ષણના પ્રકાર

૧. ઔપારિક શિક્ષણ (ા:ચ?બ ભમ્ગ'બ્ત્ય:ઘ)

૨. અનૌપચારિક શિક્ષણ (યઘ):ચ?બ ભમ્ગ'બ્ત્ય:ઘ)

૩. અવૈધિક શિક્ષણ (દ:ઘઢા:ચ?બ ભમ્ગ'બ્ત્ય:ઘ)

૧.૪ શિક્ષણનાં બદલાતા સ્વરૂપો :

૧. ગુરુકેન્દ્રી શિક્ષણ અને બાલકેન્દ્રી શિક્ષણ, ૨. વિષયકેન્દ્રી શિક્ષણ અને ક્ષમતાકેન્દ્રી શિક્ષણ.

એકમ–૨ <u>કેળવણીના ઉદ્દેશો, ધ્યેયો અને કાર્યો :</u>

૨.૧ કેળવણીના વૈયકિતક અને સામાજિક હેતુઓ

૨.૨ કેળવણીના નિકટવર્તી ઉદ્દેશો અને અંતિમ ધ્યેય

૨.૩ શિક્ષણનું જાળવણીમૂલક (હ:ઘ(ભ્ચ–બ્ત્ય–ભ) કાર્ય અને શિક્ષણનું પ્રગતિવાદી (.ચ:ન્ચબ(ચ–ભ) કાર્ય.

૨.૪ શિક્ષણ અને રાષ્ટ્રીય વિકાસ.

એકમ–૩ <u>બુનિયાદી શિક્ષણનો ઉદ્‌ભવ, વિકાસ અને સિદ્ધાંતો :</u>

૩.૧ ઐતિહાસિક અને વૈચારિક વિકાસના વિવિધ તબક્કાઓ:

૧.પ્રયોગનો આરંભકાળ ૨.કસોટીકાળ ૩. પ્રસારકાળ ૪.સંશોધન અને પ્રસારણ

૩.૨ બુનિયાદી શિક્ષણના સિદ્ધાંતો :

૧.ઉદ્યોગ દ્વારા શિક્ષણ, ૨. શિક્ષણમાં સમવાય, ૩.શિક્ષણનું માધ્યમ માતૃભાષા ૪.શિક્ષણમાં સ્વાવલંબન, ૫.અનિવાર્ય નિઃશુલ્ક સાર્વત્રિક શિક્ષણ

૩.૩ બુનિયાદી શિક્ષણના મૂળભૂત તત્વો.

૧. સમૂહજીવન, ૨.સમાજસેવા, ૩.સહશિક્ષણ, ૪.પાઠયપુસ્તક કરતાં ચારિત્રય ઘડતરનું વિશેષ મહત્વ, ૫. રાષ્ટ્રભાષાનું શિક્ષણ.

૩.૪ સામાન્ય શાળા, ઉદ્યોગશાળા અને ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયની તુલના.

એકમ–૪ <u>શિક્ષણ અને સામાજિક પરિવર્તન :</u>

૪.૧ શિક્ષણ અને સમાજ નવરચના

૪.૨ વિકાસશીલ ભારતીય સમાજ

૪.૩ સામાજિક પરિવર્તનમાં નઈ તાલીમનું યોગદાન

૪.૪ વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં નઈ તાલીમની ભૂમિકા

૪.૫ રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને નઈ તાલીમ

૪.૬ શિક્ષણની ભાવિ દિશાઓ : એકવીસમી સદી માટેના શિક્ષણનું સ્વરૂપ.

એકમ–૫ <u>ભારતીય અને વિશ્વના ચિંતકોનું કેળવણીદર્શન</u>

૫.૧ રૂસો અને ગુરુદેવ ટાગોર

૫.૨ મોન્ટેસોરી અને ગિજુભાઈ બધેકા

૫.૩ જહોન ડયૂઈ અને ગાંધીજી

<u>પ્રયોગિક કાર્ય</u>

૧. શાળાયાત્રા દરમિયાન નઈ તાલીમની સંસ્થાની મુલાકાત લેવી અને આચાર્ય, શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓ સાથે સહચિંતન કરવું.

૨. કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન સમાજોપયોગી ઉત્પાદક શ્રમકાર્યોની કામગીરીનું સંયોજન કરવું.

૩. બુનિયાદી સંસ્થાઓમાં યોજાતી સહઅભ્યાસની, જીવનલક્ષી, અભ્યાસેતર વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને સંચાલન – તેના અનુભવોનું આલેખન કરવું.

અધ્યયન સામગ્રી (ાિભ્ચ્દ્યય્દ્ય-ોેબ્ત્ભ્ચ્ચબ)

૧. કેળવણીના તાત્તિવક આધારો, શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર દવે, યુનિ. ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૨. કેળવણીના સામાજિક પાયા, કે.સી. વ્યાસ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ

૩. ભારતીય ચિંતકોનું શિક્ષણચિંતન, શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર દવે, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૪. શિક્ષણની તાત્વિક અને સમાજશાસ્ત્રીય આધારશિલા, જયેન્દ્ર શાસ્ત્રી અને અન્ય, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન

૫. શિક્ષણના સિદ્ધાંતો, જગમોહનદાસ મોદી, એમ.એસ. યુનિવર્સિટી પ્રકાશન, વડોદરા

૬. શિક્ષણ શાસ્ત્રની રૂપરેખા, દેસાઈ, શાહ, શાહ, શાહ, અનડા બુક ડીપો, અમદાવાદ.

૭. બુનિયાદી શિક્ષણની રૂપરેખા, દેસાઈ, સોલંકી, જોષી, ગુજરાત યુનિવર્સિટી પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૮. શિક્ષણ વિચાર વિનોબા ભાવે, યજ્ઞ પ્રકાશન, વડોદરા.

૯. ગાંધીજીનું શિક્ષણ દર્શન એમના જ શબ્દોમાં, સં. મગનભાઈ જો. પટેલ, નવજીવન, અમદાવાદ.

૧૦. મહાત્મા ગાંધીની કેળવણીની ફિલસૂફી, મણિભાઈ પટગ્રેલ, નવજીવન, અમદાવા દ.

૧૧. પાયાની કેળવણીમાં અનુબંધની કળા, અમરસિંહ સોલંકી, નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૨. ખરી કેળવણી, મો. ક. નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદફ.

૧૩. સર્વોદયની કેળવણી, આચાર્ય કૃપલાની, અનુ. ગોપાળદાસ પટેલ, નવજીવન.

૧૪. મનુષ્યની સર્વાગીણ કેળવણી, એલ.પી. જેકસ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૫. ગીરુદેવની શિક્ષણ–સાધનાની ઝાંખી, મુકુલભાઈ કલાર્થી, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.

૧૬. સર્વોદય અને શિક્ષણ (ભાગ–૧–૨) મનુભાઈ પંચોલી, બાલગોવિંદ કુબેરદાસની કું. અમદાવાદ.

૧૭. નઈ તાલીમ અને નવવિદ્યાન, મનુભાઈ પંચોળી, બાલગોવિંદ પ્રકાશન.

૧૮. વર્ધાશિક્ષણ યોજના, ડો. ઝાકીરહુસેન સમિતિ, નવજીવન પ્રકાશન.

૧૯. દિવાસ્વપ્ન, ગિજુભાઈ બધેકા, દક્ષિણામૂર્તિ બાલમંદિર, ભાવનગર.

૨૦. ગિજુભાઈ બધેકાના શૈક્ષણિક વિચાર અને પ્રયોગ, રમેશ દવે, રાષ્ટ્રીય પ્રાધ્યાપક શિક્ષા પરિષદ, નવી દિલ્હી.

૨૧. ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય)ચ:? મભ્દભ્શ ત: નબ્દ્યમ્ઝ્ય ખ્શ ચબ?દ્યબ્ત્ઝબ્દ્ય

૨૨. ખબ(ય' ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્યલ ય્ત(લ ઉચ્ચદ્ય'યઉભિ(બ્દ્યમ ઉચબ'ત્ય'ભ્લ (થ્ક્ષભ(જઈતઈકઈ કભ—બ્ન્ચબ?

૧.૨ વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક

ગુણ : ૫૦

પ્રશિક્ષણાર્થી....

૧. વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષકની ભૂમિકા સમજે.

૨. કેળવણીની વિવિધ સંસ્થાઓ વિશે જાણે.

૩. વિકાસમાન ભારતીય સમાજના સંદર્ભમાં કેળવણીની નૂતન દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે.

૪. શિક્ષક તરીકે વાલી તેમજ સમાજનો સહયોગ પ્રાપ્ત કરવાનું કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરે.

૫. એકવીસમી સદીના ભારતમાં શિક્ષણ વિષયક પડકારોને સમજવા પ્રયત્ન કરે.

એકમ–૧ <u>વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષકનું સ્થાન અને ભૂમિકા :</u>

૧.૧. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં 'ગુરુ' નું સ્થાન

૧.૨ શાંત ક્રાંતિના અગ્રદૂત તરીકે શિક્ષક.

૧.૩ ગ્રામાભિમુખ કેળવણીના સંદર્ભમાં નઈ તાલીમના શિક્ષકની ભૂમિકા

૧.૪ શિક્ષણના ગુણાત્મક સુધારના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમર્થ શિક્ષકનું ઘડતર

૧.૫ શિક્ષકની આજીવન કેળવણી

એકમ–૨ <u>કેળવણીક્ષેત્રે ઘર–શાળા–સમાજ–વિવિધ સંસ્થાઓનું પ્રદાન</u>

૨.૧ કેળવણીમાં ઘર, શાળા અને સમાજનું મહત્વ

૨.૨ કામધંધાના સ્થળો તેમજ સમૂહ પ્રસાર માધ્યમોનું કેળવણીક્ષેત્રે પ્રદાન

૨.૩ કેળવણીક્ષેત્રે સમર્પિત અને નિષ્ઠાવાન કેળવણીકારો, સ્વાયત સંસ્થાઓ, તેમજ રાજયસરકારનું યોગદાન.

એકમ–૩ <u>ભારતીય કેળવણીની નૂતન દૃષ્ટિ અને તેનું મહન્વ</u>

૩.૧ 'જીવન દ્વારા જીવન માટેનું શિક્ષણ

૩.૨ સમાજના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં મદદ કરે એ જ સાચું શિક્ષણ'

૩.૩ ઉત્તમ શિક્ષણની ત્રણ કસોટી – નિર્ભયતા, સંયમ અને વિચાર સ્વાતંત્રય

૩.૪ અનુબંધ શિક્ષણમાં જ્ઞાન, કર્મ અને આનંદની એકરૂપતા

૩.૫ 'સ્વાવલંબન : શિક્ષણની તેજાબી કસોટી', સ્વાવલંબનનું લક્ષ્ય : (૧) જીવન નિર્વાહ માટે આત્મનિર્ભરતા, (૨) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની સ્વતંત્ર શકિત, (૩) પોતાના ઉપર કાબૂ રાખવાની શકિત.

૩.૬ પ્રવર્તમાન શિક્ષણ વ્યવસ્થાને પરિણામે બે ભાગમાં વહેંચાઈ જતો સમાજ : (૧) વિચાર કરનારા અને કામ નહીં કરનારા (૨) કામ કરનારા અને વિચાર નહીં કરનારા, તેના સંદર્ભમાં નઈ તાલીમની શિક્ષણ પ્રણાલીનું મહત્વ.

એકમ–૪ <u>શિક્ષક–વાલી–સમાજ વ્યવહાર</u>

૪.૧ શાળાના કાર્યમાં વાલી સહયોગની આવશ્યકતા

૪.૨ વાલીઓ સાથે સંબંધો સ્થાપવાના કાર્યકૌશલ્યની ખિલવણી

૪.૩ વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયનમાં નડતી વૈયકિતક સમસ્યાઓને સમજવા અને નિવારવા વાલીઓ સાથે વિચાર વિમર્શ કરવાનું કૌશલ્ય.

૪.૪ વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ વધારવા અને શકિતને પોષવા શાળાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં વાલીઓનો સહકાર પ્રાપ્ત કરવાનું કૌશલ્ય.

૪.૫ વાલીઓના જ્ઞાન અને આવડતનો શિક્ષણ માટે ઉપયોગ કરવાનું કૌશલ્ય.

૪.૬ શાળા પ્રત્યે સમાજનું અને સમાજ પ્રત્યે શાળાનું દાયિત્વ, પારસ્પરિક લાભાર્થે શાળા અને સમાજના આંતરવ્યવહારનું મહત્વ.

૪.૭ શિક્ષક તરીકે સ્થાનિક સમાજ સાથેના વ્યવહારના કાર્યકૌશલ્યની ખીલવણીનું મહત્વ.

એકમ–૫ <u>એકવીસમી સદીના ભારતમાં શિક્ષણ વિષયક પડકારો</u>

૫.૧ શિક્ષણમાં 'ગુણવત્તા', 'સમતા', અને 'સામાજિક ન્યાય' માટેના પ્રયાસનું મહત્વ.

૫.૨ શિક્ષણ પર વૈશ્વિકીકરણ તેમજ આધુનિકીકરણની અસરો.

૫.૩ 'ભાર વિનાના ભણતર' ના સંદર્ભમાં યશપાલ કમિટીની ભલામણોનો સૂર

૫.૪ ડેલોર્સ કમિશનના રિપોર્ટમાં રજૂ થયેલા 'શિક્ષણના પાયાના ચાર સ્થંભો' નું મહત્વ

અધ્યયન સામગ્રી (ીભ્ચ્દ્યય્દ્ય-ોબ્તભ્ચ્બ્ભ)

૧. શિક્ષણ–ભીતરનો ખજાનો, અનુ. દીપકભાઈ મહેતા, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૨. શિક્ષણમાં નવવિચાર અને પરિવર્તન, શ્રીમતી પીલુ બુચ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૩. વિકસતા ભારતમાં કેળવણી, ડો. જયેન્દ્ર દવે, ડો. મોતીભાઈ પટેલ, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૪. વિકાસશીલ ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક, ભરત જોષી અને બીજા, અનડા બુક ડેપો.

૫. શિક્ષકની નિષ્ઠા અને દૃષ્ટિ, મૂ. મો. ભટ્ટ, ક્ષિતિજ પ્રકાશન, લોકનિકેતન, રતનપુર

૬. શિક્ષક ઉપનિષદ, સં બબાભાઈ પટેલ, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય.

૭. આચાર્યકુળ, વિનોબાજી, યજ્ઞ પ્રકાશન વડોદરા

૮. શિક્ષણના ભેખધારીઓ

૯. શિક્ષણના સિદ્ધાંતો, ઈશ્વર પરમાર, પ્રવિણ પુસ્તક ભંડાર, રાજકોટ

૧૦. શિક્ષક કક્ષાઓ, દિલીપ રાણપુરા, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ

૧૧. શિક્ષણ વિચાર, આચાર્ય વિનોબાજી, યજ્ઞ પ્રકાશન.

૧૨. શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ, રવિશંકર મહારાજ, નવજીવન પ્રકાશન.

૧૩. સર્વોદય અને શિક્ષણ, મનુભાઈ પંચોળી, સર્વોદય સહકારી પ્રકાશન સંઘ, લોકભારતી – સણોસરા

૧૪. ગુરુત્વના યાત્રી, સં. રમેશ સંઘવી, પ્રવિણ પ્રકાશન, રાજકોટ.

૧૫. ભાર વિના ભણતર, (યશપાલ કમિટીનો અહેવાલનો ગુજરાતી અનુવાદ) જી.સી.ઈ.આ.ટી. ગુજરાત રાજય.

૧૬. સફળ વાલી શી રીતે થવાય ? દોલતભાઈ દેસાઈ, નવભારત સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

૧૭. શિક્ષક અને સમાજ, ગુજરાત રાજય શાળા પાઠયપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર.

૧૮. ગામડાની વહારે, ગાંધીજી, નવજીવન, અમદાવાદ.

૧૯. સમાજઘડતર, ફાધર વાલેસ, લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ, ભાવનગર.

૨૦. ભેદની ભીત્યું ને આજ મારે ભાંગવી, મનુભાઈ પંચોળી, લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ

૨૧. શીગડા મારતાં શીખવીશું, મનુભાઈ પંચોળી, સં. મહેન્દ્ર મંઘાતણી, લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ

૨૨. તભબ'ઝભ્ર બ્દ્યમ ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય ય્દ્ય ભ?ભ્રન્ય્દ્યન્ યદ્યમ્બ્દ્ય ક:'ય્બ્તથ્લ હઈયઈ બદ્યબ્દ્યમ્લ દહભચતલ દભ્દ મભઝિયઈ

૨૩. ક'ઝ::િભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય ય્દ્ય યદ્યમ્બ્લ ૮.ચભ(ભ્દ્યત (ત્બ્ત્ગ(બ્દ્યમ)ગ્ત્ગચભ દ્યભભ્મ(૯ દહભચતલ દભ્દ મભઝિયઈ

૨૪. ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય ય્દ્ય ક:'ય્બહિ:દ્યત્ભશ્તલ કબબિ?બ્ત્ગબ્ઝિઝલ દહભચતલ દભ્દ મભઝિયઈ

૨૫. ીભ્બચ્દ્યય્દ્યન્ ત્ઝભ તચભ્બ(ગચભ ધ્યત્ઝાય્દ્યન્ ર્ ગદભકહફ ૮ક્ષ્ઠઠજ્ઞ૯

૨૬. યદ્યમ્બ્દ્ય ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય ત:દ્બચ્મ(ત્ઝભ ×ક્ષ(૮ હભદતગચથલ ચબ?ઉચબ્ક્ષ્ઠબ(ઝ નગઉત્બ્લ ચ:?યિ .ગખ્ટિ'બ્ત્ય:દ્ય(લ દભ્દ મભઝિયઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૨

૨.૧ અધ્યેતા સ્વરૂપ અને વિકાસ

૨.૨ શિક્ષણ વ્યવહાર અને મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ

કુલ ગુણ : ૧૦૦

૨.૧ અધ્યેતા સ્વરૂપ અને વિકાસ

ગુણ : ૫૦

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૧. અધ્યેતાઓને સારી રીતે ઓળખે.

૨. અધ્યેતાના વિકાસની તરાહ જાણે.

૩. તરુણ અધ્યેતાની લાક્ષણિકતાઓ સમજે.

એકમ–૧ <u>અધ્યેતાના ઓળખ : વૃદ્ધિ અને વિકાસ</u>

૧.૧ શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન – સ્વરૂપ અને વ્યવહારુ ઉપયોગિતા

૧.૨ વૃદ્ધિ અને વિકાસ – સંકલ્પના, સ્વરૂપ અને તફાવત

૧.૩ વિકાસ પર અસર કરતાં પરિબળો : વારસો અને વાતાવરણ૫

૧.૪ વ્યકિતગત તફાવતો : તેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો

૧.૫ તરુણનો શારીરિક, માનસિક, સાંવેગિક અને સામાજિક વિકાસ

૧.૬ તરુણાવસ્થાની સમસ્યાઓ અને તેના ઉકેલ, જાતીય શિક્ષણની અગત્ય

૧.૭ બુદ્ધિ, અભિયોગ્યતા અને અભિરુચિનો વિકાસ

એકમ–૨ <u>અધ્યયન અને સંક્રમણ</u>

૨.૧ અધ્યયન – સંકલ્પના અને સ્વરૂપ

૨.૨ અધ્યયન પર અસર કરતાં પરિબળો

૨.૩ અધ્યયનના નિયમો : (તત્પરતાનો નિયમ, અસરનો નિયમ, પુનરાવર્તનનો નિયમ) અને તેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ.

૨.૪ અધ્યયનના સિદ્ધાંતો (૧. પ્રયત્ન અને ભૂલ દ્વારા અધ્યયન, ૨. અભિસંધાન દ્વારા અધ્યયન, ૩. આંતરસૂઝ દ્વારા અધ્યયન) અને તેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ.

૨.૫ શિક્ષણ સંક્રમણ – અર્થ, શિક્ષણ સંક્રમણ પર અસર કરતાં પરિબળો અને સંક્રમણના સિદ્ધાંતો. ૧. માનસિક શિસ્તનો સિદ્ધાંત, ૨. સામાન્ય તત્વોનો સિદ્ધાંત, ૩. સામાન્યીકરણનો સિદ્ધાંત, ૪. સમગ્રતાનો સિદ્ધાંત.

૨.૬ સ્મૃતિ અને વિસ્મૃતિ

એકમ–૩ <u>અભિપ્રેરણા</u>

૩.૧ શિક્ષણમાં અભિપ્રેરણા – સંકલ્પના અને મહત્વ

૩.૨ અભિપ્રેરણાના પ્રકાર

૩.૩ જરૂરિયાત અને માનવપ્રેરણા – મેસ્લોની સિદ્ધાંત

૩.૪ સિદ્ધિ પ્રેરણા – અર્થ, મહત્વ અને સિદ્ધિપ્રેરિત વ્યકિતનાં લક્ષણો, શાળામાં તરુણોને અભિપ્રેરણાનું સિંચન કરવાના કાર્યક્રમો.

એકમ–૪ <u>અનુકૂલન અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય</u>

૪.૧ સંઘર્ષ : પ્રકાર

૪.૨ અનુકૂલન અને અપાનુકૂલન, અધ્યેતાની અનુકૂલન સમસ્યાઓ, તેનાં કારણો અને ઉપાયો.

૪.૩ બચાવ પ્રયુકિતઓ, સ્વરૂપ, અને તેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ (યૌકિતકીકરણ, તાદાત્મય, ઉર્ધ્વીકરણ, પ્રક્ષેપણ, ક્ષતિપૂર્તિ, દમન)

એકમ–૫ <u>વ્યકિતત્વ વિકાસ</u>

૫.૧ વ્યકિતત્વ : અર્થ, સ્વરૂપ, વ્યકિતત્વ વિકાસ પર અસર કરતાં પરિબળો.

૫.૨ બાળકના વ્યકિતત્વ વિકાસમાં શાળાનો ફાળો.

૫.૩ સંતુલિત વ્યકિતત્વનાં લક્ષણો.

૫.૪ વ્યકિતત્વ માપન – સંશોધનિકાઓ અને પ્રક્ષેપણ પ્રયુકિતઓ (સામાન્ય ખ્યાલ)

<u>પ્રયોગિક કાર્યો – પ્રવૃત્તિઓ</u>

૧. કિશોરાવસ્થા અને તરુણાવસ્થાના અધ્યેતાઓના વર્તનનું અવલોકન કરી તેમનાં લક્ષણો અને તેમની સમસ્યાઓની યાદી તૈયાર કરે.

૨. વ્યકિત અભ્યાસ હાથ ધરે.

૩. સામાજિકતામિતિ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓનો સામાજિક આલેખ બનાવે / તેનું અર્થઘટન કરે.

૪. વર્ગખંડના અધ્યેતાઓની (છોકરા અને છોકરીઓની) શારીરિક વૃદ્ધિની નોંધ તૈયાર કરે.

૫. કોઈપણ એક મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીનું સંચાલન કરે.

૬. અધ્યેતાની સ્મૃતિ વધારવા માટે પ્રયોગ કરે.

અધ્યયન સામગ્રી (ાિભ્ચદ્યાદ્ય-ોબ્તભ્ચબ્ર્)

૧. અધ્યયન મીમાંસા, ડો. ગુણવંત શાહ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજય, અમદાવાદ.

૨. શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન, ડો. ગુણવંત શાહ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ,

૩. અધ્યેતા : સ્વરૂપ અને વિકાસ, નટુભાઈ રાવલ, ઉપેન્દ્ર પાઠક અને બીજા, નીરવ પ્રકાશન

૪. શૈક્ષણિક માનસશાસ્ત્ર પરિચય, પરીખ, ભાવસાર અને ભટ્ટ, સુરત, પોપ્યુલર બુક ડેપો.

૫. ધીમી ગ્રહણશકિતવાળાં બાળકો : લે. માયા પી. નાણાવટી, પરિચય પુસ્તિકા (નં.૭૦૫) નવજીવન

૬. આનુવંશિકતા અને વાતાવરણ, ડી. જી. દેસાઈ

૭. ધ્યાન અને પ્રત્યક્ષીકરણ, કે. એ. ગોહેલ

૮. સ્મરણ અને વિસ્મરણ, એમ. આર. મલેક

૯. બુદ્ધિ અને બુદ્ધિમાપન, જે. સી. પરીખ

૧૦. અભિરુચિ અને અભિયોગ્યતા, કે. કે. મહેતા

૧૧. વ્યકિતગત તફાવતો, વાય. કે. દેસાઈ

૧૨. શીખવાની પ્રક્રિયા, પી. જી. પટેલ, ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન શિક્ષણ ટ્રસ્ટ વડોદરા–૧

૧૩. અધ્યેતા : સ્વરૂપ અને વિકાસ, પટેલ, પટેલ અને દવે, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૪. શિક્ષણની મનોવૈજ્ઞાનિક આધારશીલા, દવે, પાઠક, પટૅીલ, પટેલ, પરમાર, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૫. સ્મૃતિ વિકાસ, મહેન્દ્ર, મહેતા, આંચકી, ગાંધીનગર.

૧૬. પરિપકવતા, શારીરિક વૃદ્ધિ અને વિકાસ, એન.ડી. દેસાઈ.

૧૭. પ્રેરણાનું ઝરણું, ડો. જિતેન્દ્ર અઢિયા, વિતરક : મેગા પાવર, બી/૫, એ.વી.શોપીંગ સેન્ટર, મહાલક્ષ્મી ચાર રસ્તા, પાલડી, અમદાવાદ–૭

૧૮. ડિપ્રેશન : ઓળખ અને ઉપચાર, ડો. જિતેન્દ્ર અઢિયા, વિતરક : મેગા પાવર, બી/૫, એ.વી. શોપીંગ સેન્ટર, મહાલક્ષ્મી ચાર રસ્તા, પાલડી, અમદાવાદ–૭

૧૯. .કથહજફીફનથ ાફચોફમભચદ ભમગહબતયફદલોગ્ચ(ભૅલિ વઈીાઈ

૨૦. .કથહજફીફનથ ફાીભબચદયદન બદમ તભબહજયદનલ ખભચ્દ્યબ્ચમ જઈઅઈ દભ્દ થ:ચ્ચ્ચલો'ન્ચબ્દ જર્યાખ::ઋ હ:ઈ

૨૧. તજભ .કથહજફીફનયહબી ાફગદમબતયફદ ફા ભમગહબતયફદલ મબ્દ્યમભ્ચ્ચ્ચબ્ચ ઘઈદઈ દભ્દ મભઝિય્લ ોબ'?ર્યબ્દિલ ક્ષઠજ્ઞણલ

૨૨. .ભચકફદબીયતથ મભઅભીફ.ોભદત બદમીભબચદયદનલ ખબ્ચ્દ્યભ(લ .ભ્તભ્ચ્લ બ ચભબ્મભ્ચ છભ્દ્યાત ર જ:મ્મભ્ચ બ્દ્યમ્ કત:ગ્ન્ઝાત:ઘઈ

૨૩. તજભ .કથહજફીફનથ ફાીભબચદયદન બદમોફતયઅબતયફદલ ખ:દભ્લ નઈજઈ બ'બ્મભ?ય' .ચભ((ઈક્ષઈ

૨૪. ભમગહબતયફદબી .કથહજફીફનથ યદ તજભ હીબકકચફફેલ ીધ્યમ્ન્ચભ્દલ જઈ હઈ ૮કચ્શત્ઝ ભમ્ઈ૯ ફ૨):ચ્ગદ્યચ્–ભ્ચ(ય્ત્થ .ચભ((લ દભ્દ થ:ચ્ચ્ચઈ

૨.૨. શિક્ષણ વ્યવહાર અને મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ

ગુણ : ૫૦

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. અધ્યયન અંગે જાણે અને અધ્યાપનમાં તેનો ઉપયોગ કરે.

૨. અધ્યાપનનું સ્વરૂપ સમજે.

૩. અધ્યાપન કૌશલ્યોના વિકાસની પ્રક્રિયા જાણે.

૪. વર્ગ વ્યવહારના નવીનીકરણોથી પરિચિત થાય.

૫. મૂલ્યાંકનની નૂતન સંકલ્પના સમજે અને પંક્રિયા પર પ્રભુત્વ મેળવે.

એકમ–૧ <u>વર્ગમાં શિક્ષણ વ્યવહાર</u>

૧.૧ વર્ગશિક્ષણના લાભાલાભ

૧.૨ વર્ગમાં થતી ત્રણ પ્રકારની આંતરક્રિયાઓ (૧) શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચેની આંતરક્રિયા (૨) વિદ્યાર્થી–વિદ્યાર્થી વચ્ચેની આંતરક્રિયા, (૩) વિદ્યાર્થી અને ઉદ્દીપકો વચ્ચેની આંતરક્રિયા.

૧.૩ વર્ગ ભાવાવરણ પર અસર કરતાં પરિબળો, વર્ગનું હવામાન તેના પ્રકારો : (૧) મુકત હવામાન, (૨) સ્વયંસંચાલિત હવામાન, (૩) નિયંત્રિત હવામાન, (૪) પરિચિત હવામાન, (૫) વડીલશાહી હવામાન.

એકમ–૨ <u>અનુભવ સિદ્ધ અધ્યાપન સૂત્રો તેમજ કેટલાંક અધ્યાપન કૌશલ્યો</u>

૨.૧ કેટલાક અધ્યાપન સૂત્રો :

(૧) જ્ઞાત પરથી અજ્ઞાન
(૨) સરળ પદથી કઠિન
(૩) સાદા પરથી સંકુલ
(૪) મૂર્ત પરથી અમૂર્ત
(૫) પૂર્ણ પરથી ખંડ
(૬) પૃથક્કરણથી સમન્વય
(૭) આગમનથી નિગમન
(૮) વિશિષ્ટ પરથી સર્વસામાન્ય

૨.૨ વિવિધ અધ્યાપન કૌશલ્યો

(૧) વિવિધ પ્રત્યાપન કૌશલ્યો :

કથન, પઠન, સ્પષ્ટીકરણ, ઉદાહરણ, ઉદ્દીપન વૈવિધ્ય, વિષયાભિમુખ વગેરે કૌશલ્યોનું મહત્વ.

(૨) વિવિધ આંતર વ્યવહાર કૌશલ્યો.

(૩) શૈક્ષણિક ઉપકરણોના ઉપયોજન સંબંધી વર્ગ કૌશલ્યો.

(૪) સૂક્ષ્મ અધ્યાપન : વિવિધ અધ્યાપન કૌશલ્યોનો વિકાસ (વિષયભિમુખ, પ્રશ્નપ્રવાહિતા, પ્રશ્ન ઉંડાણ, ચોક–ફલક કાર્ય, સુદ્દઢીકરણ, ઉદાહરણયુકત સમજુતી, સ્પષ્ટીકરણ, ઉત્તેજના વૈવિધ્ય..) સૂક્ષ્મ અધ્યાપન પાઠ તેમજ સેતુ પાઠના આયોજન વચ્ચેનો તફાવત.

એકમ–૩ <u>અધ્યયન –અધ્યાપનની નૂતન પદ્ધતિઓ :</u>

૩.૧ નૂતન અધ્યાપન પદ્ધતિઓની જરૂરિયાતનાં કારણો

(ક) કેટલીક સ્વઅધ્યયન પદ્ધતિઓ :

૧. સ્વાધ્યાય, ૨. અભિક્રમિત અધ્યયન, ૩.નિરીક્ષિત અધ્યયન

૪. કમ્પ્યૂટર આધારિત અધ્યયન

(ખ) વિવિધ જૂથ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ :

૧. જૂથ ચર્ચા, ૨. ચર્ચા સભા, ૩. પરિસંવાદ, ૪. સેમિનાર,

૫. ટીમ ટીચિંગ ૬. પ્રોજેકટ (કાર્યશાળા)

એકમ–૪ <u>અધ્યાપન કાર્યનું આયોજન અને વર્ગવ્યવહારમાં નવીનીકરણ</u>

૪.૧ નવા શિક્ષક માટે શિક્ષણકાર્યના આયોજનનું મહત્વ

૪.૨ વિવિધ પ્રકારના શિક્ષણ પાઠોનું આયોજન

૧. સેતુપાઠ, ૨. છૂટાપાઠ, ૩. એકમપાઠ, ૪. પ્રવૃત્તિ–સમવાય પાઠ, ૫. દૃઢ ીકરણ પાઠ

૬. ઉપચારાત્મક શિક્ષણ પાઠ

૪.૩ વર્ગવ્યવહાર, ઘટકો, સોપાનો, અર્થઘટન અને મર્યાદા

૪.૪ ચિંતનાત્મક શિક્ષણ : અભિગમ, સ્વરૂપ અને વ્યવહાર

એકમ–૫ <u>શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકન અને આંકડાશાસ્ત્ર</u>

૫.૧ શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકન : સંકલ્પના, ગુણાત્મક સુધારના સર્વવ્યાપીકરણના પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલ્યાંકનની ભૂમિકા, પરિણામ પૃથકરણને આધારે પારંગતાના સંદર્ભમાં ઉપચારાત્મક શિક્ષણ, શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકનનું અનુકાર્ય, ઉપચારાત્મક કાર્ય તેમજ સમૃદ્ધિકરણ.

૫.૨ સતત સાવધિક અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન

૫.૩ લેખિત મૂલ્યાંકન અને મૌખિક / ક્રિયાત્મક મૂલ્યાંકન

૫.૪ બાહ્ય મૂલ્યાંકન અને આંતરિક મૂલ્યાંકન

૫.૫ મૂલ્યાંકન યોજના અને સારા પ્રશ્નપત્ર રચના.

૫.૬ પ્રશ્નબેંક : સ્વરૂપ અને ઉપયોગિતા

૫.૭ મૂલ્યાંકન માટેની શિક્ષક રચિત કસોટીઓ અને પ્રમાણિત કસોટીઓ.

૫.૮ શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્રનો ઉપયોગ : (અગત્ય) કેવળ પરિચાયાત્મક આવૃત્તિ વિસ્તરણ, મધ્યવર્તી સ્થિતિમાં માપો : મધ્યક, મધ્યસ્થ, બહુલક, ચલિતતાના માપો : વિસ્તાર, સરાસરી વિચલન, પ્રમાણ વિચલન, પાદસ્થ વિચલન

<u>પ્રાયોગિક કાર્યો</u>

૧. સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ અને નિરીક્ષિત અભ્યાસ પદ્ધતિએ આપવાના પાઠોનું આયોજન કરે અને વર્ગખંડમાં તેનો ઉપયોગ કરે.

૨. સહ પ્રશિક્ષણાર્થી અને શિક્ષકોના વર્ગવયવહારનું અવલોકન કરી, તેનું અર્થઘટન કરે.

૩. હેતુ કેન્દ્રી દૈનિક તાસ પાઠ, આયોજન, એકમ આયોજન, સમવાય પાઠ આયોજન તૈયાર કરી વર્ગ શિક્ષણ કાર્યમાં તેનો વિનિયોગ કરે.

૪. બ્લ્યૂ પ્રિન્ટના આધારે એકમ કસોટી રચે.

અધ્યયન સામગ્રી (ાભ્બ્ચ્દ્યવ્ય-ોબ્ત્ભ્ચ્બ્બ્)

૧. વર્ગવ્યવહાર, એક નૂતન અભિગમ, એમ.બી. પટેલ, કોલેજ ઓફ એજયુકેશન, વલ્લભવિદ્યાનગર

૨. વર્ગશિક્ષણ પદ્ધતિઓ, દોલતરાય બી. દેસાઈ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૩. શાળા શિક્ષણનું આયોજન, શ્રી કાંતિભાઈ શુકલ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૪. વર્ગખંડ પર્યાવરણ, દાઉદભાઈ ઘાંચી, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ

૫. શૈક્ષણિક પ્રોદ્યોગિકી, દિપીકા ભદ્રેશ શાહ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૬. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી, ડો. મોતીભાઈ પટેલ અને બીજા, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન.

૭. અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રયુક્તિઓ અને શૈક્ષણિક માપન મૂલ્યાંકન, દવે અને પટેલ, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન.

૮. માઈક્રોટીચિંગ અધ્યાપન કૌશલ્ય, લે. પુનમભાઈ પટેલ, પ્રકાશન : અનડા પ્રકાશન.

૯. માઈક્રોટીચિંગ મધુબહેન એન. શાહ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોડ.

૧૦. માઈક્રોટીચિંગ : સફળ અધ્યાપનની દિશામાં, શશીકાંત શાહ, દીપિકા શાહ, સ્વાતિ પ્રકશન, સુરત.

૧૧. અનુબંધ અને નઈ તાલીમ, મનુભાઈ પંચોળી, આનંદ પ્રકાશન મંદિર, દાંડી,

૧૨. અનુબંધ–સમવાયની સંકલ્પના, ચંદ્રકાન્ત ઉપાધ્યાય, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.

૧૩. શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકનની પ્રવિધિઓ, ડો. ડાહ્યાભાઈ દરજી, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ રોડ, પ્રકાશન.

૧૪. શાળામાં પરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકનની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ, ડો. ધનવંત દેસાઈ, એ.આર. શેઠની કુ. મુંબઈ–૨

૧૫. ક્ષમતાકેન્દ્રી સતત મૂલ્યાંકન, શ્રી પ્રવીણભાઈ ડામી, ગૂર્જર પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૬. શિક્ષણના સિદ્ધાંતો, જગમોહનદાસ મોદી, એમ. એસ. યુનિ. વડોદરા

૧૭. અધ્યયન–અધ્યાપન પ્રવિધિ તથા શૈ. માપન–મૂલ્યાંકન અને આંકડાશાસ્ત્ર, દવે જોષી, પટેલ, શેલત, લવંગિયા, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ–૧

૧૮. શૈક્ષણિક આયોજન, પ્રવિધિ અને મૂલ્યાકનની નવી ઘરી, દેસાઈ, પાઠક, પટેલ એન્ડ પટેલ, એ.આર. શેઠની કાું.

૧૯. શિક્ષણ આયોજન અને પ્રવિધિ, અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૨૦. અધ્યયન – અધ્યાપન પ્રક્રિયા (શિક્ષણ અને મૂલ્યાંકન) ડો. વિનોદ પટેલ, ડો. ડી.પી. પટેલ અનડા બુક ડેપો.

૨૧. સફળ શિક્ષણ કલા, વિનોદ પુસ્તક મંદિર, આગ્રા.

૨૨. શિક્ષણ કલા તેમજ નવીન પદ્ધતિઓ, એસ.એસ. માથુર, વિનોદ પુસ્તક મંદિર, આગ્રા.

૨૩. ખભહફોયદન ખભતતભચ તભબહજભચલ ટોર'ચ: ત્ભ'ઝયદ્યન્લલ કબઝયત્બ્બોગ્મચ્બદ્યબબ્બિલ બઝ?ભ્મબ્બબ્મઈ

૨૪. ોબદબનભોભદત ફાીભબચદયદનલ મબ—ર(લ યચ:ચક્રલ ો'ન્ચબ્દ જર્યલિી:દ્યમ:દ્યઈ

૨૫. હફોોગદયહબતયફદ યદ હીબકકચફફોલ ોઈ ખઈ ખગ'ઝ બ્દ્યમોઈ ચઈ કબ્દ્યત્ઝબ્દ્યબ?લ

૨૬. તભબહજયદન બદમ ીભબચદયદન .ચફહભકકલ કત:ર? ચ:ખભ્ત મઈલ .ચભ્દ્યત્ર'ભ જર્બાિ ય્દ્ય' ભદ્યનભ્દિ::મ હય))(લ દભ્દ વભ્ચભ્ત

૨૭. યદદફઅબતયફદક યદ તભબહજયદનઢીભબચદયદન .ચફહભકકલ કઈકઈ હઝબગ્ઝબ્દ્યલ દભ્દ મભઝિયઈ

૨૮. હીબકક ચફફો તભબહજયદન કછયીીકલ ભમ્ઈ વબ?ભ(લ તભ્ચ્ચ:ભ્દ્યત:ઈ

૨૯. ોફમભચદ ોભતજફમક ફા તભબહજયદન હફદહભ.ત બદમ તભહજદયષ્ગભકલ ખઈ મઈ ખઝબ્ત્તલ

૩૦. ભ્માભહતયઅભ હીબકકચફફો તભહજયદનલ કઈ ચઈ કઝબ્ર?બ્લ ોબ્દ્યન્બ મિભ્ભઉલ .ગખઈ વબ્યઉગ્ચઈ

૩૧. ોબદનબી હફચભ તભબહજયદન કછયીીકલ વબ્દ્યન્ચબ ૬ બવ્ત્(ય્દ્યન્ઝલ દભ્દ મભઝિયઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૩

૩.૧ માધ્યમિક શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો.

૩.૨ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન

કુલ ગુણ : ૧૦૦

૩.૧ માધ્યમિક શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ :

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. શાળાનાં વિવિધ સ્વરૂપોથી પરિચિત થાય.

૨. માધ્યમિક શિક્ષણની સામસ્યાઓ અને તેના નિવારણનાઉપાયો જાણે.

૩. શિક્ષક–પ્રશિક્ષણની વ્યવસ્થા અને તેનું તત્વજ્ઞાન જાણે.

૪. માધ્યમિક શિક્ષણ ધારો અને અનુદાન નીતિથી પરિચિત થાય.

૫. શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનની સંકલ્પના સમજે.

૬. જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને સંચાલન કરવા શકિતમાન બને.

૭. છાત્રાલય વ્યવસ્થાપનની લાક્ષણિકતાઓ જાણે.

એકમ–૧ <u>માધ્યમિક શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિવિધ પ્રકારની શાળાઓ</u>

૧.૧ સામાન્ય પ્રાથમિક શાળા અને આશ્રમ શાળા : સ્વરૂપ અને તફાવત

૧.૨ સામાન્ય માધ્યમિક શાળા અને ઉત્તર બુનિયાદી માધ્યમિક શાળા : સ્વરૂપ અને તફાવત

૧.૩ માધ્યમિક શાળાના પ્રકાર અને પરિચય

(ક) શૈક્ષણિક દૃષ્ટિએ પ્રકારો

૧. સામાન્ય શાળાઓ ૨. ઉત્તર બુનિયાદી શાળાઓ

૩. વ્યવસાયિક શાળાઓ ૪. વિવિધલક્ષી શાળાઓ, ૫. નવોદય વિદ્યાલય

૬. આદર્શ નિવાસી શાળા

(ખ) વહીવટની દૃષ્ટિએ પ્રકારો

૧. ટ્રસ્ટસંચાલિત શાળાઓ ૨. સરકારી શાળાઓ

૩. સ્થા. સ્વરાજય સંસ્થાઓ સંચાલિત શાળાઓ,

૪. સ્વનિર્ભર (સેલ્ફ ફાઈનાન્સ શાળાઓ.

એકમ–૨ <u>માધ્યમિક શિક્ષણ ધારો અને કેટલીક મહત્વની સંસ્થાઓ</u>

૨.૧ માધ્યમિક શિક્ષણધારો : તેની કેટલીક મહત્વની જોગવાઈઓ

૨.૨ માધ્યમિક શિક્ષક ટ્રીબ્યુનલ – કાર્યક્ષેત્ર

૨.૩ માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ – કાર્યક્ષેત્ર

૨.૪ બુનિયાદી શિક્ષણ બોર્ડ – કાર્યક્ષેત્ર

૨.૫ ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ : કાર્યક્ષેત્ર

એકમ–૩ માધ્યમિક શિક્ષક – પ્રશિક્ષણ

૩.૧ શિક્ષક–પ્રશિક્ષણનો અર્થ અને જરૂરિયાત

૩.૨ શિક્ષક–પ્રશિક્ષણના પ્રકારો : પ્રર્વસેવાકાલીન અને સેવાકાલીન શિક્ષક પ્રશિક્ષણ તેના લાભાલાભ અને મર્યાદાઓ

૩.૩ શિક્ષકની વ્યવસાયિક સજજતા અને ગુણવત્તા સુધારણામાં વિવિધ સંસ્થાઓનો સામાન્ય પરિચય અને ફાળો.

બદહભચતલ દહતભ હતભ ૬ યબકભલ નહભચત ૬ મયભતક

એકમ–૪ <u>પ્રચલિત કેળવણી અને નઈ તાલીમ</u>

૪.૧ પ્રવર્તમાન કેળવણીમાં નઈ તાલીમનાં તત્વો.

૪.૨ નઈ તાલીમના પ્રશ્ન અને પડકારોને નિવારવાના ઉપાયોગ

૪.૩ ઉત્તર બુનિયાદી અને ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી અભ્યાક્રમોનું વિષયમાળખું.

૪.૪ ૧૦ + ૨ માં નઈ તાલીમના શિક્ષણનું સ્વરૂપ અને તેની વિશિષ્ટતાઓ.

એકમ–૫ <u>માધ્યમિક શિક્ષણક્ષેત્રે કેટલાક પ્રશ્નો અને તેના ઉપાયો</u>

૫.૧ માધ્યમિક શિક્ષણમાં અપવ્યય અને સ્થગિતતા

૫.૨ માધ્યમિક કક્ષાએ કન્યા કેળવણીની સમસ્યા અને તેના ઉપાયો.

૫.૩ આદિવાસી અને પછાત વર્ગનાં બાળકોનું શિક્ષણ (માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણના સંદર્ભમાં)

૫.૪ માધ્યમિક શિક્ષણમાં ટયુશનપ્રથા : સમસ્યાઓ અને ઉકેલ

અધ્યયન સામગ્રી (ીભબ્ચદ્યધ્ય-ોબ્તભ્ચબ્બ)

૧. માધ્યમિક શિક્ષણનો વિકાસ અને પ્રવર્તમાન પ્રશ્નો ડો. સુનંદાબેન પાઠક, ડો. ઈન્દિરાબહેન દેસાઈ, પ્રા. પંડયા પ્રકાશક, અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૨. શિક્ષણમાં સંપૂર્ણ ગુણવત્તા વ્યવસ્થાપન : ગજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર.

૩. શિક્ષણની વિસ્તરતી ક્ષિતિજો, દવે અને પટેલ, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન – અમદાવાદ.

૪. ઉત્તમતાના માર્ગે, ડો. રવીન્દ્ર અંધારિયા, ૨૨૨૫, પૂનાપાર્ક, વાઘાવાડી રોડ, ભાવનગર.

૫. ભારતીય શિક્ષણના નૂતન પ્રવાહો અને સમસ્યાઓ, મોતીભાઈ પટેલ અને શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર દવે.

૬. ભારતમાં માધ્યમિક શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો અને સમસ્યાઓ, બી.એમ. મોદી, દુષ્યંત શુકલ

૭. માધ્યમિક શિક્ષણના પ્રશ્નો અને પ્રવાહો, પટેલ, વાળંદ અને બ્રહ્મભટ્ટ.

૮. માધ્યમિક શાળાઓ માટે ધોરણ ૮ થી ૧૦ નો અભ્યાસક્રમ, માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર.

૯. ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી (સામાન્ય પ્રવાહ) અને ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી (વિજ્ઞાન પ્રવાહ) નો અભ્યાસક્રમ, માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ ગાંધીનગર, રાજય, ગાંધીનગર

૧૦. ગુજરાત રાજયની ઉચ્ચતર માધ્યમિક વ્યવસાયલક્ષી શાળાઓના અભ્યાસક્રમો અંગેનો પરિચય, પ્રકાશક, ગુજરાત રાજય શાળા પાઠય પુસ્તક સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર.

૧૧. શિક્ષણની સોનોગ્રાફી, મુનિ ઉદયવલ્લભ વિજયજી, પ્રજ્ઞા પ્રોબધ પરિવાર, નિત્યાનંદ નગર ૩, બેંક ઓફ મહારાષ્ટ્રની સામે, સહાર રોડ, અંધેરી પૂર્વ મુંબઈ – ૪૦૦ ૦૬૯

૧૨. ગુજરાતમાં નઈ તાલીમ : દર્શન અને વિકાસ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૩. ઉત્તર બુનિયાદી માર્ગદર્શિકા, મીનુભાઈ કકલિયા, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ, મઢી

૧૪. ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન, મનુભાઈ પંચોળી સમિતિનો અહેવાલ.

૧૫. ગ્રામભારતી–અમરાપુર, સં. ઈશ્વરભાઈ પટેલ અને અમૃતભાઈ પટેલ વગેરે, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૬. વલ્લભવિદ્યાલય, બોચાસણ, સં ઉદેસિંહ જે. સોલંકી, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૭. લોકવિદ્યાલય–વાળુકડ, સં. ગોપાળભાઈ પટીલ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૮. નવસર્જન વિદ્યાલય, રાવલસર, સં. પ્રભુભાઈ ચાંદરા, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૯. ગ્રામ સ્વરાજ સંઘ– નીલપર., સં. રમેશભાઈ સંઘવી અને નકુલભાઈ ભાવસાર, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૦. લોકશાળા–ખડસલી, સં. દોસ્ત મહમદ બલોચ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૧. ભાલ–નળકાંઠા પ્રાયોગિક સંઘ – ગુંદી, સં. ગંગારામભાઈ ઓઝા, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૨. ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ–લોકશાળા આંબલા, સં. લાલજીભાઈ નાકરાણી અને અનિલભાઈ ભટ્ટ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૩. સ્વરાજ આશ્રમ,બારડોલી, સં.નિરંજનાબેન કલાર્થી અને જિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ,ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૪. આધુનિક ભારતીય શિક્ષા અને તેની સમસ્યાઓ : પી. ડી. પાઠક.

૨૫. તઃધ્ધ્ચ્મ(ત્ઝ્ભ ઘ્ભ્દ ઉબ્ત્ત્ભ્ચ :) ભ્મ્ગ્'બ્ત્ય્ઃઘ્ય :) યઘ્મ્ય્બ્લ .ઈ મઈ કઝ્ઝ્ગ્ઋ્ઃબ્ઈ

૩.૨ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ :

પ્રશિક્ષણાર્થી....

૧. લોકશાહીની દૃષ્ટિએ સહકારમૂલક શાળા સંચાલનના સિદ્ધાંતો સમજે.

૨. આચાર્ય, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના પારસ્પરિતક વિશિષ્ટ સંબંધોનું મહત્વ સમજે.

૩. ગૃહપતિ અને છાત્રો વચ્ચેના સંબંધોનું ઔચિત્ય જાણે.

૪. ઉત્તર બુનિયાદી શાળાઓ અને ઉચ્ચતર ઉ.બુ. શાળાઓ અને આશ્રમ શાળાઓની લોકશાહી પ્રશાસન વ્યવસ્થાનો ખ્યાલ મેળવે.

૫. શાળા અને છાત્રાલય સંચાલન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓનો સમતોલ અને સુસંવાદી વિકાસ સાધવા શી શી તકો આપી શકાય તેનો તાલીમકાળ દરમિયાન અભ્યાસ કરે.

૬. શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો અને સમૂહજીવનની પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને સંચાલન કરવાનું કૌશલ્ય કેળવે.

એકમ–૧ <u>શાળા વ્યવસ્થાપન : સંકલ્પના, પ્રક્રિયા અને સિદ્ધાંતો</u>

૧.૧ શાળા વ્યવસ્થાપન : સંકલ્પના અને સિદ્ધાંત

૧.૨ શાળા વ્યવસ્થાપનના ઘટકોઃ

શિક્ષક, આચાર્ય, વિદ્યાર્થીમંડળ, વાલીમંડળ, અધિકારીગણ, સંચાલક મંડળ, માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ.

૧.૩ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનની વિવિધ પ્રક્રિયાઓ :

આયોજન, સંગઠન, નિયમન, નવવિચારશીલતા, પ્રતિનિધિત્વ

૧.૪ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનમાં માનવીય સંબંધો.

એકમ–૨ <u>શાળા તેમજ છાત્રાલયનું ભૌતિક તેમજ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન</u>

૨.૧ શાળા તેમજ છાત્રાલયની ઉચિત ભૌતિક સુવિધાઓ

૨.૨ શાળા તેમજ છાત્રાલયની કેટલીક વિશિષ્ટ સગવડો

૨.૩ સુસંવાદી વ્યવસ્થાતંત્રનો આધાર : કાર્યકરગણ

શૈક્ષણિક ગુણવત્તાનો મુખ્ય આધાર : યોગ્ય લાયકાત ધરાવતા અનુભવી અને નિષ્ઠાવાન કાર્યકર્તાઓ.

૨.૪ સંચાલન અને વ્યવસ્થામાં સંચાલક મંડળની ભૂમિકા.

૨.૫ શાળા સંચાલન અને વ્યવસ્થામાં વિદ્યાર્થીઓનું સહભાગીપણું.

૨.૬ શાળામાં શિસ્ત અને સ્વશાસન

એકમ–૩ <u>માધ્યમિક શાળાની પ્રશાસકીય વ્યવસ્થા</u>

૩.૧ શાળાકાર્યાલય અને શાળાપત્રકો

૩.૨ શાળાની નાણાંકીય વ્યવસ્થા

૩.૩ શાળામાં અધીક્ષણ અને નિરીક્ષણ

૩.૪ શાળાનાં શૈક્ષણિક આયોજનો : શાળા અને છાત્રાલયની દિનચર્યા, વર્ગોનું સાપ્તાહિક સમયપત્રક, શાળાનું વાર્ષિક આયોજન, વિષયશિક્ષણનું આયોજન, પરીક્ષાનું આયોજન, ઉત્સવોનું આયોજન.

એકમ–૪ <u>જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ : અર્થ, આયોજન અને સંચાલન</u>

૪.૧ શાળામાં જીવનલક્ષી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ

૪.૨ પ્રાર્થના – સંમેલન, આયોજન અને સંચાલન

૪.૩ શૈક્ષણિક રમણોત્સવનું આયોજન અને સંચાલન

૪.૪ શાળાબાગ : વિકાસ, દેખરેખ, જતન

૪.૫ શાળામાં વિવિધ ઉત્સવોની ઉજવણી : રાષ્ટ્રીય તહેવારો, ધ્વજવંદન

એકમ–૫ <u>શાળા બહારની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન સંચાલન</u>

૫.૧ શાળા દ્વારા યોજાતા કેટલાક શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું આયોજન અને સંચાલન :

– ગ્રામસફાઈ કાર્યક્રમ – શૈક્ષણિક પ્રવાસ

– શ્રમયજ્ઞ – ક્ષેત્રિય મુલાકાતોનું આયોજન

– વૃક્ષારોપણખર્ચ – પદયાત્રા

૫.૨ નઈ તાલીમમાં છાત્રાલયનું મહત્વ, છાત્રાલયમાં વિવિધ જીવનલક્ષી પ્રવૃત્તિઓ, તેનું મહત્વ અને તેમાં શિક્ષકની ભૂમિકા.

અધ્યયન સામગ્રી (ાભ્બ્ચ્ચ્ચ્ય્ચ્ન્ોબ્ત્ભ્ચ્ચ્બ્ર્)

૧. શૈક્ષણિક પ્રશાસન, ધનવંત દેસાઈ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૨. શાળા પ્રશાસન અને સંગઠન, દવે, શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર અને બીજા, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૩. અભિનવ શાળા સંચાલન, દોલતભાઈ દેસાઈ, અનડા પ્રકાશન.

૪. શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન અને આચાર્ય, હરિભાઈ પટેલ, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય.

૫. આચાર્યનો નેતૃત્વ વ્યવહાર અને નવપલ્લવન, એચ.આર. જોષી, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ

૬. છાત્રાલય પ્રશાસન, કાંતિકુમાર જોષી, કેશવલાલ શાસ્ત્રી, શ્રી જી પ્રકાશન, રાજકોટ

૭. છાત્રાલય : પરાગજી દીસાઈ, શાંતાબહેન દેસાઈ, મૈત્રી વિદ્યાપીઠ, સેરેન્દ્રનગર

૮. શાળા સંચાલન, આર.જી. ભટ્ટ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૯. સંગઠનન સિદ્ધાંતો, જગદીશ બી. પટેલ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ

૧૦. શાળા સંચાલન, પ્રશાસન અને સ્વાસ્થ્ય શિક્ષણ, બી. એસ. શાહ પ્રકાશન

૧૧. સમૂહજીવન અને છાત્રાલય, શિવાભાઈ ગો. પટેલ

૧૨. તહેવારોનું મહાત્મ્ય, રવિશંકર મહારાજ, સં. વિશાભાઈ ગો. પટેલ, રવિશંકર મહારાજ સેવા ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ.

૧૩. પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો, મુકુલભાઈ કલાર્થી, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

૧૪. મંગલપ્રભાત, મહાત્મા ગાંધીજી, નવજીવન, અમદાવાદ.

૧૫. પ્રાથમિક શાળામાં રમતો : (ભાગ ૧–૨) ડો. શામજીભાઈ કે. જયોડ

૧૬. માધ્યમિક શાળામાં રમતો : ડો. શામજીભાઈ કે. જયોડ નવભારત સાહિત્ય મંદિર, ૧૩૪, પિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ–૨

૧૭. મનની પ્રાર્થના, ડો. જિતેન્દ્ર અઢિયા, આલ્ફા ઈન્ટરનેશનલ, ઈ–૮, બાલાજી એવન્યુ, જજીસ બંગલા રોડ, સેટેલાઈટ, અમદાવાદ–૧૫.

૧૮. વિદ્યાલયન પ્રશાસન તેમજ સંગઠન, એસ.પી. સુખિયા, વિનોદ પુસ્તક મંદિર, આગ્રા.

૧૯. ખતરા : સ્કૂલ : (સમકાલીન દસ્તાવેજ) રુપાંતર, વિનોદ રાયના, સં. પ્રશાંત કુમાર, ૩, પત્રકાર પુરમ, લખનઉ.

૨૦. શૈક્ષણિક તેમજ વિદ્યાલય પ્રશાસન, યોગેન્દ્રજીત, વિનોદ પુસ્તક મંદિર, આગ્રા.

૨૧. વિદ્યાલય સંગઠન, શર્મા અને ગર્ગ

૨૨. કભ':ઘમ્બચ્ચ ક'ઝ::િ બમ?ય્ઘાય(ત્યબ્ત્ય:ઘલ કઈ દઈ ોગ્ઋભ્ચવ્લ બ'ઝબ્ચશ્બ ખ::ઋ મભઉ:ત્લ ખબ્ચ:મ્બઈ

૨૩. ભમ્ગ'બ્ત્ય:ઘબ્ બમ?ય્ઘ(ત્યબ્ત્ય:ઘ બ્દામ ોબ્દાબ્ન્ભ?ભ્દાત્લ કઈ છઈ નગઉત્બ બ્દામ નગઉત્બ્લ ોબ્દા:ચબ?બ .ચબ્ઋબ(ઝબ્દાલ યદામ:ચમ્ઈ

૨૪. ક'ઝ::િ:અન્બ્દાયશ્રાબ્ત્ય:ઘ બ્દામ બમ?ય્ઘાય(ત્યબ્ત્ય:ઘલ કઈ છઈ કયમ્મઝાગ્લ કત્ભ્ચય્ધિન્ .ગખરિ(ઝભ્ચ(લ દભ્દ મભઝિયઈ

૨૫. ભમ્ગ'બ્ત્ય:ઘબ્ કગઉભ્ચ–ચ(ય:ઘલ ચઈ .ઈ ખઝબ્ત્દાબ્નબ્ચ બ્દામ અભ્ચ?બ્લ ી:શ્બ ખ::ઋ મભઉ:ત્લ ોભ્ભ્ચગ્ત્ઈ

૨૬. ક'ઝ::િ ફઅન્બ્દાયશ્રાબ્ત્ય:ઘ બ્દામ ોબ્દાબ્ન્ભ?ભ્દાત્લ વબ્દાબ્ચમ્બ્દાઉચબ(બ્મ્લ છબગ્ચ(ઝઋ .ગખરિ(ઝભ્ચ(લ દભ્દ મભઝિયઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૪

૪.૧ અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી નિર્માણ અને અદ્યતન શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી

૪.૨ શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર (સૂચિત ક્ષેત્રમાંથી પસંદગીનું એક ક્ષેત્ર)

કુલ ગુણ ૧૦૦

૪.૧ અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનિર્માણ અને અદ્યતન શૈ. ટેકનોલોજી

કુલ ગુણ : ૫૦

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીની સંકલ્પના, તેનાં લક્ષણો અને ઉપયોગો સમજે.

૨. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીની વિવિધ સામગ્રી અને સમૂહ માધ્યમોની માહિતી મેળવે.

૩. વિવિધ શૈક્ષણિક સાધન સામગ્રી, ઉપકરણો અને સમૂહ માધ્યમોનો વર્ગ વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતાં શીખે.

૪. અધ્યયન–અધ્યાપન સાધન સામગ્રી – નિર્માણ કૌશલ્ય કેળવે.

એકમ–૧ <u>શૈક્ષણિક પ્રોદ્યોગિકી</u>

૧.૧ શૈક્ષણિક પ્રૌદ્યોગિકી : વ્યાખ્યા, સ્વરૂપ અને કાર્યો, હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેર ટેકનોલોજી વચ્ચેનો તફાવત, પ્રવર્તમાન શૈક્ષણિક વ્યવહારમાં તેમની ભૂમિકા.

૧.૨ હાર્ડવેર પ્રૌદ્યોગિકી–મહત્વની સાધન સામગ્રી અને તેના ઉપયોગો : ઓ.એચ.પી. સ્થિર અને ચલચિત્ર પ્રોજેકટર, દ્રશ્ય ધ્વનિ મુદ્રણના સાધનો, ટી.વી. કમ્પ્યૂટર્સ અને ઈ–મેઈલ, ઈન્ટરનેટ જેવી અત્યાધુનિક ટેકનોલોજી.

૧.૩ સોફ્ટવેર ટેકનોલોજી – સક્રીય, સ્લાઈડ પ્રોગ્રામ્સ, ટ્રાન્સપરન્સી, વર્તમાનપત્રો, પાઠયપુસ્તકો, ચાર્ટસ, નકશા, નમુના, પ્રતિકૃતિ, ચિત્રો, કમ્પ્યૂટર પ્રોગ્રામ્સ દરેકનો ઉપયોગ અને મર્યાદા.

એકમ–૨ <u>અધ્યયન–અધ્યાપન ટેકનોલોજી</u>

૨.૧ અધ્યાપન ટેકનોલોજી :

(૧) ટેલિ કોન્ફરનસિંગ સંકલ્પના, મહત્વ અને સોપાનો.

(૨) શિક્ષણ પ્રતિમાન : સંકલ્પના, મહત્વ સંરચના અને મર્યાદા.

(૩) ભાષા પ્રયોગશાળા : સંકલ્પના મહત્વ.

૨.૨ અધ્યયન ટેકનોલોજી : અભિક્રમિત અધ્યયન, સંકલ્પના, સિદ્ધાંતો અને મર્યાદા,

૨.૩ પ્રવર્તમાન ટેકનોલોજીના મનોવૈજ્ઞાનિક ઉપયોગો : એડગર ગેલના અનુભવ શંકુનું મહત્વ.

એકમ–૩ <u>વર્ગશિક્ષણ માટેના ઉપકરણો</u>

૩.૧ શૈક્ષણિક ઉપકરણોની સંકલ્પના અને મહત્વ

૩.૨ શૈક્ષણિક ઉપકરણોના પ્રકારો : દ્રશ્ય ઉપકરણો, શ્રાવ્ય ઉપકરણો, દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય ઉપકરણો, સાદા સાધનો : ત્રિપરિમાણી દ્રશ્ય સાધનો, પ્રક્ષેપણ સાધનો, ઈલેકટ્રોનિક સાધનો

૩.૩ શૈક્ષણિક સાધન–સામગ્રીના પ્રાપ્તિસ્થાનો

૩.૪ શૈક્ષણિક સામગ્રીનો વિવિધ વિષયોના સંદર્ભમાં વર્ગ અધ્યાપનમાં ઉપયોગ

૩.૫ શૈક્ષણિક સાધન સામગ્રીની સંભાળ અને જાળવણી

એકમ–૪ <u>સ્વનિર્મિત અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી</u>

૪.૧ સ્વનિર્મિત સાધન–સામગ્રીનું મહત્વ

૪.૨ સ્વનિર્મિત અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનું નિર્માણ :

સ્વાધ્યાયપત્ર, આકૃતિઓ, ચિત્રો, ફોટોગ્રાફસ, નકશા, આલેખ, સ્લાઈડ, ટ્રાન્સપરન્સી, ઓડિયો–વિડીયો કેસેટ

એકમ–૫ <u>અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીનું ઉપયોજન કૌશલ્ય</u>

૫.૧ અધ્યયન–અધ્યાપન સાધન–સામગ્રીની પસંદગી

૫.૨ અધ્યયન–અધ્યાપનની અસરકારકતા વધારવા તેના ઉચિત ઉપયોજનનું મહત્વ

૫.૩ વિદ્યુત અને વિજાણું ઉપકરણોનો વર્ગકાર્યમાં ઉપયોગ કરવાનું કૌશલ્ય.

૫.૪ દૂરવર્તી શિક્ષણ માટેની સ્વઅધ્યયન સામગ્રીનું મહત્વ.

૫.૫ અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રીની યોગ્ય જાળવણી.

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. પ્રશિક્ષણાર્થીઓ વિવિધ શૈક્ષણિક સાધન સામગ્રીઓના વ્યવહાર, ઉપયોગની સમજ તેમજ તેના નિર્માણ અંગે વ્યવહારું, પ્રત્યક્ષ તાલીમ મેળવે.

૨. યાંત્રિક શૈક્ષણિક સામગ્રી તેમજ ઈલેકટ્રોનિક સામગ્રી પૈકી શકય તેટલી સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની પ્રત્યક્ષ તાલીમ લે.

અધ્યયન સામગ્રી (Learning Material)

૧. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી, દવે પટેલ અને અન્ય બી.એંસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૨. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીમાં વર્ગખંડનો ઉપયોગ, સં. અધ્યાપક પરિવાર, શ્રી રંગશિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, બિલીમોરા.

૩. કોમ્પ્યૂટર એપ્લીકેશન, ડો. નિખિલ વ્યાસ, અતુલ પ્રકાશન, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ.

૪. કોમ્પ્યૂટર પ્રવેશિકા, અરુણકુમાર અગ્રવાલ અને એસ. કૃષ્ણામૂર્તિ, વિશ્વવિદ્યાલય પ્રકાશન, ચૌક, વારાણસી.

૫. હ:?ઉ૧ત્મ્ર બ્દ્યમ્ તભ્બ'ઝભ્ર તરબ્દ્યય્દ્યન્લ મઈ ોઈ બમ્બ? (ઈ

૬. હ:?ઉ૧ત્મ્ર બ્દ્યમ્ યદ્ય):ર?બ્ત્ય:દ્ય ોબ્દ્યબ્ન?ભ્દ્યાત્ઈ

૭. તઝભ્ યદ્ય):ર?બ્ત્ય:દ્ય ત્ભ'ઝદ્ય:િન્થ રભ—:ગિત્ય:દ્યલ તઈ ।:રભ(ત્મ્ર

૮. ીભ્બ્ચદ્યય્દ્યન્ બ્દ્યમ્ તભ્બ'ઝય્દ્યન્ ધ્ય્ત્ઝ ':?ઉ૧ત્મ્ર્લ ફઈ કઝભ્બ્લ તઈ બ્દ્યમ્ વ:ઝદ્ય કઈ

૯. ીભ્બ્ચદ્યય્દ્યન્ ત્ઝ:ર૧ન્ઝ ':?ઉ૧ત્મ્ર્લ તબ્દ્દ્યાભ્થ મઈ બઈ

૧૦. ભમ્ગ'બ્ત્ય:દ્ય તભ્'ઝદ્ય:િન્થ્લ ગ(ઝબ ચબ:લ જર?બબ્જિબ .ગખરિ(ઝય્દ્યન્ ખ:?ખ્બ્થ

૧૧. હ:?ઉ૧ત્મ્ર યદ્ય થ:ગ્ર)૧ત્ગ્રભ્લ ોબ્થય્દ્યાભ ધ:ત્ઝભ્ય્ર?ભ્ર્લ .રબ'ત્ર'ભ જબ્બિલિ દભ્દ મભ્ભિઝ્ર

૧૨. યદ્ય):ર?બ્ત્ય:દ્ય તભ્'ઝદ્ય:િન્થ્લ મભ—ય્દ્લ .ઈ હગ્ગત્યદ્યાલ તબ્ત્બ ો'નર:ધ્દ્યાલ દભ્દ મભ્ભિઝ્ર

૧૩. ોગ્ત્રિોભ્મ્રબ્લ વબ્થભ(ઝ અથ્બ(લ અય્દ્યબ(.ગખરિ'બ્ત્ય:દ્યાઈ બઝ?ભ્મ્બબ્બમ્ઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – એ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ

ગુણ : ૫૦

પ્રશિક્ષિણાર્થી.....

૧. ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ પ્રવાહના ઉદભવ અને વિકાસથી પરિચિત થાય.

૨. ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના ઉદ્દેશો અને લાક્ષણિકતાઓ સમજે.

૩. ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના અભ્યાસક્રમના વિષય માળખાનો અભ્યાસ કરે.

૪. ઉત્તર બુનિયાદી શાળા શરૂ કરવાની જરૂરિયાતો, માન્યતા તેમજ ગ્રાન્ટનીતિ વિશેની માહિતી મેળવે.

૫. ઉત્તર બુનિયાદી અને ઉચ્ચતર ઉ.બુ. વિદ્યાલયોના આચાર્ય તેમજ શિક્ષકોની વિશિષ્ટ ભૂમિકા અંગે સમજ મેળવે.

એકમ–૧ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ પ્રવાહ – ઉદભવ અને વિકાસ

– ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના વિકાસની ઐતિહાસિક ભૂમિકા

એકમ–૨ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના ઉદ્દેશો અને લાક્ષણિકતાઓ

૨.૧ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના ઉદ્દેશો.

૨.૨ ઉત્તર બુનિયાદી શાળાના આગવાં તત્વો.

૨.૩ ઉત્તર બુનિયાદી શાળા અને સામાન્ય શાળાની તુલના

૨.૪ વ્યવસાયલક્ષી શાળા અનેઉત્તર બુનિયાદી શાળાની તુલના

૨.૫ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ અંગેના ભ્રામક ખ્યાલો

એકમ–૩ ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણના અભ્યાસક્રમો

૩.૧ ઉત્તર બુનિયાદી શાળાનું વિષય માળખું તેની સાથે સામાન્ય માધ્યમિક શાળાના વિષય માળખાની તુલના.

૩.૨ ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી શાળાનું વિષય માળખું, તેની સાથે સામાન્ય ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિષય માળખાની તુલના.

એકમ–૪ ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય શરૂ કરવા માટેની જરૂરિયાતો, માન્યતા અને ગ્રાંટનીતિ

૪.૧ ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય શરૂ કરવા માટેની જરૂરિયાતો

૪.૨ ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોની માન્યતા અને ગ્રાટનીતિ

૪.૩ ઉત્તર બુનિયાદી શાળા માટે શિક્ષકની પસંદગી

એકમ–૫ ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયોમાં આચાર્ય, ગૃહપતિ તેમજ શિક્ષકોની વિશિષ્ટ ભૂમિકા

૫.૧ ઉત્તર બુનિયાદી : નિવાસી શાળાના દૈનિક અને પ્રાસંગિક વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો

૫.૨ સ્થાનિક સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારી અને વિદ્યાયક પ્રતિબદ્ધતાનો વિકાસ

૫.૩ સમાજની સમસ્યાઓ ઉકેલવામાં ઉ.બુ. શાળાની ભૂમિકા અને તેમાં આચાર્ય–શિક્ષકનું યોગદાન.

અધ્યયન સામગ્રી (ાભ્વ્દ્યવ્દ્ય-ોબ્ત્ભ્વ્બ્બ)

૧. ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન, મનુભાઈ પંચોળી, સમિતિનો અહેવાલ.

૨. મેકોલે કે ગાંધીજી ? મગનભાઈ દેસાઈ, નવજીવન, અમદાવાદ

૩. ઈશ્વરભાઈ પટેલ સમિતિનો અહેવાલ.

૪. માધ્યમિક શાળાઓ માટે ધોરણ ૮ થી ૧૦ નો અભ્યાસક્રમ, માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર.

૫. ઉચ્ચતર ઉત્તર બુનિયાદી (સામાન્ય પ્રવાહ) અને ઉચ્ચતર બુનિયાદી (વિજ્ઞાન પ્રવાહ) નો અભ્યાસક્રમ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૬. ભાણોટ સમિતિનો અહેવાલ (૧૯૬૧) શિક્ષણ વિભાગ, ગુજરાત રાજય.

૭. ગ્રામભારતી–અમરાપુર, સં. ઈશ્વરભાઈ પટેલ અને અમૃતભાઈ પટેલ વગેરે, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૮. ગાંધી આશ્રમ–ઝીલીઆ, સં. કરશનભાઈ દેસાઈ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૯. મૈત્રી વિદ્યાપીઠ, સુરેન્દ્રનગર, સં. ડો. દિનેશભાઈ સેજપાલ, રણછોડભાઈ પટેલ વગેરે, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૦. વલ્લભવિદ્યાલય, બોચાસણ, સં. ઉદેસિંહ જે. સોલંકી, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૧. લોકવિદ્યાલય–વાળુકડ, સં. ગોપાળભાઈ પટેલ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૨. ગ્રામવિદ્યાલય, લોકશાળા–ધજાળા, સં. રાવતભાઈ બડમલિયા અને રમેશભાઈ રેણુકા, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૩. નવસર્જન વિદ્યાલય, રાવલસર, સં. પ્રભુભાઈ ચાંદરા, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૪. ધોલેરા ભાલ સેવા સમિતિ–ઓતારિયા, સં. નવલભાઈ શાહ અને જીવરાજભાઈ પટેલ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૧૫. ગ્રામ સ્વરાજ સંઘ – નીલપર, સં. રમેશભાઈ સંઘવી અને નકુલભાઈ ભાવસાર, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૬. આદિવાસી સેવા સમિતિ – શામળાજી, સં. નવલભાઈ શાહ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૭. લોકશાળા–ખડસલી, સં. દોસ્ત મહમદ બલોચ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૮. સ્વરાજ આશ્રમ – વેડછી, સં. માધુભાઈ ચૌધરી અને ખનસુખભાઈ ભાભોર, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૧૯. વાત્સલ્યધામ લોકશાળા– માલપરા, સં. રણછોડજી રામાનુજ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ

૨૦. લોક નિકેતન – રતનપુર, સં. હરિસિંહભાઈ ચાવડા અને નરોત્તમભાઈ પટેલ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૧. ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ – લોકશાળા આંબલા, સં. લાલજીભાઈ નાકરાણી અને અનિલભાઈ ભટ્ટ, ગુજરાત હાઈ તાલીમ સંઘ.

૨૨. સ્વરાજ આશ્રમ – બારડોલી, સં. નિરંજનાબેન કલાર્થી અને જિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૩. નૂતનભારતી – મડાણાગઢ, સં. રામજીભાઈ વોરા અને જિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ.

૨૪. ગુજરાતમાં બુનિયાદી શિક્ષણનો વિકાસ, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ, અમદાવાદ.

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – બી છાત્રાલય વ્યવસ્થાપન

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ :

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. શિક્ષણમાં છાત્રાલયનું મહત્વ સમજે.

૨. છાત્રાલયના વિવિધ પ્રકારો વિષે જાણે

૩. ગૃહપતિ અને ગૃહમાતાની લાયકાત અને ફરજો વિષે જાણકારી પ્રાપ્ત કરે.

૪. છાત્રાલયના વહીવટની જાણકારી મેળવે.

૫. છાત્રાલય દ્વારા સમૂહ જીવન જીવતાં શેખે.

૬. પ્રત્યક્ષ કાર્યો દ્વારા કૌશલ્ય વિકાસ અને ગુણ વિકાસ કરે.

૭. છાત્રોના વર્તન પ્રશ્નો સમજે અને તેના ઉકેલની જાણકારી મેળવે.

એકમ–૧ છાત્રાલયનું મહત્વ અને છાત્રાલયના પ્રકારો

૧.૧ છાત્રાલય : શિક્ષણનું એક મહત્વનું અંગ

૧.૨ છાત્રાલય દ્વારા થતી જીવનની કેળવણી – નાગરિકતાની કેળવણી

૧.૩ છાત્રાલયના પ્રકારો અને તેના સંદર્ભમાં બુનિયાદી છાત્રાલયની વિશેષતાઓ

એકમ–૨ છાત્રાલય વ્યવસ્થાપનના સિદ્ધાંતો

૨.૧ છાત્રાલય વ્યવસ્થાપનમાં લોકશાહીનો સિદ્ધાંત, તાલીમનો સિદ્ધાંત, વિકેન્દ્રીકરણનો સિદ્ધાંત, વિકેન્દ્રીકરણમાં કેન્દ્રીકરણ.

૨.૨ છાત્રાલયમાં પરસ્પર પ્રેમનો વ્યવહાર, શૈક્ષણિક વ્યવહાર

૨.૩ છાત્રાલયમાં નિયમો

૨.૪ છાત્રાલયનું મંત્રીમંડળ, – મહત્વ – રચના – જવાબદારીઓ (કાર્યો), લોકશાહી વિકેન્દ્રીકરણની દ્રષ્ટિ.

એકમ–૩ ગૃહપતિ – ગૃહમાતા

૩.૧ ગૃહપતિ કે ગૃહમાતાની છાત્રાલયમાં વિશિષ્ટ ભૂમિકા

૩.૨ ગૃહપતિ કે ગૃહમાતાના છાત્રો સાથેના આંતર વ્યવહારો

૩.૩ છાત્રાલયના પ્રશ્નો અને તેના ઉકેલમાં ગૃહપતિ કે ગૃહમાતાની ભૂમિકા

એકમ–૪ છાત્રોનું આરોગ્ય અને તેની સંભાળ

૪.૧ છાત્રાલયના છાત્રોના આરોગ્યની જાળવણી

૪.૨ છાત્રાલયની દિનચર્યા, આરોગ્યપ્રદ કાર્યક્રમો

૪.૩ જીવન ઘડતર અંગેની પ્રવૃત્તિઓ

એકમ–૫ છાત્રાલયની ભૌતિક સુવિધાઓ :

૫.૧ છાત્રોનું રહેઠાણ – રહેવાની સગવડ, સૌચાલય, મુતરડી, સ્નાનાગાર

૫.૨ છાત્રાલયમાં ભોજન વ્યવસ્થા – કોઠાર, રસોડું, ભોજનાલય

૫.૩ રસોડામાં વપરાતાં સીધુ સામાનનો અંદાજ, દૈનિક અને માસિક ખર્ચ

૫.૪ અન્ય સગવડ – ગૃહપતિ નિવાસ, મહેમાન ગૃહ, વાલીખંડ, સાધના ખંડ, સફાઈખંડ, વાચનાલય.

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. છાત્રાલયમાં સંચાલનામાં કોઈ પણ મંત્રી તરીકેની કામગીરી અદા કરવી.

૨. છાત્રાલયના સામુહિક જીવનમાં વાસ્તવિક ઉભા થતા પ્રશ્નોનો અભ્યાસ.

૩. સઘન શિક્ષણ અને ગ્રામ શિક્ષણના કાર્યક્રમોમાં પ્રત્યક્ષ સમૂહજીવન – જે તે સંસ્થાના માહોલમાં અને સામૂહિક જીવનમાં સમભાગિતા.

૪. વિવિધ પ્રકારની શિબિરોમાં ભાગ લેવા અને પ્રત્યક્ષ શિબિર જીવનના અનુભવો મેળવવા.

૫. છાત્રાલયના સંચાલકો, ગૃહપતિઓ સાથે છાત્રાલયના મહત્વના પ્રશ્નો, અનુભવો અંગે વાર્તાલાપ

૬. ગૃહપતિ શિબિરોમાં ભાગ લેવો, અને તેનો અહેવાલ લખવો.

૭. સારાં છાત્રાલયોની મુલાકાત લેવી અને તેનો અહેવાલ લખવો.

અધ્યયન સામગ્રી (ાભ્ચ્દ્યય્ધ્ન્ોબ્ત્ભચ્ચ્બ્ર્)

૧. ગૃહપતિને, ભટ્ટ નાનાભાઈ, લોકભારતી પ્રકાશન.

૨. ઘડતર અને ચણતર, નાનાભાઈ ભટ્ટ

૩. શિક્ષકની નિષ્ઠા અને દૃષ્ટિ, મૂળશંકરભાઈ મો. ભટ્ટ, ક્ષિતિજ પ્રકાશન, લોકનિકેતન રતનપુર

૪. સમૂહ જીવનનો આચાર, બબલભાઈ મહેતા, નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદ

૫. સમૂહ જીવન અને છાત્રાલય, પટેલ શિવભાઈ ગો. નવજીવન પ્રકાશન

૬. આત્મ રચના અથવા આશ્રમી કેળવણી, જુગતરામ દવે, નવજીવન પ્રકાશન.

૭. છાત્રાલય, નાગજીભાઈ દેસાઈ અને શાંતાબહેન દેસાઈ, મૈત્રી વિદ્યાપીઠ, સુરેન્દ્રનગર

૮. સમૂહજીવન, પ્રવીણભાઈ ગ. ડાભી, નવજીવન પ્રકાશન

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – સી શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. માર્ગદર્શનની સંકલ્પના, સિદ્ધાંતો અને કાર્યક્રમથી માહિતગાર બને

૨. માર્ગદર્શનની પ્રક્રિયા સમજે

૩. વ્યાવસાયિક માહિતી ભેગી કરતાં, તેની કદર કરતાં, તેને યોગ્ય રીતે ગોઠવતાં અને તેને યોગ્ય રીતે રજુ કરતા શીખે.

૪. માર્ગદર્શન અને સલાહ પ્રક્રિયાનો ભેદ સમજે.

એકમ–૧ માર્ગદર્શન : અર્થ, પ્રકાર અને આવશ્યકતા

૧.૧ સંકલ્પનાઓ : માર્ગદર્શન, શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન, વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન, સલાહ

૧.૨ શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શનની જરૂરિયાત

૧.૩ જૂથ માર્ગદર્શન : હેતુઓ અને પ્રવિધિઓ

એકમ–૨ વ્યકિતને ઓળખવા અને સમજવા માટેના સાધનો અને પ્રયુકિતઓ

૨.૧ વ્યકિત સંબંધી માહિતીપત્રક કે સપ્રસંગ અવલોકન નોંધ, રોજનીશી, આત્મકથા, ક્રમમાપદંડ, સામાજિકતામિતિ, અને વ્યકિત અભ્યાસ : રચના, મહત્વ અને મર્યાદા

૨.૨. સંગૃહીત પ્રગતિપત્રક : તેનાં લક્ષણો અને માર્ગદર્શનમાં તેનું મહત્વ.

૨.૩ મુલાકાત : પરિચયાત્મક મુલાકાત, મુલાકાત માટેની તૈયારી, તેનું સંચાલન, તેની નોંધ અને તેનું અનુકાર્ય.

૨.૪ સલાહલક્ષી મુલાકાત : દિશા સૂચક, બિન દિશા સૂચક અને મધ્યમ માર્ગીય સલાહલક્ષી મુલાકાત અભિગમનાં અગત્યનાં લક્ષણો, વ્યકિતને પારખવામાં અને તેને માર્ગદર્શન આપવામાં સલાહલક્ષી મુલાકાતનું મહત્વ.

એકમ–૩ માર્ગદર્શનમાં મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓનું સ્થાન

૩.૧ બુદ્ધિ કસોટીઓ અને અભિયોગ્યતા કસોટીઓ : માર્ગદર્શનમાં તેમની ઉપયોગિતા

૩.૨ બુદ્ધિ કસોટીઓ અને અભિયોગ્યતા કસોટીઓનું સંચાલન, ગુણાંકન અને પરિણામોનું અર્થઘટન.

૩.૩ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાપ્ત મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓનો સામાન્ય પરિચય

એકમ–૪ વ્યાવસાયિક માહિતી અને તેનો ઉપયોગ

૪.૧ વ્યાવસાયિક માહિતીનો અર્થ અને તેની વિશિષ્ટતા

૪.૨ વ્યાવસાયિક માહિતી : સ્વરૂપો અને પ્રાપ્તિ સ્થાનો

૪.૩ વ્યાવસાયિક માહિતી : એકત્રીકરણ, સૂચિકરણ અને ઉપયોગ

૪.૪ વ્યાવસાયિક માહિતીના પ્રસારણની વ્યકિતગત અને સમૂહગત પદ્ધતિઓ

૪.૫ કારકિર્દી વાર્તાલાપ, કાદકિર્દી પ્રદર્શન, કારકિર્દી સંમેલન, કારકિર્દી સપ્તાહ.

૪.૬ રાજય વ્યવસાયી માર્ગદર્શન સંસ્થાના માર્યક્ષેત્ર અને કામગીરી.

૪.૭ રોજગાર વિનિમય સંસ્થાના વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન વિભાગનું કાર્ય

એકમ–૫ માધ્યમિક શાળામાં માર્ગદર્શન સેવા

૫.૧ માધ્યમિક શાળામાં માર્ગદર્શન સેવાઓનો પ્રબંધ

૫.૨ કારકિર્દી શિક્ષક, સલાહકાર માટે જરૂરી લાયકાતો, ગુણ અને તાલીમ, માર્ગદર્શનમાં તેમની ભૂમિકા.

૫.૩ શિક્ષકો, વાલીઓ અને આચાર્યોની માર્ગદર્શનમાં ભૂમિકા.

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. તરુણ વિદ્યાર્થીઓની વ્યવસાયિક અભિરુચિઓનો અભ્યાસ કરવો.

૨. કારર્કિદી – વાર્તાલાપ, કારકિર્દી પ્રદર્શન, કારકિર્દી દિવસ કે સપ્તાહનું આયોજન અને સંચાલન કરવું.

૩. સંગ્રહીત પ્રગતિપત્રકોની વિગતોનો અભ્યાસ કરવો.

૪. મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓ : સમૂહ બુદ્ધિ કસોટી, અભિયોગ્યતા કસોટી આપવી, ગુણાંકન કરવું, પરિણામોનું અર્થઘટન કરવું.

૫. વ્યકિત અભ્યાસ (કેઈસ સ્ટડી) કરવો.

૬. કોઈ એક વ્યવસાયનું કાર્ય પૃથકકરણ કરવું.

અધ્યયન સામગ્રી (ાિભ્ચ્ચધ્ય્ધ્ન્ોબ્ત્ભચ્ચર્બ્)

૧. શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન, ગૌરીભાઈ પ્ર. ભટ્ટ, શાંતિભાઈ જે. ભાવસાર, બાલગોવિંદ પ્રકાશન.

૨. શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન પ્રવિધિઓ, કે. જી. દેસાઈ

૩. માર્ગદર્શન વ્યવહાર મીમાંસા, જે. સી. પરીખ.

૪. શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન, મનુભાઈ ત્રિવેદી અને શેઠ, એ.આર. શેઠની કું. અમદાવાદ.

૫. મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓ, પૂજારા અને ભાવસાર, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ.

૬. મનોવૈજ્ઞાનિક કસોટીઓ, શાહ જે. એમ. સેવા વિસ્તરણ વિભાગ, દ. ગો. શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, અલિયાબાડા, જિ. જામનગર.

૭. શૈક્ષણિક તેમજ વ્યાવસાયિક નિદર્શન, ડો. રામગેસિંહ

૮. ભમ૭'બ્ત્ય:ઘ ન૭૫બ્દ્ય'ભ બ્દ્યમ હ:૭દ્ય(ભધ્યિન્લ કઈ છઈ છ:ઉ'ઝબ્ચ

૯. .૨૬'ત્ર'ભ ન૭૫બ્દ્ય'ભ ોભ્ત્ઝ:મ્લ છદ્યબ૬ઉ ચ:ખભ્ચ્ત જઈ

૧૦. ન૭૫બ્દ્ય'ભ બ્દ્યમ હ:૭દ્ય(ભધ્યિન્ ય્દ્ય યદ્યમ્બ્દ્ય ભમ૭'બ્ત્ય:ઘલ દઈહઈભઈચઈતઈ .૭ખરિ'બ્ત્ય:ઘ દભ્દ મભઝિયઈ

૧૧. જબ્દ્યમ ખ::ઋ :) 'બ્ચ્ચભ્ચ ોબ(ત્ભ્ચ(લ દઈહઈભઈચઈતઈ .૭ખરિ'બ્ત્ય:ઘ દભ્દ મભઝિયઈલ

પ્રશ્નપત્ર – અ ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – ડી શાળા નિરીક્ષણ અને અધીક્ષણ

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ.

પ્રશિક્ષણાર્થી ...

૧. નિરીક્ષણ કાર્ય અને અધિક્ષણ કાર્યની વિભાવના સમજે.

૨. શાળા શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણામાં નિરીક્ષણ કાર્ય અને અધીક્ષણ કાર્યનું મહત્વ સમજે.

૩. નિરીક્ષણ અને અધીક્ષણ કાર્યને વધુ હેતુલક્ષી અને કાર્યક્ષમ બનાવવાની જરૂરિયાત સમજે.

૪. આદર્શ નિરીક્ષક / અધીક્ષકના ગુણોથી માહિતગાર થાય અને તે ગુણો પોતાનામાં ખીલવે.

૫. નિરીક્ષણ – અધીક્ષણના વિવિધ પ્રકારો અને નૂતન દ્રષ્ટિકોણથી પરિચિત થાય.

૬. રાજય તથા જિલ્લા કક્ષાએ અધીક્ષણના માળખા વિશેનો ખ્યાલ મેળવે.

૭. શાળામાં રાખવામાં આવતાં વિવિધ પત્રકોથી પરિચિત થાય તથા તેમની અગત્ય સમજે.

૮. રાજય સરકાર તરફથી શિક્ષણની વિવિધ સંસ્થાઓને આપવામાં આવતી અનુદાન નીતિ અંગેનો ખ્યાલ મેળવે.

૯. વહીવટી ક્ષેત્રે માનવ સંબંધોનું મહત્વ અને તેની અગત્ય સમજે.

એકમ–૧ નિરીક્ષણ : અગત્ય, સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓ

૧.૧ નિરીક્ષણની જૂની અને નવી સંકલ્પના

૧.૨ શાળા શિક્ષણ સુધારણામાં નિરીક્ષણ કાર્યની અગત્ય

૧.૩ નિરીક્ષણ કાર્યના હેતુઓ

૧.૪ નિરીક્ષણના પ્રકારો – સિદ્ધાંતો

૧.૫ નિરીક્ષણની પ્રયુકિતઓ – પદ્ધતિઓ

એકમ–૨ નિરીક્ષણ કાર્ય : વ્યવસ્થા, મૂલવણી અને મર્યાદાઓ

૨.૧ નિરીક્ષણ આયોજન અને વ્યવસ્થા

૨.૨ નિરીક્ષકની નિમણૂકની જોગવાઈ

૨.૩ નિરીક્ષકનું કાર્યક્ષેત્ર

૨.૪ નિરીક્ષણ કાર્યની મુલવણી

૨.૫ નિરીક્ષણ કાર્યની મર્યાદાઓ

એકમ–૩ અધીક્ષણ

૩.૧ અધીક્ષણની જુની અને નવી સંકલ્પના

૩.૨ અધીક્ષણ કાર્યના ધ્યેયો – હેતુઓ

૩.૩ શાળા શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણામાં અધીક્ષણ કાર્યનું મહત્વ

૩.૪ અધીક્ષણના પ્રકારો

૩.૫ અધીક્ષણ સ્વરૂપ

૩.૬ આદર્શ અધીક્ષકના ગુણો

એકમ–૪ પ્રશાસન અને અધીક્ષણ

૪.૧ રાજય તથા જિલ્લા કક્ષાએ અધીક્ષણ કાર્યનું માળખું

૪.૨ જિલ્લા શિક્ષણ અધિકારીની ફરજો અને જવાબદારીઓ

૪.૩ અધીક્ષણ કાર્યની મૂલવણી

૪.૪ અધીક્ષણ કાર્યની મર્યાદાઓ

૪.૫ અધીક્ષણ : આયોજન અને વ્યવસ્થા

૪.૬ અધીક્ષણનું કાર્યક્ષેત્ર

૪.૭ અધીક્ષકના કાર્ય અંગે કોઠારી પંચના સૂચનો

એકમ–૫ શાળા અધીક્ષણ

૫.૧ પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિક, તથા ઉત્તર બુનિયાદી તથા તાલીમી સંસ્થાઓમાં થતું અધિક્ષણ કાર્ય.

૫.૨ જૂથ અધીક્ષણ

૫.૩ શાળાપત્રકો અને તેની અગત્ય

૫.૪ અનુદાન – (ગ્રાન્ટ) આપવાના નિયમો

૫.૫ અધીક્ષણ અહેવાલ

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. પ્રશિક્ષણાર્થીઓ વર્ષ દરમિયાન નિરીક્ષકવાળી શાળાની મુલાકાત લઈ નિરીક્ષક પાસેથી નિરીક્ષણ કાર્ય અંગેની પ્રત્યક્ષ માહિતી મેળવે.

૨. ગ્રામ શિક્ષણ અને ઈન્ટર્નશીપ દરમિયાન પોતે જે શાળામાં જાય તે શાળાનું નિરીક્ષણ કરી નિરીક્ષણ અહેવાલ તૈયાર કરે.

૩. વર્ષ દરમિયાન માધ્યમિક શાળાની મુલાકાત લઈ, આચાર્યશ્રી સાથે રૂબરૂ મુલાકાત કરી, વિવિધ શાળા પત્રકોની જાતે માહિતી મેળવે.

અધ્યયન સામગ્રી (ાભ્બ્ચ્ધ્ય્ધ્ય્ન્ોબ્ત્ભ્ચ્ચ્બ્ર્)

૧. શૈક્ષણિક, પ્રશાસન, દેસાઈ ધનવંતભાઈ એમ.

૨. શાળામાં શિક્ષણ અને અધીક્ષત, દવે પ્રવિણભાઈ આર. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૩. માધ્યમિક શાળા નિરીક્ષણના પાસાંઓ, રાજય શિક્ષણ ભવન, અમદાવાદ.

૪. અધીક્ષણ અને આયોજન અને વ્યવસ્થાપન, દવે સુબોધચંદ્ર હ. ત્રિલોક, સુષમા પ્રકાશન

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – ઈ કમ્પ્યૂટર વિદ્યા : પરિચય

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થી.....

૧. કમ્પ્યૂટર પરિચય મેળવે.

૨. કમ્પ્યૂટરનો ઉપયોગ કરતાં શીખે.

૩. શિક્ષણમાં કમ્પ્યૂટરના ઉપયોગો જાણે.

૪. કમ્પ્યૂટર દ્વારા વ્યવહાર કરવાનું પ્રભુત્વ કેળવે.

એકમ–૧ કમ્પ્યૂટર : સંરચના અને ભાગો (માત્ર પરિચય)

૧.૧ સી.પી.યુ. અને માઈક્રોપ્રોસેસરના પ્રકારો.

૧.૨ મેમરી (રેમ, રોમ)

૧.૩ માહિતી સંગ્રહકો (ફ્લોપી, હાર્ડડિસ્ક, અને સી.ડી.રોમ)

૧.૪ ઈનપુટ ડિવાઈસ (કી–બોર્ડ, માઉસ, સાઉન કાર્ડ, માઈક્રોફોન, સ્કેનર)

૧.૫ આઉટપુટ ડિવાઈસ (બધાજ પ્રકારના પ્રિન્ટર, સ્પીકર, મોનીટર)

૧.૬ પાર્ટસ તેમજ તેના ઉપયોગ : યુ.પી.એસ. અને મોડેલમ

૧.૭ કમ્પ્યૂટર વાઈરસ : તે શું છે ? તે શું કરે ? તે કેવી રીતે ફેલાય ? વાયરસથી કમ્પ્યૂટરને સલામત કેમ રાખવું ?

એકમ–૨ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ : વિન્ડોઝ – ૯૮

૨.૧ કમ્પ્યૂટરને ચાલુ–બંધ કરવાની પદ્ધતિ,

૨.૨ વિન્ડોઝના સામાન્ય ઉપયોગો (આઈકોન, ડેસ્કટોપ,મેકસીમમ–મીનીમમ–રીસ્ટોર– કલોઝ બટન, મેનુ બટન, રેડિયો બટન, ચેક બોકસ, ડાયલોગ બોકસ, મલ્ટી ટેબ બોકસ અને વિઝાર્ડની સમજ.

૨.૩ પ્રોગ્રામને ચાલુ બંધ કરવો.

૨.૪ માય કમ્પ્યૂટર (ોૅ૪હઃ?ઉ૧ત્ભ્ચ) અને એકસ્પલોરર (ભ્રશઉઃચિભ્ચ) નો ઉપયોગ

૨.૫ ફાઈલ, ફોલ્ડર અને ફાઈલ–ફોલ્ડર હેન્ડલિંગ કમાન્ડઝ (જેવા કે ન્યુ, ડીલીટ, રીનેમ, કટ, કોપી, પેસ્ટ)

૨.૬ ડોસ પ્રોમ્પ્ટ અને ડોસ કમાન્ડ (મયચ અને હમ માત્ર)

૨.૭ ફોન્ટ અંગેની સામાન્ય જાણકારી.

૨.૮ વિન્ડોઝ– હેલ્પ સીસ્ટમ અને હેલ્પ નો ઉપયોગ

એકમ–૩ શૈક્ષણિક સાધન તરીકે કમ્પ્યૂટર ભાગ – ૧

૩.૧ શાળામાં કમ્પ્યૂટરનો ઉપયોગો

૩.૨ કમ્પ્યૂટર શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

૩.૩ કમ્પ્યૂટર આધારિત અને પ્રણાલીગત અધ્યયન પદ્ધતિઓ વચ્ચેનો તફાવત

૩.૪ શૈક્ષણિક સોફ્ટવેર, : તેના પ્રકારો અને ઉદાહરણો

વર્ડ પ્રોસેસિંગ, ગ્રિટીંગ કાર્ડઝ અને પોસ્ટરો બનાવવા સહિતના સોફ્ટવેર, ગ્રાફિકસ (નકશા બનાવવા) અને પેઈન્ટીંગ, વિવિધ કમ્પ્યૂટર રમતો, એનસાઈકલોપિડિયા સહિતના માહિતીપ્રદ સોફ્ટવેર, સીમ્યુલેશન ગેઈમ દ્વારા શિક્ષણ.

એકમ–૪ ઈન્ટરનેટ

૪.૧ ઈન્ટરનેટ શું છે ? તે શું આપી શકે છે (મુખ્યત્વે ધધધ અને જથઉભ્ચઈત્ભ્ચત),

૪.૨ ઈન્ટરનેટમાં જોડાણ કઈ રીતે કરવું ?

૪.૩ ઈન્ટરનેટ પરથી માહિતી કેવી રીતે મેળવવી.

૪.૪ જુદા જુદા વિષયો શીખવવામાં ઉપયોગી હોય તેવી ઈન્ટરનેટ સાઈટસ શોધી કાઢવી અને તેનો ઓનલાઈન ઉપયોગ કરવો.

૪.૫ ઈન્ટરનેટઠ પર મળેલ માહિતી ડાઉનલોડ કરી ઓફલાઈન મોડમાં ઉપયોગ કરવો.

૪.૬ ઈ–મેઈલ મોકલવા અને મેળવવાની પ્રક્રિયા

એકમ–૫ ડિઝાઈન ટુલ્સ

૫.૧ એમ.એસ. એકસેલ : વર્કશીટની સમજ, મેનુ વિશે સમજ, સેલ, રો, કોલમની સાઈઝમાં ફેરફાર કરવો, સેલ, રો/કોલમ નવી દાખલ કરવી, ઓછી કરવી, ભેગી કરવી, ચાર્ટની રચના કરવી અને ચાર્ટને શીટમાં ઈચ્છિત જગ્યાએ મૂકવો, સાદી ગણતરીઓ, વર્કશીટમાં કામ કરવું, વર્કશીટમાં માહિતી દાખલ કરવી, માહિતીને એક સેલમાંથી બીજા સેલમાં કોપી કરવી, મૂવ કરવી, માહિતી (ડેટા) ને ફોર્મેટ કરવી, માહિતી (ડેટા) ને ચોકકસ ક્રમમાં ગોઠવવી, માહિતી શોધવી અને તેમાં ઈચ્છિત ફેરફાર કરવો.

૫.૨ એમ.એસ. પાવરપોઈન્ટ : પાવર પોઈન્ટ સાઈડની સમજ, ટેકસ્ટ, ચિત્રો, કોષ્ટક, આલેખ વગેરેના ઉપયોગ કરીને સ્લાઈડસનું નિર્માણ, આપેલી સ્લાઈડસમાં એડીટિંગ, પાવર પોઈન્ટ સ્લાઈડમાં એનીમેશન અને સ્લાઈડ ટ્રાન્ઝિકશન ઈફેકટ, પાવર પોઈન્ટ સ્લાઈડમાં હાઈપરલીન્ક, પાવર પોઈન્ટ સ્લાઈડની અન્ય પેકેજ સાથે હાઈપર લીંક.

૫.૩ એમ.એસ. પેઈન્ટ (ડિઝાઈન ટુલ્સ) : ડિઝાઈન ટુલ્સનો ઉપયોગ, એમ.એસ. પેઈન્ટ પ્રોગ્રામ ચાલુ–બંધ કરવો. એમ.એસ. પેઈન્ટ પ્રોગ્રામના વિવિધ ટુલબોકસના ઉપયોગ અંગેની સમજ તથા તેનો ઉપયોગ કીરને ચિત્રો બનાવવા, એમ.એસ. પેઈન્ટના વિવિધ ઉપયોગો.

૫.૪ મલ્ટી મિડિયા (બહુમાધ્યમ સંપુટ) અને સાઉન્ડ એડિટર : મલ્ટીમિડીયા, અને સાઉન્ડ એડિટર, મલ્ટી મિડિયા કીટના વિવિધ ભાગો (સાઉન્ડ કાર્ડ, સ્પીકર, માઈક્રોફોન, હેડફોન) સાઉન્ડ એડિટરના નીચે મુજબના પ્રોગ્રામ દ્વારા ઉપયોગ :

(૧) સીડી પ્લેયર, (૨) વિન્ડોઝ મિડિયા પ્લેયર, (૩) સાઉન્ડ રેકોર્ડર, (૪) વોલ્યુમ કંટ્રોલ, મલ્ટીમિડિયાના વિવિધ ઘટકો (જેવા કે લખાણ, ચિત્રો, અવાજ)

૫.૫ વર્ડ પ્રોસેસર (એમ.એસ.વર્ડ)

વર્ડ પ્રસેસરના ઉપયોગો, વર્ડમાં લખાણનું એડિટીંગ તેમજ કરેકશન, વર્ડમાં વિવિધ પ્રકારના ટેબલ્સ તૈયાર કરવા.

અધ્યયન સામગ્રી (Learning Material)

૧. શૈક્ષણિક સાધન સામગ્રી અને કમ્પ્યૂટરવિદ્યા (પી.ટી.સી. માટેના પ્રથમ અને દ્વિતીય વર્ગના પાઠયપુસ્તકો, પ્રકાશક ગુજરાત રાજય શાળા પાઠયપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર.

૨. કમ્પ્યૂટર એપ્લીકેશન, ડો. નિખિલ વ્યાસ, અતુલ પ્રકાશન, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

૩. કમ્પ્યૂટર પ્રવેશિકા, અરુણકુમાર અગ્રવાલ, એસ. કૃષ્ણમૂર્તિ, વિશ્વવિદ્યાલય પ્રકાશન, ચૌક, વારાણસી.

૪. ીભ્બ્ચદ્યય્દ્ય-બ્દ્યમ્ તભ'ઝય્દ્ય-ધ્યત્ઝ ':?ઉગ્તમ્ચલ ફૂકઝભબ્તલ બ્દ્યમ્ વ:ઝદ્ય કઈ

૫. તઝભ યદ્ય):ર?બ્ત્ય:દ્ય તભ'ઝ:દ્ય:ન્થ ચભ—:ગ્ત્ય:દ્યલ તલ ।:ચભ(તમ્ચ

૬. હ:?ઉગ્તમ્ચ બ્દ્યમ્ યદ્ય):ર?બ્ત્ય:દ્ય ોબ્દ્યબ્ભ?ભ્દ્યત

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

૪.૨ – એક પર્યાવરણ શિક્ષણ અને સંતુલિત વિકાસ

ગુણ : ૫૦

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણર્થી.....

૧. દેશકાળ સંદર્ભે પર્યાવરણ શિક્ષણની વિભાવના, તેની જરૂરિયાત તેમજ સમસ્યા ઉકેલ માટે સમજ કેળવે.

૨. પર્યાવરણ શિક્ષણનું સ્વરૂપ, મહત્વ સમજે અને તે માટેની જરૂરી જ્ઞાન કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરે.

૩. પર્યાવરણ અંગે જાતે વધુ અભ્યાસ – વિચાર કરવાની વૃત્તિ કેળવે.

૪. સંતુલિત વિકાસ અને પર્યાવરણ શિક્ષણના જ્ઞાનને જનસમાજ સુધી પહોંચાડવામાં હોંશ–રૂચિ કેળવે.

૫. કુદરત સાથેના સંવાદી જીવનની અનિવાર્યતા સમજે.

એકમ–૧ આપણે અને આપણું પર્યાવરણ

૧.૧ પર્યાવરણ અને નિવસનતંત્રની વિભાવનાઓની પારિભાષિક સ્પષ્ટતા, પર્યાવરણની વ્યાખ્યા અને આવરણીય રચના, ઈકોલોજી – ઈકોસીસ્ટમ – વહનક્ષમતા

૧.૨ અનંત વિશ્વમાં આપણું (પૃથ્વીનું, સજીવનું, માણસનું) સ્થાન

૧.૩ પૃથ્વી ઉપર સજીવ–સૃષ્ટિના સંચાર, વિકાસ, સ્થિરતા

૧.૪ પર્યાવરણનાં ઘટકો અને સિદ્ધાંતો

૧.૫ પર્યાવરણને સંતુલિત રાખતાં કુદરતી પરિબળો, ચક્રો, પર્યાવરણમાં આંતર સંબંધો

૧.૬ જળ, જમીન, જંગલ, પ્રાણી વગેરેની સ્થિતિ સંદર્ભે આંતરસંબંધો

એકમ–૨ ઉર્જા

૨.૧ ઉર્જાની ઓળખ, અનિવાર્યતા અને વ્યાપકતા

૨.૨. ઉર્જાના સ્વરૂપો, પ્રકારો, સ્ત્રોત અને વપરાશ

૨.૩ સજીવ અને નિર્જીવમાં ઉર્જાપ્રવાહ

૨.૪ ઉર્જાબચાવ

એકમ–૩ પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ – પ્રશ્ન

૩.૧ કુદરતે રચી આપેલું તંદુરસ્ત પર્યાવરણ

૩.૨ પ્રદૂષણ વિશેની સમજણ, પ્રદૂષણની વ્યાખ્યા સાથેની સમજણ

૩.૩ વિશ્વ સમક્ષ ઉભી થયેલ પર્યાવરણની વિકરાળ સમસ્યાઓ

૩.૪ પ્રદૂષણના પ્રકારો : ઘરેલૂ પ્રદૂષણ, વ્યાવસાયિક સ્ત્રોતમાંથી થતું પ્રદૂષણ, ખેતી ઉદ્યોગો અને અન્ય વ્યાવસાયિક સંકુલો, કાર્ય થકી ઉદભવતું પ્રદૂષણ, કદરતી ક્રમે સ્વયં થતું પ્રદૂષણ

૩.૫ પર્યાવરણીય પ્રદૂષણના કારણો – અસરો (આરોગ્ય અને ઉત્પાદકતાના સંદર્ભમાં)

પ્રદૂષણના કારણે પર્યાવરણના તમામ ઘટકોને થયેલ નુકશાન (પ્રદૂષિત થયેલા પર્યાવરણના ઘટકોની પરિસ્થિતી)

૩.૬ પર્યાવરણની વૈશ્વિક વિકરાળ સમસ્યાઓ, તેના સ્થાનિક અને વૈશ્વિક કારણો – અસરો

(૧) કુદરતે રચી આપેલુ સંતુલિત – તંદુરસ્ત પર્યાવરણ અને આજનું પ્રદૂષિત પર્યાવરણ, પ્રદૂષિત કરવામાં માનવ હરકતોનો ફાળો.

(૨) પ્રદૂષિત પર્યાવરણથી ભૌગિલિક, સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક, અને જૈવિક સ્થિતિ અને પ્રણાલીઓ ઉપર થતી વિપરિત અસરો.

(૩) વૈશ્વિક ગંભીર સમસ્યાઓ જેવી કે ઓઝોન છિદ્ર, ગ્રીન હાઉસ ઈફેકટ અને ગ્લોબલ વોર્મિંગ, એસિડ રેઈન, અણુ કચરો, અકસ્માત, જૈવ વૈવિધ્યનો નાશ.

(૪) પર્યાવરણ સમસ્યા – ઉકેલના સંદર્ભમાં ગાંધી વિચાર

એકમ–૪ પર્યાવરણનું સંરક્ષણ અને સુધારણા

૪.૧ પર્યાવરણના સંરક્ષણ અને સુધારણાની અનિવાર્યતા.

૪.૨ પર્યાવરણના જતન સાથેના સ્થાયી સંતુલિત વિકાસની શકયતા અંગે વિસ્તૃત છણાવટ

૪.૩ પર્યાવરણના ઉકેલ માટે આડે આવતા અવરોધો, તેના ઉકેલ, પ્રયાસની અનેકવિધ દિશાઓ જેવી કે વસ્તી શિક્ષણ, પર્યાવરણ શિક્ષણ, જૈવ વિજ્ઞાન સંશોધનને સદુપયોગ.

૪.૪ પર્યાવરણ સુધારણા માટે વ્યકિતથી વિશ્વ સુધી કાર્યક્રમો, વિચારણા, માહિતી સમજણ, સક્રિયતાની જરૂરિયાત પર ભાર.

એકમ–૫ પર્યાવરણ શિક્ષણ પ્રસાર

૫.૧ 'પર્યાવરણ શિક્ષણ' નો અર્થ સ્વરૂપ અને પદ્ધતિઓ.

૫.૨ પર્યાવરણ શિક્ષણ અંગેના ખ્યાલનો થયેલો વિકાસ.

– પ્રકૃતિ શિક્ષણનો તબકકો, પર્યાવરણ શિક્ષણનો તબકકો અને સ્થાયી સંતુલિત વિકાસનો તબકકો.

૫.૩ પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટેની પ્રવૃત્તિઓ.

– પર્યાવરણીય સભાનતા અને કુટેવોનું ઘડતર

– વિદ્યા સંકુલો માટેનું પર્યાવરણ–શિક્ષણ અને આમપ્રજા માટેનું પર્યાવરણ–શિક્ષણ

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. પર્યાવરણ શિક્ષણને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિઓ કરવી જેવીકે – ફિલ્મ શો, ટીવી વિડીયો, સ્લાઈડ શો, ચીજ પ્રદર્શન, છાપાં કટિંગ, પર્યટન, શિબિર કાર્યશાળા, વિશેષાંક–પોથીઓ, પપેટ શો, કવીઝ પ્રોગ્રામ.

૨. એનર્જી પાર્ક, ઔષધ બાગ, ઈકોકલબની મુલાકાત લેવી.

૩. પર્યાવરણીય કલા, સાહિત્ય સર્જન, સંપાદન, સૂત્રો કાર્ટૂન, પ્રતીક ચિત્રો, ગદ્યનાટકો, નૃત્ય રમતો રમવી.

૪. કુદરતી ઘટનામાં દુષ્કાળ, અતિવૃષ્ટિઠ, વાવાઝોડું, ધરતીકંપ, વન–બાગ, ભોપાલ જેવી દુર્ઘટના, સમૃદ્રમાં ઓઈલ પ્રસારણ, મહાયુદ્ધો, ખાણીપીણીથી અનારોગ્યગ્રસ્તોની આકસ્મિ ઘટના સમયે મદદ કરવી.

૫. વૃક્ષારોપણ સપ્તાહ ઉજાવવાં

અધ્યયન સામગ્રી (ીભ્બ્ચદ્યદ્ય-ોબ્તભ્ચ્બ્બ)

૧. માનવ અને પર્યાવરણ : ડો. મહેશભાઈ એમ. ત્રિવેદી, ડો. વાય. પી. પાઠક, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૨. ગાંધીવિચાર અને પર્યાવરણ : પ્રવીણ શેઠ, નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૩. પ્રશ્ન પર્યાવરણનો : રાજીવ વોરા, ઈનસોના, ઓઝા બિલ્ડીંગ, સલાટવાડા, વડોદરા–૧

૪. પર્યાવરણ – જન હિત માટે પ્રાણપ્રશ્ન – ડો. ગુણવંત એમ. ઓઝા

૫. ત્રીજું મોજું – લે. એલિવન ટોફલર, અનુ. કાંતિ શાહ, યજ્ઞ પ્રકાશન, વડોદરા,

૬. ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણીએ : કાંતિ શાહ

૭. જળ અને જીવનઃ નવલભાઈ શાહ

૮. વાપરો વિચારીને : નવલભાઈ શાહ

૯. પુનર્નવા સજીવખેતી : ડો. અરુણભાઈ દવે

૧૦. ચિરંજીવ કૃષિ વિકાસ : 'જતન' વિનોબા આશ્રમ, ગૌત્રી, વડોદરા

૧૧. વિકિરણ અને તેની અસરો : ડો. મીનુભાઈ પરબિયા અને પ્રણવ ધનિક, સંપૂર્ણ ક્રાંતિ વિદ્યાલય, વેડછી

૧૨. અણુમથક – એક અક્ષમ્ય અપરાધ : મહેન્દ્ર દેસાઈ, સંપુર્ણ ક્રાંતિ વિદ્યાલય, વેડછી.

૧૩. આપણી કુદરતી સંપત્તિ : વાડીલાલ ડગલી, પરિચય પુસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

૧૪. અખૂટ ઉર્જાસ્ત્રોત : ડો. અરુણકુમાર દવે, પરિચય પુસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

૧૫. એસિડ રેઈન : ડો. અરુણકુમાર દવે, પરિચય પુસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

૧૬. ઓઝોન છતમાં ગાબડું : ડો. અરુણકુમાર દવે, પરિચય પુસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

૧૭. સૌદર્ય માટે થતી ક્રૂરતા : નલિની મહેતા, પરિચય પુસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

૧૮. ભૂલ્યાં ત્યાંથી ફરી ગણીએ, અનુ. ઇતિશાહ, યજ્ઞ પ્રકાશન, વડોદરા

૧૯. કુદરતનો ખેડૂત – અળસિયું : લે. મીનુભાઈ કકલિયા, યોગેન્દ્ર પરીખ, કૃષિ ઓજાર સુધાર સમિતિ, બારડોલી.

૨૦. ગ્રામ વિકાસની ટેકનોલોજી : લે. મોહન પરીખ, કૃષિ ઓજાર સુધાર સમિતિ, બારડોલી

૨૧. પર્યાવરણશાસ્ત્રનો અભ્યાસક્રમ : લોક વિજ્ઞાન કેન્દ્ર, સણોસરા

૨૨. ગુજરાતનું પર્યાવરણ , ગુજરાત ઈકોલોજી કમિશન, વડોદરા

૨૩. ઈકોલોજીના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો, નહેરુ ફાઉન્ડેશન, અમદાવાદ.

૨૪. સૃષ્ટિનો સાદ, નહેરુ ફાઉન્ડેશન, થલતેજ ટેકરા, અમદાવાદા–૫૪

૨૫. પર્યાવરણ અને આપણે : ઠડો. રમેશભાઈ જે. ઠકકર

૨૬. ગાંધી ચિંધ્યો વિકાસ માર્ગ : ભુવનેશ ઓઝા

૨૭. પર્યાવરણ જીવન આવરણ : ડો. નગીન મોદી, લાયન્સ કલબ ઓફ સુરત

૨૮. પર્યાવરણની સમસ્યા : એમ. જી. પારેખ.

૨૯. પર્યાવરણ અભ્યાસ : ઉપેન્દ્ર પાઠક, ચરોતર સાહિત્ય, પ્રકાશન, આણંદ

૩૦. સજીવો અને પર્યાવરણ : ડો. કુસુમબેન વ્યાસ

૩૧. પર્યાવરણ અને પ્રદૂષણ : ડો. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી, નવભારત સાહિત્ય મંદિર, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ

૩૨. પર્યાવરણ અને પ્રાણીઓદ : ડો. એસ. બી. વસાવડા

૩૩. વસવાટ વચ્ચે વન : મીનુભાઈ કકલિયા, કૃષિ ઓજાર સુથાર સમિતિ, બારડોલી

૩૪. જીવાડીને જીવો : નવલભાઈ શાહ

૩૫. અણુમથકોદ શા માટે નહીં : કાંતિ શાહ, યજ્ઞ પ્રકાશન, વડોદરા

૩૬. ગ્રીનહાઉસ ઈફેકટ : ડો. અરુણકુમાર દવે, પરિચય પ્રસ્તિકા, નવજીવન અમદાવાદ.

પ્રશ્નપત્ર – ૪

શિક્ષણનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર

,ઈ× ન મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થી....

૧. મૂલ્ય શિક્ષણની વિભાગના અને જરૂરિયાત સમજે

૨. વિવિધ મૂલ્યોનું વર્ગીકરણ કરે

૩. મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના સ્ત્રોતો અને અભિગમો જાણે

૪. મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણમાં શિક્ષકની ભૂમિકા અને ઉત્તરદાયિત્વ વિશે જાણે

૫. જીવનમાં ઉદાત્ત આત્મસાતીકરણ કરે

એકમ ૧ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ : સંકલ્પના અને જરૂરિયાત

૧.૧ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ – એક નવવિચાર

૧.૨ ભારતની સાંસ્કૃતિક પરંપરામાં વણાયેલા મૂલ્યો

૧.૩ આધુનિક સમાજમાં મૂલ્યશિક્ષણની જરૂરિયાત

૧.૪ 'મૂલ્ય' અંગે વિવિધ ચિંતકોના વિચારો

૧.૫ વ્યકિતગત તેમજ સામુદાયિક જીવનમાં મૂલ્યોનું મહત્વ

૧.૬ મૂલ્યનિષ્ઠ વ્યકિતની લાક્ષણિકતાઓ

એકમ ૨ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણની વિશેષતાઓ અને ઉદેશ્યો

૨.૧ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણની વિશેષતાઓ

૨.૨ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના ઉદેશ્યો

૨.૩ મૂલ્યોના વિકાસની પ્રક્રિયા

એકમ ૩ વિવિધ પ્રકારના મૂલ્યો

૩.૧ વ્યકિતગત અને સામાજિક મૂલ્યો

૩.૨ સાંસ્કૃતિક અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યો

૩.૩ નૈતિક અને આધ્યાત્મિક મૂલ્યો

૩.૪ આર્થિક અને સાપેક્ષ મૂલ્યો

૩.૫ શાશ્વત અને માનવીય મૂલ્યો

૩.૬ વિવિધ મૂલ્યો વચ્ચે આંતર સંબંધો

એકમ ૪ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના સ્ત્રોતો અને અભિગમો

૪.૧ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના વિવિધ સ્ત્રોતો

૪.૨ મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણના અભિગમો

– શાળાના વિવિધ વિષયો સાથે મૂલ્યોનું સંકલન

– પ્રેરક સાહિત્ય દ્વારા મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ

– પ્રાર્થના અને સમૂહગીતો દ્વારા મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ

– વિવિધ સહઅભ્યાસી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા મૂલ્યશિક્ષણ

– ઉપદેશને સ્થાને આચરણલક્ષી સંવાદી જીવનનો સ્પર્શ

એકમ ૫ મૂલ્યશિક્ષણના સંદર્ભમાં શિક્ષકની ભૂમિકા

૫.૧ શિક્ષક તેમજ માતા–પિતાના અનુકરણીય અને ચારિત્રય સંપન્ન જીવન વ્યવહારોની બાળકના ચિત્તતંત્ર પર થતી અસરો.

૫.૨ શાળામાં જીવનના ઉદાત્ત મૂલ્યો અને આદર્શો પોષે તેવું વાતાવરણ સર્જવામાં શિક્ષકનો ફાળો.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યપ્દ્ય–ોબ્તચ્ચબ્લિ

૧. મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ, પ્રા. ઉપેન્દ્રભાઈ પાઠક, ચરોતર સાહિત્ય, પરિષદ, સાણંદ

૨. મૂલ્યલક્ષી શિક્ષણ : શિક્ષક નિદર્શિની (માધ્યમિક કક્ષા), ડો. હરિભાઈ એસ. પટેલ, ૨૩, ૨૪ કલ્યાણ હાઉસીંગ સોસાયટી, કરમસદ રોડ, વલ્લભવિદ્યાનગર, તા. આણંદ – ૩૮૮૧૨૦.

૩. આત્મરચનાની કેળવણી, જુગતરામ દવે, નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૪. વિચાર શકિત, સ્વામી શિવાનંદ સરસ્વતી, પ્રકાશક સ્વામી શિવાનંદ શતાબ્દી મહોત્સવ સમિતિ, ઉષા બંગલો, કીર્તિસ્થંભ પાસે, રાજમહેલ રોડ, વડોદરા–

૫. પ્રેરણાનું ઝરણું, ડો. જિતેન્દ્ર અઢિયા, વિતરક મેગા પાવર, બી ૫/૧૧, એ.વી. શોપિંગ સેન્ટર, મહાલક્ષ્મી ચાર રસ્તા, પાલડી, અમદાવાદ–૭.

૬. મૂલ્ય શિક્ષણ, હરિપ્રસાદ જોષી, રાજકોટ

૭. મૂલ્ય પરક શિક્ષા, ૮અબગ્ભિદ્ધઃચ્ચભ્દ્યત્ભ્ભ ભમ્ગ'બ્ત્યઃદ્યલ ડો. નત્થુલાલ ગુપ્ત, પ્રકાશક કૃષ્ણા બ્રધર્સ, અજમેર, રાજસ્થાન

૮. એકાદશ વ્રત, બાલકોબ્બા ભાવે, બ્રહ્મવિદ્યા પ્રકાશન, પવનાર

૯. જીત આપકી, શિવ ખેડા, ફૂલ સર્કલ, ક્ષટઢક્ષઠલ દિલશાહ ગાર્ડન, જી.ટી. રોડ, દિલ્હી ૧૧૦ ૦૩૨.

૧૦. અબગ્ભિ ભમ્ગ'બ્ત્યઃદ્યલ ોઃઝ્ઝ્ય હઝબઝ્રઃઝબ્બઝ્ચત્યલ છબ્દ્યય(ઝઝ્રઃ .ગ્ખયિ(ઝભ્ચ(લ દભ્દ મભઝિયઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ બ ગુજરાતી : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૧. માતૃભાષા શિક્ષણના મહત્વ તથા માતૃભાષાના શિક્ષણના ઉદેશોથી માહિતગાર થાય.

૨. અસરકારક માતૃભાષા શિક્ષણની ઉચિત પદ્ધતિઓ તથા પ્રયુકિતઓથી માહિતગાર થાય.

૩. માતૃભાષા શિક્ષણમાં વિવિધ પ્રકારના આયોજન કરવાના કૌશલ્યો વિકસાવે.

૪. માતૃભાષાનાં મુળભૂત કૌશલ્યોના વિકાસ માટે કૌશલ્યોની સંકલ્પના, કૌશલ્ય ઘટકો, કૌશલ્ય વિકાસની પ્રવૃત્તિઓને લગતી માહિતી મેળવે.

૫. માતૃભાષાના મુળભૂત કૌશલ્યોના વિકાસમાં નિદાન–ઉપચાર કાર્યક્રમનું મહત્વ સમજે.

૬. માતૃભાષા શિક્ષણને પોષક વિવિધ પ્રકારની સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવાની ક્ષમતા વિકસાવે.

૭. માતૃભાષા શિક્ષણમાં ઉપયોગી દ્રશ્યશ્રાવ્ય સાધનોનાં સ્વરૂપ અને ઉપયોગ સમજે.

૮. માતૃભાષા શિક્ષણમાં કૌશલ્યપાઠો અને અન્ય પ્રકારના પાઠોનું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન કરવાની ક્ષમતા કેળવે.

એકમ ૧ માતૃભાષા શિક્ષણ અને ભાષાશિક્ષક.

૧.૧ માનવજીવનમાં ભાષાનું મહત્વ : પ્રત્યાયનના સાધન તરીકે, શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે

૧.૨. ભાષાકીય વિકાસ પર અસર કરનાર પરિબળો.

૧.૩ માતૃભાષાની ઉપેક્ષાના કારણો અને તેમના નિવારણના ઉપાયો.

૧.૪ માતૃભાષાનો વિવિક વિષયો સાથે અનુબંધ.

૧.૫ માતૃભાષા શિક્ષકના લક્ષણો, જરૂરિયાતો અને તેને સજજ કરવાના કાર્યક્રમો.

એકમ ૨ માતૃભાષા શિક્ષણના હેતુઓ અને માતૃભાષા શિક્ષણનું આયોજન.

૨.૧ માતૃભાષા શિક્ષણના અને વિશિષ્ટ હેતુઓ.

૨.૨ ધોરણ ૮ થી ૧૦ ના માતૃભાષાના અભ્યાસક્રમના હેતુઓ.

૨.૩ માતૃભાષામાં ગદ્ય, પદ્ય, વ્યાકરણ અને લેખન રચનાના પાઠોનું આયોજન.

૨.૪ માતૃભાષામાં તાસ આયોજન, એકમ પાઠ આયોજન, ચિંતનાત્મક પાઠ આયોજન.

૨.૫ પ્રવૃત્તિ–સમવાય પાઠ આયોજન.

૨.૬ સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓનું મહત્વ અને ઉપયોગિતા.

૨.૭ અંકપ્રકાશન, કાવ્યપઠન, શબ્દરમતો, મધપૂડો, કવિસભા, વાર્તાલાપ.

એકમ ૩ માતૃભાષાના કૌશલ્યો ભાષા શિક્ષણના પાયાના કૌશલ્યો :

૩.૧ શ્રવણ કૌશલ્ય.

૩.૨ કથન કૌશલ્ય.

૩.૩ વાંચન કૌશલ્ય.

૩.૪ લેખન કૌશલ્ય.

(દરેક કૌશલ્યની સંકલ્પના, તેનું મહત્વ, હેતુઓ, તેના વિકાસ માટે શિક્ષણનું આયોજન અને પ્રવૃત્તિઓ, શિક્ષણના અનુભવો વગેરેના સંદર્ભમાં સ્પષ્ટીકરણ).

એકમ ૪ માતૃભાષા શિક્ષણની પદ્ધતિઓ અને દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનો.

૪.૧ માતૃભાષા શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓ : સ્વરૂપ અને ઉપયોગિતા.

વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ, આગમત નિગમન પદ્ધતિ, જૂથચર્ચા પદ્ધતિ, સેમીનાર પદ્ધતિ, સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ, નાટયીકરણ પદ્ધતિ, પ્રોજેકટ પદ્ધતિ, પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ.

૪.૨ દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનોનું મહત્વ, તેની પસંદગી અને ઉપયોગિતા, સાધનોની કાળજી, સાધનોની મર્યાદાઓ.

૪.૩ આદર્શ પાઠયપુસ્તકના લક્ષણો.

૪.૪ શબ્દકોશ, શિક્ષક નિદર્શિની, સ્વાધ્યાયપોથી, ટેપરેકોર્ડર, ચાર્ટ, ભીંતપત્ર, ચોકફલક.

૪.૫ ટેલિવિઝન, કોમ્પ્યુટર, ભાષાપ્રયોગ શાળા (કલ્પના અને મહત્વ).

એકમ ૫ માતૃભાષા શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન અને પરીક્ષણ.

૫.૧ માતૃભાષાનાં પ્રશ્નપત્રની સંરચના : ત્રિપરિમાણદર્શક કોઠા (બ્લ્યૂ પ્રિન્ટ) અને પ્રશ્નરચના.

૫.૨ માતૃભાષાના આદર્શ પ્રશ્નપત્રના લક્ષણો.

૫.૩ માતૃભાષામાં નિદાનાત્મક અન ઉપચારાત્મક લક્ષણ.

૫.૪ ભાષાશિક્ષણમાં ક્રિયાત્મક સંશોધન.

પ્રાયોગિક કાર્ય.

૧. ભાષાશિક્ષણમાં ઉચ્ચારણશુદ્ધિ માટે ટેપરેકોર્ડરનો ઉપયોગ કરવો.

૨. જોડણી શુદ્ધિ માટે જોડણીકોશનો ઉપયોગ કરવો.

૩. સંદર્ભ અંકોનું નિર્માણ કરવું.

૪. ભાષા શિક્ષણના એકમો માટે સ્વનિર્મિત સાધનોનું નિર્માણ કરવું.

૫. ઉત્સવ ઉજવણી કરવી.

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયં શિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધયયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યદ્યન્ોબ્તભ્ચબ્બિ

૧. ગુજરાતીના અધ્યાપનનું પરિશીલન, ડો. મોતીભાઈ પટેલ અને બીજા બી.એસ. શાહ પ્રકાશન.

૨. ગુજરાતીના અધ્યાપનના સાંપ્રત પ્રવાહો, કનૈયાલાલ જોશી, બાલગોવિંદ પ્રકાશન.

૩. ભાષા શિક્ષણની પ્રક્રિયા, ગુણવંત ત્રિવેદી, રાજય શિક્ષણ ભવન, અમદાવાદ.

૪. માતૃભાષામાં પ્રયોગો અને ક્રિયાત્મક સંશોધન,ો ધનવન દેસાઈ, એ.આર. શેઠની કું. અમદાવાદ.

૫. વાંચન શિક્ષણ, શિરીષ માંકડ, બાલગોવિંદ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૬. વાચન–શિક્ષણ મીમાંસા, પટેલ બી.વી. અને ઉપાધ્યાય આઈ.જે., એમ.બી. પટેલ કોલેજ ઓફ એજયુકેશન, વલ્લભ વિદ્યાનગર.
૭. ગુજરાતી શાન્ત વાચન અર્થગ્રહણ માપન, ડો. નિરંજનભાઈ મોદી, નવજીવન પ્રકાશન, અમદાવાદ–૧૪.
૮. અભિવ્યકિતની ખિલવણી, કાન્તિલાલ, અભ્યાસક્રમ અને આયોજન પ્રકાશન, અમદાવાદ.
૯. ગુજરાતી લેખન સ્વાધ્યાય, ડો. બાબુ દાવલપુરા, મનીષા પ્રકાશન, વિદ્યાનગર.
૧૦. માતૃભાષામાં કાવ્યશિક્ષણ, પ્રાણલાલ ઉપાધ્યાય.
૧૧. કવિતાનું શિક્ષણ, દવે, શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર, વલ્લભવિદ્યાનગર, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી.
૧૨. ભાષા શુદ્ધિનું શિક્ષણ–૧, ઉમાકાંત રાજયગુરુ, સમત્વમ,
૧૩. સ્વીકૃત જોડણી વિશેઘ સં. મોહનભાઈ પટેલ, ગુજરાતી જોડણી સભા, કોશ કાર્યાલય, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
૧૪. જોડણી વિચાર, સં. યોગેન્દ્ર વ્યાસ, કાંતીભાઈ બી. શાહ, જશવંત રાવલ, પ્રકાશન : ગુજરાતી ભાષા પરિષદ, અમદાવાદ.
૧૫. વાગ્દેવી પ્રસન્નોડસ્તુ (ભાષા શિક્ષણ વિચાર) તળાજા સંસ્કાર ગુર્જરી, પ્રકાશન.
૧૬. ગુજરાતી શિક્ષણમાં નવીન દ્રષ્ટિ, ધનવંત દેસાઈ, એ.આર. શેઠની કું.
૧૭. ગુજરાતીના અધ્યાપનનું પરિશીલન, દવે, શાસ્ત્રી જયેન્દ્ર, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.
૧૮. માતૃભાષાનું અધ્યાપન, રમણલાલ ત્રિવેદી, રવાણી પ્રકાશન, અમદાવાદ.
૧૯. પ્રાથમિક શાળામાં ભાષા શિક્ષણ, બઘેકા ગિજુભાઈ, ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય,અમદાવાદ–૧૯૪૯.
૨૦. કાવ્ય શિક્ષણ, જગદીશ દવે, રવાણી પ્રકાશન, અમદાવાદ.
૨૧. કવિતાનું શિક્ષણ, સોની, રમણ અને બીજા, ઈડર, પ્રકાશક લેખકો પોતે, ૧૯૭૮.
૨૨. વ્યાકરણના અભિક્રમો, રાજય શિક્ષણ ભવન.
૨૩. માતૃભાષાની અધ્યયન પદ્ધતિ, ડો. ઘિનગર ભોજક, ડો. હરિકૃષ્ણ જોષી, અનડા પ્રકાશન.

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ બ સંસ્કૃત : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ :

પ્રશિક્ષણાર્થી...

૧. સંસ્કૃત ભાષાનું મહત્વ સમજે.
૨. ભારતીય ભાષાઓના વિકાસમાં તેની વિશિષ્ટ અસર/યોગદાન સમજે.
૩. ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો જાણે, સંસ્કૃત શિક્ષણમાં તેનો વિનિયોગ કરે.
૪. સંસ્કૃત શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓ જાણે, તેમાંથી એકમ સંદર્ભ વિવેકપુર્વક પદ્ધતિ પસંદ કરી ઉપયોગ કરતાં શીખે.
૫. સંસ્કૃતનો અન્ય વિષયો સાથે અનુબંધ શીખે.

૬. સંસ્કૃત શિક્ષણ દ્વારા મૂલ્ય કેળવણી વિશે ધ્યાન આપે.

૭. ધોરણ ૮ થી ૧૦ ના સંસ્કૃતના અભ્યાસક્રમથી પરિચિત થાય.

૮. તાસ/એકમ આયોજન કરતાં શીખે, એકમ કસોટી કરતાં શીખે.

૯. શિક્ષકને જરૂરી કૌશલ્યો પર પકડ મેળવે.

૧૦. સ્વપ્રયત્ને અધ્યયન સામગ્રી તૈયાર કરતાં તથા તેનો ઉપયોગ કરતાં શીખે.

૧૧. સંસ્કૃત શિક્ષણને તાર્કિક રીતે રસપ્રદ અને અસરકારક બનાવવા અંગે વિચારક્ષમતા, અમલક્ષમતા કેળવે.

૧૨. સંસ્કૃત સાહિત્ય તરફ અભિરૂચિ કેળવે, બાળકોને અભિમુખ કરવાની ક્ષમતા કેળવે.

એકમ ૧ સંસ્કૃત શિક્ષણ મહત્વ અને ધ્યેયો

૧.૧ સંસ્કૃત ભાષાની જીવનમાં ઉપયોગિતા, ભારતીય ભાષાઓના વિકાસમાં સંસ્કુત ભાષાનું વિશિષ્ટ યોગદાન, સંસ્કૃત ભાષાનું સાંસ્કૃતિક મહત્વ – સંસ્કૃતિના શિક્ષણને વિદ્યાર્થીપ્રિય બનાવવાના માર્ગો – ભાવાત્મક એકતા સાધવામાં સંસ્કૃતનું યોગદાન, સંસ્કૃત ભાષા શિક્ષણ : ચિન્તનાત્મકતા, તજજ્ઞતા, પ્રયોગધર્મિતા, સંશોધનશીલતા.

૧.૨ સંસ્કુત શિક્ષણના ઉદેશો–હેતુઓ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન હેતુઓ, સામાન્ય અને વિશિષ્ટ હેતુઓ તેમજ અપેક્ષિત અથવા અવલોકનક્ષમતા વર્તનો – સંસ્કૃત શિક્ષણ સાથે મૂલ્યો અને સંવેદનશીલતાની ખીલવણીનો વિચાર.

એકમ ૨ સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓ

૨.૧ ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો અને સંસ્કૃત શિક્ષણમાં તેનો વિનિયોગ, સંસ્કૃત શિક્ષણ દરમિયાન અન્ય વિષયો સાથે તેનો અનુબંધ.

૨.૨ સંસ્કૃત શિક્ષણની પદ્ધતિઓ, – પ્રાચીન – આશ્રમ/પાઠશાલા પદ્ધતિ, ભાંડારકર પદ્ધતિ, વ્યાકરણ અનુવાદ પદ્ધતિ, પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ

નૂતન મનોવૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ : દરેકના લક્ષણો, કાર્યપદ્ધતિ, વિશેષતા, ફાયદા અને મર્યાદાઓ – અમલીકરણની વિચારણા, આગમન–નિગમન પદ્ધતિ, તેના ફાયદા–અમલીકરણની વિચારણા

એકમ ૩ સંસ્કૃત શિક્ષણ આયોજન

૩.૧ સંસ્કૃત ગદ્ય, પદ્ય, વ્યાકરણ, અર્થ/વિચાર વિસ્તાર, જેવા એકમોના શિક્ષણ માટે પાઠ આયોજન, ચિંતનાત્મ્ક પાઠ આયોજન, એકમ આયોજન, એકમ શિક્ષણ, એકમ કસોટીની બ્લ્યુ પ્રિન્ટ અને એકમ કસોટીની રચના, એકમ સંદર્ભે યોગ્ય પદ્ધતિ પસંદગી.

એકમ ૪ શૈક્ષણિક ઉપકરણો અને પ્રયુકિતઓ

૪.૧ સંસ્કૃતનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠયપુસ્તકો : સારા પાઠયપુસ્તકના લક્ષણો, તે સંદર્ભે વર્તમાન ધો. ૧૦ ના પાઠપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન, સંસ્કૃત ખંડનું મહત્વ અને સજજતા.

૪.૨ સંસ્કૃતના શબ્દકોશનો ઉપયોગ.

૪.૪ સંસ્કૃત શિક્ષણમાં ગાન, વાર્તાકથન, નાટક વગેરેનો વર્ગશિક્ષણમાં વિનિયોગ, સંસ્કૃતમાં સંભાષણ.

૪.૨ સંસ્કૃત ભાષામાં દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનો : સંસ્કૃત શિક્ષણમાં તેનો ઔચિત્યપૂર્ણ ઉપયોગ – સ્વનિર્મિત સાધનો અને તેનો ઉપયોગ.

એકમ ૫ સંસ્કૃત ભાષાના કૌશલ્યો – વિકાસની પ્રવૃત્તિઓ

૫.૧ વાચન – તેના પ્રકાર – મુખવાચન, મૂકવાચન, આદર્શ વાચન, દ્રુતવાચન, પૂરક વાચન , સંસ્કૃતમાં ઉચ્ચારણ દોષો, નિવારણના ઉપાય.

૫.૨ લેખન : પ્રારંભિક લેખનમાં મુશ્કેલીઓ, સંસ્કૃત લેખનની વિશેષતા – અનુલેખન, શ્રુત લેખન, અનુવાદ લેખન, અર્થ વિસ્તારનું લેખન, તપાસણી અને અનુકાર્ય : દંડ, શિરોરેખા, અનુનાસિક, અવગ્રહ વિસર્ગનો ખ્યાલ.

૫.૩ સંસ્કૃત ભાષામાં મૌખિક કાર્ય, પ્રારંભિક કક્ષાએ તેમજ જયાં શકય હોય ત્યાં કેટલો અને કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો – તેનો વિવેક, મુખપાઠ – કંઠસ્થીકરણની જરૂરિયાત.

એકમ ૬ માપન–મૂલ્યાંકન

૬.૧ સંસ્કૃત શિક્ષણમાં માપન–મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ : ઉપયોગ (કસોટીના પ્રકાર, રચના અને ઉપયોગ)

૬.૨ સંસ્કૃત ભાષામાં નિદાનાત્મક કસોટીઓ.

૬.૩ સંસ્કૃત શિક્ષણમાં ક્રિયાત્મક સંશોધન.

પ્રાયોગિક કાર્ય :

૧. વર્ષ દરમિયાન એક એકમને ધ્યાનમાં રાખી બ્લ્યૂ પ્રિન્ટ મુજબ એકમ કસોટીની રચના કરે.

૨. વર્ષ દરમિયાન સ્વનિર્મિત શૈક્ષણિક સાધનો (બે) તૈયાર કરે.

૩. કોઈ એક ક્રિયાત્મક સંશોધન કરે અથવા અભ્યાસપુર્ણ લેખ તૈયાર કરે.

૪. સંસ્કૃત દિનની ઉજવણી કે સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમમાં સક્રિય ભાગ લે.

૫. વર્ષ દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓના મૂલ્યાંકન માટે વસ્તુલક્ષી – હેતુકેન્દ્રી કસોટી તૈયાર કરે.

૬. નિદાન કસોટીની રચના કરે, ઉપચારાત્મક ઉપાયો સૂચવે.

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયના અનુભવાતી વિષય શિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધન સામગ્રી વિગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભવ્દ્યવ્દ્યન્ોબ્તભ્ચ્બ્ટિ

૧. સંસ્કૃતિનું અભિનવ અધ્યાપન, આકુવાલા સી.કે.

૨. સંસ્કૃતના અધ્યાપનનું પરિશીલન, દવે અને અન્ય, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૩. સંસ્કૃત શિક્ષણની હેન્ડબુક, આકુવાલા સી.કે. ભારત પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૪. સંસ્કૃત શિક્ષણ પદ્ધતિ, પટેલ અને વ્યાસ, આર.આર. શેઠની કું. અમદાવાદ.

૫. સંસ્કૃત શિક્ષણની નિદર્શિની ડો. નકુમ તથા અન્ય, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

૬. શિક્ષક શિક્ષણમાં ચિંતનાત્મક વ્યવહાર, અંધારિયા, વોરા અને ઠાકર, ગુ.હ. સંઘવી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ભાવનગર.

૭. ચિંતનાત્મક શિક્ષણ : સિદ્ધાંત અને વ્યવહાર, અંધારિયા રવીન્દ્ર, યુનિવર્સીટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૮.

ઠઈ તભબ'ઝયદ્યન :) કબદ્યઋ(ચ્ન બઉત્ભલ મઈનઈલ .બ?બ .ગખટ'બત્ય:દ્યઢોગ?ખબઈ

ક્ષઈ બ દ્યભદ બઉઉ:બ'ઝ ત: કબદ્ય(ઋચ્ચત્લ ખ:ઋયલિ અઈ.ઈ ૬ .ભ્ચભ(ય(લી:ઋ કબદ્ય'ઝબ્ચ .ચભ((લ .::દ્યભઈ

.બઉભ્ર ૫

૫ મ ભદ્યનયિ(ઝ ર ોભ્ત્ઝ:મ

ોબ્રઋ(ર ૫૩

ફખ્લભ'ત્ર—ભ(ર

તઝભ (ત્ગમ્દ્યાત તમ્બ'ઝાભ્રઈઈઈ

ક્ષઈ ગદ્યમભ્ર(ત્બદ્યામ(ત્ઝાભ દાબ્ત્ગ્રભ :) (ભ':દ્યામ):રભ્સન્દ્ય બિદ્યાન્ગબન્ભ ભિબ્રદ્યાયદ્યા-

×ઈ ગ(ભ(—બ્રય:ગ(બિદ્યાન્ગબન્ભ (ઋર્યીિ ખ્ર ગ(યદ્યા- બઉઉર:ઉરયબત્ભ ?ભ્ત્ઝ:મ(લ ત્ભ'ઝાદાય/ગભ(બદ્યામ ?બ્તભ્રયબ્ર[ઈ

ઘઈ બઉઉયિભ(દાભ્દ ?ભ્ત્ઝ:મ(બદ્યામ ત્ભ'ઝાદાય/ગભ( ):ર ભ))ભ'ત્ર—ભ 'બિ((ર::? યદ્યા(ત્રગ'ત્ર:દ્ય બદ્યામ 'બ્રયયભ(:દ્ય ભ્રઉઉભ્રય?ભ્દ્યાત( ):ર ર?ઉર:—યદ્યા- ય્ત્ઈ

,ઈ મભ—ભિ:ઉ(ત્ઝાભ ભ((ભ્દ્યાત્બ[(ઋર્યીિ :) બિદ્યાન્ગબન્ભ તમ્બ'ઝાયદ્યાન્ઈ

૫ઈ .રભઉબ્રભ(ત્ભ(ત( ):ર —બ્રય:ગ(બિદ્યાન્ગબન્ભ (ઋર્યીિલ ગ(ભ(ત્ઝાભ? બદ્યામ યદ્યાત્ભ્રઉરભ્ત(ત્ઝાભ્રય્ર(રભ(ગતિ(ઈ

ગદ્યય્ત ક્ ર .બિ'ભ બદ્યામ ર?ઉ:રત્બદ્યા'ભ :) ભદ્યાનયિ(ઝ

ક્ષઈક્ ત્ઝાભ ઉ:(ય્ત્ર:દ્ય બદ્યામ ઉબિ'ભ :) ભદ્યાનયિ(ઝ યદ્યા ત્ઝાભ ક્ 'ઝ::[ાગ્રય્ર'ગગ?લ ય્ત(ર?ઉ:રત્બદ્યા'ભ બ(બદ્યા યદ્યાત્ભ્રદ્યાબ્ત્ર:દ્યાબ્ર બિદ્યાન્ગબન્ભઈ

ગદ્યય્ત × ર ફખ્લભ'ત્ર—ભ(:) ત્મબ'ઝાયદ્યા- ભદ્યાનયિ(ઝ બ(બ (ભ':દ્યામ બિદ્યાન્ગબન્ભઈ

×ઈક્ ોભ્બદ્યાયદ્યા- :) :ખ્લભ'ત્ર—ભ(લ 'ઝબ્રબ'ત્ભ્રય્ર(ત્ર'(:) ન::ર :ખ્લભ'ત્ર—ભ(લ ત્થઉભ(:) :ખ્લભ'ત્ર—ભ(લ :ખ્લભ'ત્ર—ભ(:) ત્મબ'ઝાયદ્યા- ભદ્યાનયિ(ઝાઈ

×ઈ× ત્ઝાભ ઉ(ર'ઝ:[ન્ર :) બિબ્રદ્યાયદ્યા- બ):રભ્સન્દ્ય બિદ્યાન્ગબન્ભ ર ો:ત્ર—બ્ત્ર:દ્યાલ બ્તત્ભદ્યાત્ર:દ્યાલ ?ભ?:રયલ ગદ્યામભ્ર(ત્બદ્યામ્રદ્યાન્લ ઝાબખ્ય):ર?બ્ત્ર:દ્ય બદ્યામ રભ્રદ્ય):ર'ભ?ભ્દ્યાત્ઈ

ગદ્યય્ત ઘ ર મભ—ભિ:ઉ?ભ્દ્યાત :) ખ્બ(ર' બિદ્યાન્ગબન્ભ (ઋર્યીિ

ઘઈક્ ીબ્દ્યાન્ગબન્ભ બ(બ (ઋર્યલિ ખ્બ(ર' (ઋર્યીિલ યિ(ત્ભ્દ્યાયદ્યાન્લ (ઉભબઋદ્યાન્લ રભબ્રદ્યા- બદ્યામ દ્રયત્યદ્યાન્ઈ તભ'ઝાદાય/ગભ(:) ત્મબ'ઝાયદ્યા- ભબ'ઝ :) ત્ઝાભ (ઋર્યીિઈ

ઘઈ× ફ્રબ્દિ:રઋ ર (ઉભભ'ઝ ૮ (:ગદ્યામ્લ (ત્યભ((લ યદ્યાત્:દ્યબ્ત્ર:દ્ય ઉબ્તત્ભ્રદ્યાલ હ:દ્ય'ભઉત્લ ગ(ભ)ગદ્યિભ((લ રભ/ગ્ર(યત્ભ(:) ન::ર :રબ્દિ:રઋલ ('ઝભ?ભ બદ્યામ ત્ભ'ઝાદાય/ગભ(ત્:ઉર:—યમ્ભ ઉરબ'ત્ર'ભ યદ્યા :રબ્દિ:રઋલ ય્ત(ર?ઉ:રત્બદ્યા'ભ્લ ત્મબ'ઝાયદ્યા- —:'બ્બગબ્રિરલ ત્થઉભ(:) —:'બ્બગબ્રિરલ ત્ભ'ઝાદાય/ગભ(:) ત્મબ'ઝાયદ્યા- —:'બ્બગબ્રિરલ

ઘઈઘ રભબ્રદ્યા- ર

બર?(:) રભબ્રદ્યા- ર બ્બિ ત્થઉભ(:) રભબ્રદ્યા- (ગ'ઝ બ(િગ્મલ (યભ્દિાત્લ યદ્યાત્ભ્દ્ય(ર—ભ્લ ભ્રત્ભ્દ્ય(ર—ભ્લ (ગઉઉભિ?ભ્દ્યાત્બ્રર બદ્યામ રિબ્રબ્રર રભબ્રદ્યાન્લ ોભ્ત્ઝ:મ(:) ત્મબ'ઝાયદ્યા- રભબ્રદ્યા- ર બઉિઝબ્બભ્ત્ર' ?ભ્ત્ઝ:મ્લ ઉઝ:દાર' ?ભ્ત્ઝ:મ્લ (થબિબ્ર' ?ભ્ત્ઝ:મ્લ દ:રમ ?ભ્ત્ઝ:મ્લ ઉઝરબ(ભ ?ભ્ત્ઝ:મ્લ (ભ્દ્યાત્ભ્દ્ય'ભ ?ભ્ત્ઝ:મ બદ્યામ (ત:રર ?ભ્ત્ઝ:મઈ

ગદ્યખ્ત , ર ોભ્ત્ઝ:ર :) ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ ભદ્યન્યિ(ઝ ૮.ર:'ભ((લ ોભ્ચ્ચ્ત(લ મભ?ભ્ચ્ચ્ત(૯

,ઈક ન્ચબ??બ્ર ત્ચબ્દ્ય(બ્ત્ય:દ્ય ?ભ્ત્ઝ:ર્મ્ઈ તઝ્ઝભ મચ્ચભ'ત ોભ્ત્ઝ:ર્મ્ઈ

,ઈ× તઝ્ઝભ (ત્ચ૭'ત્ગ્ચબ્બિઉઉર:બ'ઝ્ઝ ર ?ભબ્દ્યચ્દ્યન્લ ઉચ્ચ્દ્ય'ઃઉભિ(લ બ્ર—બ્દ્યત્બ્ન્ભ(
બ્દ્યન્ર યિ?ચ્ત્બ્ત્ય:દ્ય(ઈ

,ઈઘ તઝ્ઝભ (ચ્ત્ગબ્ત્ય:દ્યબ્બિઉઉર:બ'ઝ્ઝલ ર?ઉ:ચ્ત્બ્દ્ય'ભ્લ ઇબ્ર(બ્દ્યન્ર ?ભબ્દ્ય(લ ત્થઉભ(:) (ચ્ત્ગબ્ત્ય:દ્યાઈ
?ભ્ચ્ચ્ત(બ્દ્યન્ર યિ?ચ્ત્બ્ત્ય:દ્ય(ઈ

,ઈ, તઝ્ઝભ ':??ગ્દ્યર'બ્ત્ર—ભ બ્ઉઉર:બ'ઝ્ઝલ ':દ્ય'ભ્ઉત્લ)ભ્બ્ત્ગ્ચભ(લ 'બિ((ર::? ર?ઉયિ'બ્ત્ય:દ્યાઈ

ગદ્યખ્ત ૫ ર તઝ્ઝભ ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ :) ઉર:(ભ્લ ઉ:ભ્ત્ચ્થલ ':?ઉ:(ચ્ત્ય:દ્ય
૮ધચ્ચ્ત્ભ ચ્ભ)ભ્ચભ્દ્ય'ભ ત: ચ્ચભ)ભિ'ત્ર—ભ તમ્બ'ઝ્યદ્યન્૯

૫ઈક તથઉભ(:) ':?ઉ:(ચ્ત્ય:દ્ય ઢ ?ભ'ઝ્ઝબ્દ્યર'(:) દ્યચ્ત્ચ્દ્યન્ ઢ 'ઝ્ઝબ્ચ્બ'ત્ભ્ચ્ર(ત્ર'(:) ન્:ર ઝ્ઝબ્દ્યન્ર દ્યચ્ત્ચ્દ્યન્ ઢ
ન્ગ્ચમ્ભ બ્દ્યન્ર ':દ્યાત્ર:[[ભિ દ્યચ્ત્ચ્દ્યન્ બ'ત્ર—ચ્ત્ચભ(લ ઉબ્ચબ્ન્ચબ્ઉઝ્ઝ દ્યચ્ત્ચ્દ્યાન્લ ':ચ્ચભ'ત્ય:દ્ય બ્દ્યન્ર):[[:દ
ગ્ઉ દ:ચ્ક્રઈ

૫ઈ× તમ્બ'ઝ્યદ્યન્ :) ન્ચબ??બ્ચઈ

ઢ તથઉભ(:) ન્ચબ??બ્ર ઢ ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ ?ભ્ત્ઝ:ર્મ્(લ):ર?બ્બિબ્દ્યન્ર)ગ્દ્ય'ત્ય:દ્યબ્બિન્ચબ??બ્ચલ
ીભ((:દ્ય ઉબ્દ્યિદ્યાચ્દ્યન્ :) ઉર:(ભ્લ ઉ:ભ્ત્ચ્થ બ્દ્યન્ર)ગ્દ્ય'ત્ય:દ્યબ્બિન્ચબ??બ્ર બ્દ્યન્ર ':?ઉ:(ચ્ત્ય:દ્યાઈ

ગદ્યખ્ત ણ ર બ્ગ્ગમ: —ર(ગબ્બિમ્ર(ર તથઉભ(:) બ્ચમ્(

ણાઈક ય?ઉ:ચ્ત્બ્દ્ય'ભ ઢ ીચ્દ્યન્ગ્બ ઉઝ્ઝ:દ્યભ તબ્ઉભ ચ્ભ':ચ્મભ્ચલ ચ્બચ્ચ:લ ત્મશ્ત ખ::ક્રલ ખબિ'ક્ર ખ:બ્ચમ્લ
)બ્દ્યિદ્યાભ્બિ ખ:બ્ચમ્લ)બિ(ઝ 'બ્ચમ્(લ ?બ્ઉ(લ ?:ર્મ્ભિ(લ 'ઝ્ઝબ્ચ્ત(લ ઉર'ત્ગ્ચભ(લ :ખ્ત્ભ'ત(લ)ર્ય?(લ
)ર્ય?(ત્ચ્ચઉ(લ ભ્ઉચ્મચ્બ('ઃઉભ્લ :—ભ્ચ્ર ઝ્ઝભ્ચ્ર ઉર:વભ'ત:ચલ તઅઈીબ્દ્યન્ગ્બન્ભ બ્બિ:ચબ્ત:ચ્ચઈ

ણાઈ× તઝ્ઝભ ત્મશ્ત ખ::ક્ર બ્દ્યન્ર ત્ઝ્ઝભ ત્મબ'ઝ્ઝભ્ચ્ર ર

ણાઈ×ઈકતઝ્ઝભ ત્મશ્ત ખ::ક્ર :) ભદ્યન્યિ(ઝ ઢ 'ઝ્ઝબ્ચ્બ'ત્ભ્ચ્ર(ત્ર'(:) બ ન્:ર ત્મશ્ત ખ::ક્રલ
ભ—બ્જ્ઞિબ્ત્ય:દ્ય :) ત્ઝ્ઝભ ઉચ્ભ(ભ્દ્યાત્ ત્મશ્ત :) કત્મ્ઈ શાઈ

ણાઈ×ઈ× તઝ્ઝભ ત્મબ'ઝ્ઝભ્ચ્ર :) ભદ્યન્યિ(ઝ ર (ક્રર્યાિ(બ્દ્યન્ર ':?ઉભ્ત્ભદ્ય'ચ્ભ(ઈ

ગદ્યખ્ત જ્ઞ ર ભ—બ્જ્ઞિબ્ત્ય:દ્ય ૬ (:?ભ ર((ગ્ભ(:) ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ ભદ્યન્યિ(ઝ

જ્ઞાઈક ભ—બ્જ્ઞિબ્ત્ય:દ્ય ઢ ':દ્ય'ભ્ઉત ઢ ત્થઉભ(:) ત્ભ(ત્(ઢ ત::ાિ(:) ત્ભ(ત્ચ્દ્યન્ ઢ ગ્દ્યખ્ત ત્ભ(ત બ્દ્યન્ર ખ્ગ્ભ
ઉચ્ચ્દ્યાત્ઈ

જ્ઞાઈ× ગ(ભ :) ?:ત્ઝ્ઝભ્ચ્ર ત્:દ્યન્ગ્ભ ય્દ્ય ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ ભદ્યન્યિ(ઝ
ઢ મચ્))ચ'ગ્ત્યિભ(ય્દ્ય ભ્બિબ્દ્યચ્દ્યન્ ભદ્યન્યિ(ઝાઈ

.ચબ'ત્ર'બ્દિ:ચક્ર

ક્ષઈ .ચભ્ઉબ્ચબ્ત્ય:દ્ય :) બ ખ્ગ્ભ ઉચ્ચ્દ્યાત):ર ગ્દ્યખ્ત ત્ભ(ત્ઈ

×ઈ .ચભ્ઉબ્ચબ્ત્ય:દ્ય :) બ મ્ચબ્દ્ય:(ત્ર' ત્ભ(ત બ્દ્યન્ર ચ્ભ?ભ્મબ્ત્મબ'ઝ્યદ્યાન્ઈ

ઘઈ બ'ત્ય:દ્ય ચ્ભ(ભબ્ર'ઝ્ઝ ય્દ્ય ત્ઝ્ઝભ)ચ્ભમ્ભિ :) ?ર(ત્બક્રભ(:) (ઉર્ભધ્યિાન્લ ત્મ્દ્ય(ભ બ્દ્યન્ર (ગ'ઝ્ઝ :ત્ઝ્ઝભ્ચ્ર
ઉર:ખ્ભિ?(ઈ

,ઈ .ચભ્ઉબ્ચબ્ત્ય:દ્ય :) ત્ત: ત્મબ'ઝ્યદ્યન્ બ્ચમ્(ત: ખ્ભ ગ(ભ્ચ ય્દ્ય ત્ઝ્ઝભ ઉચબ'ત્ર'ભ ત્મબ'ઝ્યદ્યાન્ઈ

પઈ .ચભ્ઉબ્ચબ્ત્ય:દ્ય :) (:?ભ :ખ્ત્ભ'ત્ર—ભ ત્ભ(ત(ત: ભ—બ્જ્ઞિબ્ત્ભ ત્ઝ્ઝભ ('ઝ::[ઝ્ઝર્યમ્ચિભ્દ્યૂ(બ્દ્યિદ્યાગ્બન્ભ (ક્રર્યાિ(ઈ

ણાઈ .ચભ્ઉબ્ચબ્ત્ય:દ્ય :) ત્ત: બ((ન્દ્ય?ભ્દ્યાત્ ઉબ્ઉઉભ્ચ(મ્ગ્ચય્દ્યન્ ત્ઝ્ઝભ શ્મબ્ચઈ

જ્ઞાઈ ભ—બ્જ્ઞિબ્ત્ય:દ્ય :) ત્ઝ્ઝભ ત્મશ્ત ખ::ક્ર :) કત્બ્દ્યમ્બ્ચમ્ ક્ષ્ડઈ

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યધ્ય્ન્ોબ્તભ્ચબ્લિ

ક્ષઈ ભદ્યન્યિ(ઝ બ્દિ્ન્ગબ્ન્ભ ત્ભબ'ઝધ્ય્ન ોભ્ત્ઝ:મ(બ્દ્યમ બઉઉચ:બ'ઝભ(લ તઈવઈ .ગ્ચબ્દ્યચ બ્દ્યમ કઈતઈ છબઉબમ્ચબ્ઈ

×ઈ તભબ'ઝધ્ય્ન ભદ્યન્યિ(ઝ બ(બ (ભ':દ્યમ બ્દિ્ન્ગબ્ન્ભ્લ હઈ .બ્ગ અભ્ચ્ન્ભ(ભ્ઈ

ઘઈ તઝભ ભદ્યન્યિ(ઝ ત્ભબ'ઝભ્ટૂ(ઝબ્દ્યમ ખ::ઋલ તઈહઈ ખબચગબઝાઈ

,ઈ તભબ'ઝધ્ય્ન ત્ઝભ ચભબમ્ચદ્ય્ન ઉબ((બ્ન્ભ્લ ોર્યભ્ચિ મઈહઈ

પઈ .ચ્ચદ્ય'ઇઉભ્ચિ(બ્દ્યમ ોભ્ત્ઝ:મ(:) બ્દિ્ન્ગબ્ન્ભ ત્ભબ'ઝધ્ય્ન્લ છઈ અભ્દ્યઋબ્ત છચ્ચ(ઝદ્યબ્દ્યઈ

ણઈ તભબ'ઝ ભદ્યન્યિ(ઝલ બમ્ચ્ચદ્ય મ:))ઈ

જ્ઞઈ તભબ'ઝધ્ય્ન ઘચ્ચત્ય્ન (ઋર્યી[લ મઈ ખથ્ચદ્યભી:દ્યન્?બ્દ્યઈ

ટઈ તભ'ઝદ્યય/ગભ(:) તભબ'ઝધ્ય્ન ભદ્યન્યિ(ઝલ .ચ્ચદ્ય ચઈકઈ તચ્ચ–ભમ્ચલ .ચ્ચદ્યઈ મઈબઈ નઝબ્દ્ય'ઝયઈ

ઠઈ તભબ'ઝધ્ય્ન ભદ્યન્યિ(ઝલ બઈકઈ છ:ઝબ્યિઈ

ક્ષડઈ બ તભ્શત ખ::ઋ :) ભદ્યન્યિ(ઝ તભબ'ઝધ્ય્ન્લ નઈનઈ દબઋ?લ ખઈકઈ કઝબઝ .ચબઋબ(ઝબ્દ્યઈ

ક્ષક્ષઈ ભદ્યન્યિ(ઝીબ્દ્યન્ગબ્ન્ભ તભબ'ઝધ્ય્ન્લ જઈજઈ ચબ—બલિ ખઈકઈ કઝબઝ .ચબઋબ(ઝબ્દ્યઈ

ક્×ઈ તભ'ઝદ્યય/ગભ(:) તભબ'ઝધ્ય્ન ભદ્યન્યિ(ઝલ બઈીઈ ન:ઝયલિ મઝબ્દ્યઉબ્તચબ્ચ ૬ ક:દ્ય(લ દભ્દ મભઝિયઈ

ક્ષ્યઈ તભબ'ઝધ્ય્ન :) ભદ્યન્યિ(ઝલ તઈછઈદઈ ોભ્દ્યા:દ્ય ૬ ોઈકઈ .બ્તભ્ઈ

ક્ષ,ઈ તભબ'ઝધ્ય્ન ભદ્યન્યિ(ઝલ ચશ્ચગ્ચદ્યઈ

ક્ષપઈ તભબ'ઝધ્ય્ન :) ભદ્યન્યિ(ઝ બચ્ચ:બમ ક્ષલ×લઘલ ાચભ્દ્ય'ઝ ાઈનઈલ ફશ):ચમ ગદ્યયઈ .ચભ((લ દભ્દ મભઝિયઈ

ક્ષણઈ તઝભ તભબ'ઝધ્ય્ન :) (ત્ચગ'ત્ગ્ચબ્દિ:ચમ(બ્દ્યમ (ભ્દ્યત્ભ્દ્ય'ભ્લ જ:ચદ્યખ્ય બઈખઈ ફશ):ચમ ગદ્યયઈ .ચભ((ઈ

ક્ષજ્ઞઈ ીબ્દ્યન્ગબ્ન્ભ ત્ભબ'ઝધ્ય્ન બ ('ચભ્દ્યત્ય)ચ' બઉઉચ:બ'ઝલીબમ:લ ચ:ખભ્ચત્લ તબ્ત્બ ો'નચ:દ જર્યી[લ ોગ?ખબ્યઈ

ક્ષટઈ ભદ્યન્યિ(ઝ તભબ'ઝધ્ય્ન્લ દબઋ?લ ખઈકઈ કઝબઝ .ચબઋબ(ઝબ્દ્યઢબઝ?ભ્મબબમઈ

ક્ષઠઈ તઝભ ત્ભબ'ઝધ્ય્ન :) ભદ્યન્યિ(ઝ બ(બ):ચભ્ન્દ્ય બ્દિ્ન્ગબ્ન્ભ્લ ોભ્દ્યા:દ્ય ૬ .બ્તભ્લિ બ'ઝબચ્ચબ ખ::ઋ મભ્ઉઈ અબમ:મબ્ચબ્ઈ

×ડઈ તભબ'ઝધ્ય્ન :) ભદ્યન્યિ(ઝ બ(બ):ચભ્ન્દ્ય બ્દિ્ન્ગબ્ન્ભ્લ નગ્ચચભ્ચ .ઈી:દ્યન્?બ્દ્યૂ(ી:દ્યમ:દ્યઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ ભ ગણિત (ગણિતશાસ્ત્ર) : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૦

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ....

૧. ગણિતનાં ધ્યેયો અને હેનુઓથી પરિચિત થાય

૨. ગણિતની વિવિધ શિક્ષણ પદ્ધતિઓથી પરિચિત થાય અને શિક્ષણના એકમમાં યોગ્ય પદ્ધતિ પસંદ કરે.

૩. ઉત્તરે બુનિયાદી શાળાઓ, માધ્યમિક શાળાઓ તથા પ્રાથમિક અધ્યાપન મંદિરના ગણિતના પાઠયક્રમ અને આનુષાંગિક પ્રવૃત્તિઓથી પરિચિત થાય.

૪. ગણિતનો જીવંત ઉદ્યોગો સાથેનો, અન્ય વિષયો સાથેનો અને જીવન વ્યવહારની અન્ય બાબતો સાથે અનુબંધ સમજે.

૫. મૂલ્યાંકનની આધુનિક પ્રવિધિઓથી પરિચિત થાય અને વસ્તુલક્ષી કસોટીઓનો ઉપયોગ સમજે.

૬. વિદ્યાર્થીઓની ગણિત વિષયમાં કચાશ જાણી શકે અને પ્રયત્નપૂર્વક દૂર કરી શકે. નિદાન ઉપચાર પ્રક્રિયાથી પરિચિત થાય.

એકમ ૧ ગણિત શિક્ષણનું મહત્વ અને તેનાં ધ્યેયો, ગણિતનો અભ્યાસક્રમ, ગણિતના શિક્ષણકાર્યનું આયોજન

૧.૧ ગણિતના અધ્યાયનનું મહત્વ

૧.૨ ભારતમાં ગણિતનું સ્થાન, ગુજરાતમાં માધ્યમિક કક્ષએ છેલ્લાં ૨૦ વર્ષમાં ગણિત શિક્ષણનો થયેલો વિકાસ

૧.૩ ગણિત શિક્ષણમાં આર્યભટ્ટ, પાયથાગોરાસ, રામાનુજન, શંકુતલાદેવી જેવા ગણિતજ્ઞોનું પ્રદાન

૧.૪ ગણિત શિક્ષણનાં ક્ષમતાક્ષેત્રો

૧.૫ ગણિત શિક્ષણનાં મૂલ્યો : ઉપયોગિતા (વ્યવહારુ મૂલ્ય, સાંસ્કૃતિક મૂલ્ય)

૧.૬ ગણિત શિક્ષણના સામાન્ય હેતુઓ અને વિશિષ્ટ હેતુઓ (વર્તન–પરિવર્તનની ભાષામાં)

૧.૭ ગણિતનો માધ્યમિક કક્ષાએ પ્રવર્તમાન અભ્યાસક્રમ : વિશેષતાઓ, મર્યાદાઓ

૧.૮ ગણિતનાં પાઠયપુસ્તકો : ઉપયોગ, મહત્વ, સારાં પાઠયપુસ્તકનાં બાહય અને આંતરિક લક્ષણો, ધોરણ–૧૦ નાં ગણિતના પાઠયપુસ્તકની સમીક્ષા (મૂલ્યાંકન)

૧.૯ ગણિત શિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી : સ્વાધ્યાયપોથી, શિક્ષક હાથપોથી (નિદર્શની), ગણિતનાં સામયિકો અને સંદર્ભ પુસ્તકો

૧.૧૦ ગણિત શિક્ષણનું આયોજન : મહત્વ

– માઈક્રોપાઠનું આયોજન

– સેતુપાઠનું આયોજન

– તાસવાર પાઠનુ આયોજન

– ચિંતનાત્મક પાઠ આયોજન

– એકમ પાઠ આયોજન

– એકમ પાઠ આયોજન

– પ્રવૃત્તિ અને સમવાય પાઠ આયોજન

– દૈનિક અને વાર્ષિક આયોજન

એકમ ૨ ગણિત અધ્યાપનની વિવિધ પદ્ધતિઓ અને અધ્યાપનના અભિગમો

૨.૧ કથનચર્ચા પદ્ધતિ, આગમન–નિગમન પદ્ધતિ, પૃથક્કરણ અને સંયોજન (સંયોગીકરણ) પદ્ધતિ, દાર્શનિક (નિદર્શન) પદ્ધતિ, પ્રયોગાત્મક પદ્ધતિ, કોયડા (સમસ્યા) ઉકેલપદ્ધતિ,પ્રોજેકટ પદ્ધતિ, સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ(દરેક પદ્ધતિનું સ્વરૂપ, મહત્વ, તેના આયોજન અને ઉપયોગ સંદર્ભે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દાઓ, મર્યાદાઓ કે મુશ્કેલીઓ વગેરેની ચર્ચા અપેક્ષિત છે.)

૨.૨ ગણિત અધ્યાપન માટેના વિશિષ્ટ અભિગમો

૨.૨.૧ અંકગણિતનું શિક્ષણ

ગાણિતીય સંકલ્પનાઓનો વિકાસ

અંકગણિતનું અધ્યાપન અને મૂળભૂત શિક્ષણ

અંકગણિતમાં મૌખિક કાર્ય, મહત્વ

અંકગણિતમાં પ્રોયોગિક કાર્ય, તેનું વ્યવહારુ મહત્વ (લાભો) અને મર્યાદાઓ

અંકગણિતના કેટલાક એકમોના શિક્ષણ માટેના વિશિષ્ટ અભિગમો દા.ત. શેર, ડિવિડન્ડ, આંકડાશાસ્ત્ર

૨.૨.૨ બીજગણિતનું અધ્યાપન

બીજગણિતની મૂળભૂત સંકલ્પનાઓનો વિકાસ

સામાન્યકૃત અંકગણિત તરીકે બીજગણિત

બીજગણિતના કેટલાક એકમોના શિક્ષણ માટેના વિશિષ્ટ અભિગમો દા.ત. સમીકરણ, ઘાત, ઘાતાંક, ફૂટપ્રશ્નો, અવયવો.

૨.૨.૩ ભૂમિતિ અને ત્રિકોણમિતિનું અધ્યાપન

ભૂમિતિ શિક્ષણના વિવિધ તબક્કાઓ

ભૂમિતિ–ત્રિકોણમિતિની મૂળભૂત સંકલ્પનાઓનો વિકાસ

ભૂમિતિમાં પ્રાયોગિક કાર્ય અને ક્ષેત્રકાર્ય : મુદ્દાઓ, વ્યાખ્યાઓ, પૂર્વધારણાઓ, પ્રમેયો શીખવવાની પદ્ધતિઓ

ભૂમિતિ–ત્રિકોણમિતિના કોયડાનું શિક્ષણ

રચના શિક્ષણ, ગાણિતિક કૌશલ્યોનો વિકાસ

૨.૨.૪ ગણિત વિષયવસ્તુમાં આવી રહેલા અદ્યતન પરિવર્તનના શિક્ષણ માટેના અભિગમો

(– ની પદ્ધતિઓ) દા.ત. ગણિત, લોગ, વગેરે.

એકમ ૩ ગાણિતિક વિભાવના, ગણિત શિક્ષણની પ્રયુકિતઓ અને ગણિત શિક્ષણમાં ઉપયોગી દશ્યશ્રાવ્ય સાધનો

૩.૧ ગાણિતિક વિભાવના (ખ્યાલો સંકલ્પનાઓ)નો અર્થ, તેનું સ્વરૂપ

વિભાવના અધ્યયના સિદ્ધાંતો

વિભાવના અધ્યયનમાં પ્રત્યક્ષીકરણ, તારવણી, અમૂર્તીકરણ

૩.૨ ગણિત શિક્ષણને અસરકારક બનાવનાર પ્રયુકિતઓ

મૌખિક કાર્ય, દઢીકરણ, વિહંગાવલોકન, ગૃહકાર્ય (દરેકનું મહત્વ અને અસરકારક બનાવવાના માર્ગો/સૂચનો)

ગણિત શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

૩.૩ ગણિત શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવાની રીતો અને પ્રવૃત્તિઓ

– ગણિત પ્રયોગશાળા : જરૂરિયાત, મહત્વ, સુવિધા, રચના, પ્રવૃત્તિઓ–ઉપયોગ, મર્યાદા

– ગણિત પરિષદ – સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ તરીકે

– ગણિત સબંધી સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો ... નાટક, સંવાદ, ગીત, જોડકણાં કોયડા (ઉખાણાં)

– ગણિત ગમ્મતની પ્રવૃત્તિઓ : ઝડપી ગણતરીની રીતો, સમસ્યા એક : ઉકેલ અનેક, તર્ક પ્રશ્નો, જાદુઈ ચોરસ, આંકડાઓની ગમ્મત, કોયડા વગેરે

૩.૪ ગણિત શિક્ષણ માટે ઉપયોગી દશ્ય શ્રાવ્ય સાધનો

– પ્રો. એડગર ડેઈલનો અનુભવ શંકુ

– દશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનોનું મહત્વ

– દશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનોની યાદી

– કાળું પાટિયું, ચાર્ટ ફિલ્મસ્ટ્રીપ, ચિત્રો, જીઓ બોર્ડ, ફલેનલ બોર્ડ, બુલેટિન બોર્ડ, પ્રતિકૃતિ, ઓવરહેડ પ્રોજેકટર, મૂર્ત વસ્તુઓ, ચલચિત્રો, ટી.વી. ટેપ રેકોર્ડર વગેરે સાધનોનું ગણિત શિક્ષણમાં મહત્વ, તેની પસંદગી અંગે રાખવાની કાળજી, તેના ઉપયોગ અંગે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો, તેની મર્યાદાઓ અને જાળવણી

ગણિત શિક્ષણમાં વ્યકિતગત ઉપયોગનાં સાધનો જેવાં કે લોગ બુક, કેલકયુલેટર, કંપાસપેટીનાં સાધનો, ચાર્ટસ, નમૂના વગેરે

ગતિણ શિક્ષણમાં કમ્પ્યૂટરનો ઉપયોગ, મહત્વ

ગણિત શિક્ષણ માટે સ્વનિર્મિત સાધનોનું મહત્વ, નિર્માણ, તેનો ઉપયોગ અને તેની જાળવણી

એકમ ૪ ગણિત શિક્ષણમાં અનુબંધ અને ગણિત શિક્ષકની વ્યાવસાયિક સજજતા

૪.૧ અનુબંધનો અર્થ, અનુબંધનું મહત્વ

૪.૨ ગણિતનો તેની શાખાઓ સાથેનો આંતર અનુબંધ અને અન્ય સાથેનો અનુબંધ (સોદાહરણ સમજ)

૪.૩ ગણિતનો જીવન વ્યવહાર સાથે અનુબંધ

૪.૪ ગણિતનો પ્રવૃત્તિકેન્દ્રી પાઠોનું સમવાયી શિક્ષણ સહિતનું આયોજન

૪.૫ ગણિત શિક્ષકની વ્યાવસાયિક સજજતા

ગણિતના વિષયવસ્તુનું જ્ઞાન

ગણિત શિક્ષણના હેતુઓનું જ્ઞાન

ગણિત શિક્ષણની પદ્ધતિઓ, પ્રયુકિતઓ, અભિગમોનું જ્ઞાન અને તેના આયોજન અને ઉપયોગની કુશળતા

ગણિત શિક્ષકનાં વ્યાવસાયિક વલણો, કાર્યકૌશલ્યો, પ્રતિબદ્ધતાઓ

ગણિત શિક્ષકની લાયકાત અને યોગ્યતા

ગણિત શિક્ષકની પૂર્વ સેવાકાલીન અને સેવાકાલીન તાલીમનું મહત્વ, તેના કાર્યક્રમો, મર્યાદાઓ અને સુધારણા માટેનાં સૂચનો – ઉપાયો

ચિંતનાત્મક ગણિત શિક્ષક

એકમ ૫ ગણિત શિક્ષણમાં માપન અને મૂલ્યાંકન, નિદાનાત્મક–ઉપચારાત્મક કાર્ય અને ક્રિયાત્મક સંશોધન

૫.૧ માપનની સંકલ્પના, ખામીઓ અને સુધારણાના માર્ગો–ઉપાયો

૫.૨ મૂલ્યાંકનની સંકલ્પના, અગત્ય, તેનાં સોપાનો અને સાધનો

૫.૩ વિવિધ પ્રકારની કસોટીઓ, લાભ અને ઉપયોગિતા, રચના વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો, કસોટીનાં (પ્રશ્નોના) ઉદાહરણો, મર્યાદાઓ

૫.૪ ત્રિપરિમાણદર્શક સારણી (બ્લ્યૂપ્રિન્ટ) નું મહત્વ, તેમાં સમાવિષ્ટ મુદ્દાઓ, તેની રચના, આદર્શ પ્રશ્નપત્રનાં લક્ષણો, ત્રિપરિમાણદર્શક સારણીના આધારે પ્રશ્નપત્રની રચના, પ્રશ્ન પૃથક્કકરણ કોઠો અને ગુણપ્રદાન યોજના

૫.૫ નિદાનાત્મક કસોટી અને ઉપચારાત્મક કાર્ય : અર્થ અને મહત્વ, નિદાનાત્મક કસોટીની રચના, ઉપચારાત્મક કાર્ય

૫.૬ ક્રિયાત્મક સંશોધન : અર્થ મહત્વ, સોપાનો ગણિત શિક્ષણમાં ક્રિયાત્મક સંશોધનનો નમૂનો

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભવ્દ્યવ્દ્ય-ોબ્તભ્ચ્બ્લિ

૧. નૂતન ગણિતશાસ્ત્રનું અભિક્રમિત અધ્યયન, ચૌધરી અને કાછિયો, કોલેજ ઓફ એજયુ. મોડાસ

૨. ગણિતના અધ્યાપનનું પરિશીલન, પ્રિ. પ્રદ્યુમ્ન જોશી, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ, પ્રા. દિનેશ સેજપાલ

૩. ગણિતશાસ્ત્ર અધ્યાપન પદ્ધતિ (મોડયૂલ) ભાગ ૧, ૨, ડૉ. પી. આર. ભટ્ટ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિ.

૪. ગણિતશાસ્ત્રનું અધ્યયન, ડૉ. એન. એન. શુકલ, આચાર્ય બુક ડીપો, વડોદરા, જી. પી. ભટ્ટ

૫. નૂતન ગણિતનું અધ્યાપન, શુકલ, ભટ્ટ અને પારેખ, સી. જમનાદાસની કું. અમદાવાદ

૬. ગણિતનું અધ્યાપન, અજિતરાય ઓઝા અને વિનોદરાય અંતાણી, વોરા એન્ડ કું. અમદાવાદ

૭. અંકગણિત શીખવવાની પદ્ધતિ ભાગ ૧, ૨, મોહનલાલ પટેલ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

૮. ગણિત શિક્ષણ, ડી.એમ. ભાવસાર, ભારત પ્રકાશન અમદાવાદ

૯. સુગણિતમ્ (સામયિક), સં. ડૉ. રમેશભાઈ કોઠારી, ડૉ. પી. સી. વૈદ્ય

૧૦. ગણિતના અધ્યાપનનું પરિશીલન, જોશી, સેજપાલ, પરીખ, પટેલ અને નંદાણી, બી.એસ.શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ

૧૧. ગણિતની શિક્ષણ પદ્ધતિ, પટેલ અને બીજા, એ. આર. શેઠની કું., અમદાવાદ

૧૨.

ક્ષ્વઈ ોબ્ત્ઝભ?બ્ત્ય'બ્મિય('ઃ–ભ્ચ્થ અઃર્ઈ ય ૬ યય ૮ક્ષ્ઠણશ્રલ .ઃશ્ચિ નઈ વઃઝઘ ધર્યમ્થિ ૬ કઃદ્ય(

ક્ષ,ઈ ોબ્ત્ઝભ?બ્ત્ર'બ્ી:મભ(બ્દ્યમ્ તભ્બ'ઝય્દ્યન્ બ્ય્મ(લ બ્ઇ ચ્ઇ ચ્બ:લ અય્ઝ્રક્ષચ્બ? બ્ઇ કબ્ચ્બબ્ઝબ્ઝબ્ર હ:??ગ્દ્યય્ત્થ ક'ય્ભ્દ્ય'ભ હભ્દ્યત્ય્ભ્લ બ્ઝઝ?ભ્મબ્બબ્ર

ક્ષપઈ ઘ્ઝબ્ત્ર ર(ોબ્ત્ઝભ?બ્ત્ર'(૭ ૮ક્ષઠણ્ઘ્ય્લ ચ્ય:ખ્બ્દ્ય(જ્ઈલ ફ્ર):ય્મ ગ્દ્યાર—ભ્ય્ર(ય્ત્થ .ય્ભ((

ક્ષણઈ તઝભ તભ્બ'ઝય્દ્યન્ :)ોબ્ત્ઝભ?બ્ત્ર'(લ છ્ગખ્ય્ય્ર(ય્દ્યન્ઝ કય્મઝ્ગલ (ત્ભ્ચય્ધ્દ્યન્ ઉગખ્ય્ર'બ્ત્ર:દ્ય ૮.૯ીત્મ્ઈલ મભ્ભઝ્ય્ર ઢ ણ્ઇ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ । વિજ્ઞાન (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી) : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ....

૧. આધુનિક યુગમાં વિજ્ઞાનના સ્થાન અંગેનું જ્ઞાન મેળવે અને માધ્યમિક કક્ષાએ વિજ્ઞાન શીખવવાની જરૂરિયાત સમજે.

૨. વિજ્ઞાન શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓ, અભિગમો અને પ્રયુક્તિઓથી પરિચિત થાય.

૩. દશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનોના ઉપયોગ માટે પાયાનાં કૌશલ્યો કેળવે.

૪. પ્રયોગ નિદર્શન, પ્રયોગ કાર્ય અને પ્રાયોગિક સાધનો વાપરવાનું કૌશલ્ય કેળવે.

૫. વિજ્ઞાન શિક્ષણને લગતી પ્રવૃત્તિઓ કરવાનું અને અન્ય સંદર્ભોનો ઉપયોગ કરવાનું કૌશલ્ય કેળવે.

૬. વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં પરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકન સમજે.

૭. વિજ્ઞાન શિક્ષણની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરે.

૮. વિજ્ઞાન માટે હકારાત્મક વલણ કેળવે.

એકમ ૧ વિજ્ઞાન શિક્ષણનો વિકાસ અને વ્યાપ

૧.૧ વિજ્ઞાન : અર્થ, પ્રક્રિયા અને સ્વરૂપ

૧.૨ માનવજીવન અને વિજ્ઞાનનો સબંધ

૧.૩ આધુનિક જીવનમાં વિજ્ઞાનનું સ્થાન

૧.૪ ભારતમાં વિજ્ઞાન શિક્ષણનો વિકાસ

૧.૫ વિજ્ઞાન શિક્ષણ માટે કોઠારી શિક્ષણ પંચની ભલામણો

૧.૬ વિજ્ઞાન અન્ય વિષયો સાથેનો અનુબંધ

એકમ ૨ વિજ્ઞાન શિક્ષણનાં ધ્યેયો અને હેતુઓ

૨.૧ માધ્યમિક શાળા કક્ષાએ વિજ્ઞાન શીખવવાની આધારશિલાઓ

– મનોવૈજ્ઞાનિક

– સામાજિક

– વિષયવસ્તુની દષ્ટિએ

૨.૨ વિજ્ઞાન શિક્ષણના વિશાળ ધ્યયો

ઉપયોગિતા, માનસિક ઘડતર અને સાંસ્કૃતિક ધ્યેય

૨.૩ માધ્યમિક કક્ષાએ વિજ્ઞાન શિક્ષણના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ હેતુઓ

એકમ ૩ વિજ્ઞાન શિક્ષણનું આયોજન

૩.૧ વિજ્ઞાન પાઠનું તાસ આયોજન – સેતુ પાઠ, વિજ્ઞાન શિક્ષણનાં વિશિષ્ટ કૌશલ્યો

૩.૨ વિજ્ઞાન શિક્ષણ માટે ચિંતનાત્મક પાઠ આયોજન

૩.૩ વિજ્ઞાનના પાઠનું એકમ આયોજન

૩.૪ વિજ્ઞાનમાં પ્રવૃત્તિ સમવાય પાઠ

૩.૫ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં માસિક અને વાર્ષિક આયોજન

૩.૬ વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા : મહત્વ, આયોજન, વ્યવસ્થાપન, ઉપયોગ

એકમ ૪ વિજ્ઞાન શિક્ષણની પદ્ધતિઓ અને અભિગમો

આયોજન, ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા, ઉપયોગ કરી શકાય તેવા એકમ, ફાયદા, અને મર્યાદાના સંદર્ભમાં નીચેની પદ્ધતિઓ

૪.૧ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ

૪.૨ પ્રયોગનિર્દશન પદ્ધતિ

૪.૩ પ્રયોગપદ્ધતિ

૪.૪ આગમન–નિગમન પદ્ધતિ

૪.૫ પ્રોજેકટ અભિગમ (સામાન્ય ખ્યાલ માત્ર)

૪.૬ સમસ્યા ઉકેલ અભિગમ

એકમ ૫ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં શૈક્ષણિક સાધનો

૫.૧ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં શૈક્ષણિક સાધનોનું મહત્વ

દશ્ય સાધનો – મોડેલ ચાર્ટ

શ્રાવ્ય સાધનો – ટેપ, રેડિયો

દશ્ય–શ્રાવ્યા સાધનો – ટી.વી., વિડિયો ફિલ્મ

૫.૨ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં સ્વનિર્મિત સાધનોનું મહત્વ

એકમ ૬ વિજ્ઞાન શિક્ષણ માટે ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓ

૬.૧ વિજ્ઞાન મંડળ, તેના હેતુઓ–મહત્વ–આયોજન, પ્રવૃત્તિઓ

૬.૨ વિજ્ઞાન મેળો

૬.૩ વિજ્ઞાન પ્રદર્શન

૬.૪ વનસ્પતિ બાગ (બોટાનીકલ ગાર્ડન)

૬.૫ વિજ્ઞાનસંગ્રહાલય

૬.૬ વિજ્ઞાન શિક્ષણનું સંદર્ભ સાહિત્ય અને વિજ્ઞાન શિક્ષણનાં રીસોર્સ સેન્ટર

એકમ ૭ વિજ્ઞાન શિક્ષણનું પ્રશિક્ષણ

૭.૧ વ્યાવસાયિક લાયકાત અને કૌશલ્ય

૭.૨ વિષયવસ્તુ ઉપરની પકડ

૭.૩ વિજ્ઞાનશિક્ષકની ફરજો અને જવાબદારીઓ

૭.૪ વિજ્ઞાન શિક્ષકનાં રસ, રુચિ, વલણ અને વર્તન

૭.૫ ચિંતનાત્મક વિજ્ઞાન શિક્ષક

એકમ ૮ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકન અને પરિક્ષણ

૮.૧ પ્રોયોગિક પરીક્ષાનું મહત્વ, આયોજન

૮.૨ પ્રશ્નોના પ્રકારો : નિબંધ પ્રશ્નો, ટૂંક જવાબી અને હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

૮.૩ બ્લ્યૂ પ્રિન્ટ આધારિત પ્રશ્નપત્ર સંરચના

૮.૪ નિદાનાત્મક અને ઉપચારાત્મક કસોટીઓ

૮.૫ વિજ્ઞાન શિક્ષણમાં ક્રિયાત્મક સંશોધન

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યધ્ય-ોબ્તભ્ચબ્બિ

૧. વિજ્ઞાન અધ્યાપનનું પરિશીલન, જોષી અને અન્ય, બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૨. વિજ્ઞાન શિક્ષણનો નૂતન અભિગમ, ડૉ. વિનોદ જી. પટેલ, સાહિત્ય સંકુલ, ચૌટાબજાર, સુરત.

૩. વિજ્ઞાનનું અભિનવ અધ્યાપન, ડૉ. નટુભાઈ રાવલ અને અન્ય, નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૪. વિજ્ઞાન અધ્યાપન પદ્ધતિ (ભાગ–૧), પી. આર. ભટ્ટ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

૫. વિજ્ઞાન અધ્યાપન પદ્ધતિ (ભાગ–૨), ડૉ. ભદ્રાયુ વછરાજાની, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી વર્ષ

૬. વિજ્ઞાન અધ્યાપન પદ્ધતિ (ભાગ–૩), ડૉ. એન. એસ. દોંગા અને અન્ય, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

૭. નવીન વિજ્ઞાન શિક્ષણ, રાવત અને અન્ય (સાતમી આવૃત્તિ) વિનોદ પુસ્તક મંદિર, આગરા,

૮. શિક્ષકો માટે અધ્યાપન પોથી, વિજ્ઞાન ધો. ૮, ૯ ગુજરાત રાજય શાળા પાઠયપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર,

૯. વિજ્ઞાન અને અભિનવ અધ્યાપન, દવે અને મહેતા એ. આર. શેઠની કું.

૧૦. વિજ્ઞાન શિક્ષણની પૂરક પ્રવૃત્તિઓ, પટેલ અને પટેલ, એ. આર. શેઠની કું. અમદાવાદ

૧૧. વિજ્ઞાન અધ્યાપનનું પરિશીલન, ડી. એસ. રાવલ, બી. એસ. શાહ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૧૨. વિજ્ઞાન શિક્ષણ પદ્ધતિ, ભાવસાર, લવિંગિયા, ત્રિવેદી, અનડા પ્રકાશન

૧૩. વિજ્ઞાન અધ્યાપનનું ઉદ્‌ગમ પુસ્તક, અનુ. ભાસ્કરરાય માંકડ, ઓરિએન્ટ લોંગમેન્સ લિ.

૧૪. નૂતન શિક્ષણ, વિજ્ઞાન શિક્ષણ વિશેષાંક (જાન્યુ. ૧૯૭૦)

૧૫. જીવન શિક્ષણ – વિજ્ઞાન મેળો વિશેષંક (માર્ચ ૧૯૭૫)

૧૬. વિજ્ઞાન મેળો અને વિજ્ઞાન મંડળ, કાછિયા અને શેઠ, બી. ડી. શાહ કોલેજ ઓફ એજયુ. મોડાસા

૧૭.

૧૮.

ક્ષઈ ક'ધભ્ધ'ભ તભ્બ'ઝધ્ધ-ધ્ધ ક'ઝ::લિ મબ(ચઈ હઈ કતભ્ચધ્ધ-.ગ્ખયિ(ઝભ્ચ(.–ત્ઈીત્મ્ઈલ દભ્દ મભ્ભિઝિય્ઈ

×ડઈ તભબ'ઝાય્યન :) ક'ચભ્ય'ભ્લ થબમ્બ— છઈલ બદ્ય?:િ.ગખરિ'બન્ત:ઘ(.—ત્ઈીત્મઈલ દભ્દ મભ્ભિઝિયઈ

×ક્ષઈ ો:મમ્ચદ્ય ક'ચભ્ય'ભ તભબ'ઝાય્યન્લ કઝાબ્ચ?બ ચઈ હઈ ૮ક્ષઠજ્ઞજ્ઞલ્લલ મઝાબ્દ્યઉબન્ચબ્ય બદ્યમ ક:ઘ(લ મભ્ભિઝિ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ ન સમાજનવરચના (સામાજિક વિજ્ઞાન) : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ....

૧. સમગ્ર અભ્યાસક્રમમાં સમાજનવરચના વિષયનું સ્થાન અને અગત્ય સમજે.

૨. ઉત્તર બુનિયાદીના સમાજનવરચનાનાં પાઠયક્રમનો પરિચય મેળવે.

૩. સમાજનવરચનાનાં ઉત્તર બુનિયાદી કક્ષાના શિક્ષણના હેતુઓ, વિશિષ્ટ હેતુઓ સમજે અને તેની સિદ્ધિ માટેનાં જરૂરી શૈક્ષણિક અનુભવો આપવાની પ્રવૃત્તિઓ વિચારી–પ્રયોજી શકે.

૪. સમાજનવરચનાનું વિદ્યાર્થીને સહજ શિક્ષણ આપવા માટે વ્યાવહારિક અભિગમોનું મહત્વ સમજે તથા તેને માટે જરૂરી કૌશલ્યો કેળવે.

૫. સમાજનવરચનાના શિક્ષક બનવા માટે જરૂરી લાયકાત – ક્ષમતા કેળવે.

એકમ ૧ સમાજનવરચનાનું શિક્ષણ : મહત્વ, જરૂરિયાત અને ઉદ્દેશો

૧.૧ શિક્ષણ સમાજનવરચના સાધન તરીકે

૧.૨ સમાન અને મનુષ્યના પરસ્પર સબંધોના સંદર્ભમાં સમાજનવરચના – સમાજની પરિવર્તનશીલતા – ગતિશીલતા અને સુખની શોધ

૧.૩ આધુનિક જીવનની ગતિશીલતા સંદર્ભે માજનવરચનાનું શિક્ષણ

૧.૪ ભાવિ માનવ અને ભાવિ સમાજની જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં સમાજનવરચના

૧.૫ આઝાદી પછી નાગરીકના ઘડતર માટે માજનવરચના જરૂરી – રાષ્ટ વિકાસનો પાયો

૧.૬ સમાજનવરચનાનું વિષય સ્વરૂપ અને વ્યકિત તથા રાષ્ટ્રના સર્વાગી વિકાસમાં ફાળો આપવાની તેની ક્ષમતા

૧.૭ વિષય શિક્ષણના ઉદ્દેશો

૧.૮ હેતુઓ ચરિતાર્થ કરવા વિદ્યાર્થીને આપવાનાં – જ્ઞાન, સમજ, ઉપયોજનક્ષમણા, કૌશલ્યો અને અપેક્ષિણ વર્તન – પરિવર્તન

૧.૯ હેતુઓના પ્રકાર – સામાન્ય હેતુઓ અને વિશિષ્ટ હેતુઓ

એકમ ૨ સમાજનવરચનાનો શિક્ષક

૨.૧ શિક્ષક થવા માટેની પાયાની જરૂરિયાત, જ્ઞાન, લાયકાત, વલણો

૨.૨ સમાજનવરચનાના શિક્ષણની જવાબદારીઓ

૨.૨.૧ માત્ર જ્ઞાન નહીં, ક્ષમતા – વલણો

૨.૨.૨ માત્ર માહિતી નહીં, પ્રતીતિ

૨.૨.૩ શિક્ષકની પ્રત્યાયન ક્ષમતા

૨.૨.૪ પ્રત્યક્ષ કાર્યો

૨.૨.૫ સૈદ્ધાંતિક શિક્ષણ

૨.૨.૬ વાસ્તવિકતાનો પરિચય

૨.૩ સમાજનવરચનાના ઘડતર માટે આવશ્યક શૈક્ષણિક ગુણો

૨.૩.૧ આવશ્યક વિશિષ્ટ ગુણો

૨.૩.૨ માનવતા વર્તન – પરિવર્તનમાં શ્રદ્ધા

૨.૩.૩ સમાજના સર્વાંગીણ વિકાસમાં રસ

૨.૩.૪ પ્રગતિશીલ અને વૈજ્ઞાનિક માનસ

૨.૩.૫ સ્વયંપ્રેરિત સાધનામય જીવન

૨.૩.૬ લોકમાનસ સમજવાની સૂઝ

૨.૩.૭ નેતૃત્વ શકિત

૨.૩.૮ દઢ મનોબળ

૨.૩.૯ સમાજ પ્રત્યેની ફરજો

૨.૩.૧૦ સમાજનવરચનાને પોષક વલણો

૨.૩.૧૧ નવરચનાનાં કામોનાં કૌશલ્યો દા.ત. સર્વેક્ષણના પત્રકોની રચના, ઉપયોગ, તારણો

એકમ ૩ સમાજનવરચનાના શિક્ષણનું આયોજન અને સમાજનવરચનાનાં પાઠયક્રમનો અભ્યાસ

૩.૧ સમાજનવરચનાના શિક્ષણનું આયોજન

૩.૧.૧ તાસ આયોજન–પાઠનું સ્વરૂપ – તેનાં પગથિયાં – મહત્વ – મનોવૈજ્ઞાનિકતા અને તેની વ્યવહાર ક્ષમતા માટે ચર્ચા – કાર્યશાળા

૩.૧.૨ એકમ પાઠ આયોજન

૩.૧.૩ માસિક આયોજન

૩.૧.૪ વાર્ષિક આયોજન

૩.૧.૫ સમાજ નવરચનામાં પ્રવૃત્તિ સમવાય પાઠ

૩.૨ સમાજનવરચનાના પાઠયક્રમનો અભ્યાસ

૩.૨.૧ અભ્યાસક્રમ અને પાઠયક્રમનો તફાવત

૩.૨.૨ પાઠયક્રમના હેતુઓ

૩.૨.૩ સમાજનવરચનાનું પાઠયપુસ્તક – તેનું આંતરિક અને બાહય સ્વરૂપ – પાઠયપુસ્તકનાં લક્ષણો અને પાઠયપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન

એકમ ૪ સમાજનવરચનાના શિક્ષણની પદ્ધતિઓ, પ્રયુકિતઓ, વ્યાવહારિક અભિગમ અનેસમાજનવરચનાના શિક્ષણનાં માધ્યમો

૪.૧ સમાજનવરચનાના માટે વિશિષ્ટ પદ્ધતિ – પ્રયુકિતઓ

ઉત્સવ ઉજવણી, પ્રદર્શન, મુલાકાત, સર્વેક્ષણ, પ્રવાસ–પર્યટન, સમસ્યા ઉકેલ,

૪.૨ સમાજનવરચનાના શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓ અને સમાજનવરચનાનાનું શિક્ષણ

૪.૨.૧ જૂથ ચર્ચા

૪.૨.૨ પરિસંવાદ (સેમિનાર)

૪.૨.૩ જૂથ શિક્ષણ (ટીમ ટીચીંગ)

૪.૨.૪ અભિક્રમિત અધ્યયન

૪.૨.૫ સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ (ડોલ્ટન યોજના)

૪.૨.૬ વ્યાખ્યાન

૪.૨.૭ દાર્શનિક

૪.૨.૮ જ્ઞાનસત્ર (સિમ્પોઝિયમ)

૪.૩ સમાજનવરચના શિક્ષણનાં માધ્યમો

૪.૩.૧ વિવિધ રીતે રજૂઆતનું મહત્વ અને જરૂરિયાત

૪.૩.૨ રજૂઆતનાં માધ્યમો : ૧. દશ્ય ૨. શ્રાવ્ય, ૩. દશ્ય–શ્રાવ્ય, ૪. સ્વનિર્મિત, ૫. સમૂહ માધ્યમો, ૬. કમ્પ્યૂટર અને ઈન્ટરનેટ, ૭. ગ્રાફિક

એકમ ૫ : સમાજનવરચનાના વિષયમાં મૂલ્યાંકન

૫.૧ મૂલ્યાંકનનો અર્થ, અને તેની અગત્ય

૫.૨ સતત અને સર્વાગીણ મૂલ્યાંકન

૫.૩ પ્રશ્નોતરી દ્વારા મૂલ્યાંકન

૫.૪ વિદ્યાર્થીનાં રોજબરોજનાં કાર્યો અને વ્યવહારોનું મૂલ્યાંકન

૫.૫ મૂલ્યાંકનની વિવિધ કસોટીઓ

પ્રાયોગિક કાર્યો, પ્રવૃત્તિઓ અને અધ્યયન અનુભવો

૧. કોઈ અને ક્ષેત્ર પસંદ કરી તેમાં થયેલ પરિવર્તનનો અભ્યાસ કરે – પરિણામે તેની ગતિશીલતાનો ખ્યાલ આવે, દા.ત. સંદેશા વ્યવહાર, કૃષિ સંશોધનો, સામાજિક રિવાજો વગેરે

૨. સમાજનવરચના અને સમાજવિદ્યાના પાઠયપુસ્તકોમાંથી સમાજ મુદ્દો લઈ તફાવત તારવવો. પરિણામે તુલનાત્મક દષ્ટિ વિકસે.

૩. ઉત્સવ ઉજવણીમાં ભાગ લેશે.

૪. શિબિર સંચાલન કરશે.

૫. ચોક્કસ ક્ષેત્ર પસંદ કરી સંશોધન કરશે.

૬. પાઠયપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન કરશે.

૭. વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ પૈકી એકનું આયોજન કરશે – શાળા નિવાસ દરમિયાન તેનો ઉપયોગ કરશે – અહેવાલ આપશે.

૮. વર્ષ દરમિયાનના પાઠોમાં બે વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરશે.

૯. અનુરૂપ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની મુલાકાત લેશે.

૧૦. મૂલ્યાંકન માટેનાં પત્રકોની રચના કરશે.

૧૧. વિવિધ પ્રકારની કસોટીઓ તૈયાર કરશે (દા.ત. નિદાન કસોટીઓ)

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી,

મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યાદ્ય-ોબ્તભ્રચ્ચબ્લિ

૧. માધ્યમિક કક્ષાએ સમાજ નવનિર્માણના કાર્યક્રમની જરૂરિયાત અને સ્વરૂપનો અભ્યાસ, શ્રી પ્રવીણભાઈ ડાભી

૨. 'સાધના' સમાજનવરચના વિશેષાંક, ગુજરાત સ્નાતક નઈ તાલીમ મહામંડળનું મુખપત્ર, ૧૯૭૨

૩. સમાજવિદ્યાનું અધ્યાપન, ઉપેન્દ્ર, પાઠક, નટુભાઈ રાવલ અને અન્ય, નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ.

૪. સમાજવિદ્યાનનું શિક્ષણ, ડૉ. દોલતભાઈ દેસાઈ, બાલગોવિંદ પ્રકાશન અમદાવાદ

૫. સમાજવિદ્યાના શિક્ષણનું આયોજન, ડૉ. સુબોધચંદ્ર દવે

૬. સમાજવિદ્યાનું શિક્ષણ અને પરીક્ષણ, હરિભાઈ એસ. પટેલ, ૧ લય પ્રકાશન, વ. વિદ્યાનગર

૭. ઈતિહાસના અધ્યાપનનું પરિશીલન, પટેલ પટેલ વિચાણી, ભાલ, અંધારિયા, બી. એસ. શાહ પ્રકાશન,

૮. ભૂગોળના અધ્યાપનનું પરિશીલન, પાઠક, પટેલ શાહ અને પટેલ, બી. એસ. શાહ પ્રકાશન,

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ જ કૃષિ વિજ્ઞાન : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ....

૧. શિક્ષણમાં કૃષિવિદ્યાની અગત્ય સમજે.

૨. ઊત્પાદન શ્રમ દ્વારા શિક્ષણની વિશિષ્ટતાઓ સમજે.

૩. માધ્યમિક કક્ષાએ કૃષિવિદ્યાના અધ્યયનની દષ્ટિનો ખ્યાલ મેળવે

૪. કૃષિ શિક્ષણની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ જાણે અને તેનો ઉપયોગ કરે.

૫. ધોરણ ૮ થી ૧૦ સુધીના કૃષિના અભ્યાસક્રમ અને પાઠયપુસ્તકોથી પરિચિત થાય.

૬. કૃષિવિદ્યા વિષયશિક્ષણનું આયોજન કરતાં શીખે.

૭. કૃષિશિક્ષણ માટે વિવિધ શિક્ષણસાધનો નિર્માણ કરતાં શીખે.

૮. કૃષિવિદ્યાની મૂલ્યાંકન પદ્ધતિઓ જાણે અને તેનો કૃશળતાથી ઉપયોગ કરે.

૯. કૃષિવિદ્યાની પાયાની પ્રક્રિયાઓનું દઢીકરણ કરી, તેની વૈજ્ઞાનિક સમજ અને માર્ગદર્શન આપવાનું કૌશલ્ય કેળવે.

એકમ ૧ કૃષિવિદ્યાની સંકલ્પના, અર્થ – મહત્વ

૧.૧ કૃષિવિષયની પ્રાચીન અને આધુનિક સંકલ્પના

૧.૨ આજના સંદર્ભમાં કૃષિ શિક્ષણની જરૂરીયાત

૧.૩ કૃષિ શિક્ષણના હેતુઓ

૧.૪ માધ્યમિક શાળાકક્ષાએ કૃષિ શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

એકમ ૨ કૃષિ શિક્ષણની પદ્ધતિઓ

૨.૧ કૃષિ શિક્ષણ માટે પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિઓનું મહત્વ

૨.૨ પદ્ધતિઓની પસંદગીના આધાર

૨.૩ પદ્ધતિઓનો અભ્યાસ અને ઉપયોગ

૨.૩.૧ પ્રત્યક્ષ કાર્ય દ્વારા શિક્ષણ, ક્ષેત્રકાર્ય કે ખેતર પરનાં કાર્યો

૨.૩.૨ સમસ્યા ઉકેલ પદ્ધતિ

૨.૩.૩ ક્ષેત્રઅવલોકન કે નિરીક્ષણપદ્ધતિ

૨.૩.૪ નિદર્શનપદ્ધતિ

૨.૩.૫ પ્રયોગપદ્ધતિ

૨.૩.૬ પ્રોજેકટપદ્ધતિ

૨.૩.૭ ચર્ચાપદ્ધતિ, જૂથચર્ચા, કાર્યસભા અને વિવાદચર્ચા (ડીબેટ)

૨.૩.૮ નિરીક્ષિત અભ્યાસ પદ્ધતિ

૨.૩.૯ સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ

૨.૩.૧૦ પ્રવચન પદ્ધતિ

૨.૩.૧૧ પાક પ્રદર્શન દ્વારા કૃષિ શિક્ષણ

૨.૩.૧૨ કૃષિ પ્રદર્શન

૨.૩.૧૩ કૃષિ મેળાઓ દ્વારા કૃષિ શિક્ષણ

૨.૩.૧૪ પર્યટન દ્વારા કૃષિ શિક્ષણ

એકમ ૩ કૃષિ શિક્ષણનાં સાધનો

૪.૧ કૃષિ વિદ્યા શિક્ષણ પદ્ધતિના સૈદ્ધાંતિક અને પ્રત્યક્ષ કાર્યનું આયોજન

૪.૨ કૃષિ વિદ્યા શ્રેણીવાર તથા સમગ્ર કાર્યનું આયોજન

૪.૩ પાઠ આયોજન, એકમ આયોજન તથા માસિક અને વાર્ષિક આયોજન

૪.૪ પ્રવૃત્તિ–સમવાય પાઠ આયોજન

૪.૫ કૃષિ વિદ્યાના આયોજનમાં આવશ્યક કાળજી અને આયોજનમાં નડતી મુશ્કેલીઓ અને તેના ઉપાયો

૪.૬ શાળાખેતી અને વ્યકિતખેતીનો ઉપયોગ

એકમ ૫ કૃષિ વિદ્યાનો પાઠયપુસ્તકો

૫.૧ કૃષિવિદ્યાના પાઠયક્રમનો પરિચય (ધો. ૮ થી ૧૦)

૫.૨ કૃષિ વિદ્યાનાં પાઠયપુસ્તકો શ્રેણી ૮–૯–૧૦ નો અભ્યાસ અને તેની સમીક્ષા

એકમ ૬ કૃષિ શિક્ષણ

કૃષિ વિદ્યાના શિક્ષકના વિશિષ્ટ ગુણો, કૃષિ શિક્ષકની લાયકાત, વલણો, શોખ અને કૌશલ્યો

એકમ ૭ કૃષિ વિદ્યા શિક્ષણની મૂલ્યાંકન પદ્ધતિઓ

પ્રયત્ન કાર્ય, પ્રાયોગિક કાર્ય, ઓળખ રેલી, પરિસ્થિતિ કસોટી, કૃતિ કસોટી, મૌખિક કસોટી, લેખિત કસોટીઓ

એકમ ૮ કૃષિ શિક્ષણમાં અનુબંધ

૮.૧ કૃષિ શિક્ષણ સાથે ઘનિષ્ઠ રીતે જોડાયેલા વિષયોનો અનુબંધ જેવા કે ગોપાલન, ક્ષેત્રવિદ્યા, બાગાયત, રસાયણશાસ્ત્ર, ઈજનેરી, આંકડાશાસ્ત્ર, વિસ્તરણ

૮.૨ કૃષિવિદ્યામાં અન્ય વિષયો સાથે અનુબંધ

વિજ્ઞાન, ગણિત, સમાજનવનિર્માણ, ઈતિહાસ, ભૂગોળ, ગુજરાતી, અર્થશાસ્ત્ર

પ્રાયોગિક કાર્ય

૧. વિવિધ શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરવો

૨. કૃષિ વિદ્યાના ઉપયોગી સાધનોનું નિર્માણ કરવું અને શકય હોય ત્યાં પાઠમાં ઉપયોગ કરવો જેમ કે મોડેલ, ચાર્ટ સ્લાઈડ વગેરે.

૩. દશ્ય શ્રાવ્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો. જેમ કે સ્લાઈડ, ચલચિત્રો, ફિલ્મ પટ્ટી, એપિડાયો સ્કોપ

૪. પાકપ્રદર્શન યોજવું.

૫. કૃષિ પ્રવાસ પર્યટન યોજવા (આયોજન કરવું).

૬. કૃષિ પ્રદર્શન યોજવું.

૭. કષિને લગતા વર્ગખંડ અને વર્ગખંડની બહાર પ્રયોગો કરવા.

૮. સામયિકો અને વર્તમાનપત્રોનો ઉપયોગ કરવો.

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભબ્ચદ્યય્દ્યન્ોબ્તભ્ચ્ચબ્લિ

૧. ભારતમાં કૃષિ શિક્ષણ, શ્રી બાબુભાઈ અવરાણી, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ આર્વત્તિ, ૧૯૭૪

૨. ક્ષેત્ર પ્રયોગની કાર્યપદ્ધતિ, ડૉ. અંબાલાલ એસ. પટેલ, મહેશ આર. વૈશ્વવ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોડ, અમદાવાદ.

૩. પાક ઉત્પાદનના સિદ્ધાંતો, શ્રી બાબુભાઈ અવરાણી, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ

૪. વિષય શિક્ષણ પદ્ધતિઓ, શાહ એન્ડ શાહ, અનડા બુક ડેપો અમદાવાદ

૫. વિસ્તરણ શિક્ષણના મૂળતત્વો (ગુહવિજ્ઞાન, કૃષિ, પશુ ચિકિત્સા વિજ્ઞાન) – ૧૯૯૮

૬. ખેડૂતપોથી, શ્રી વી. પ. કોઠારી, પ્રકા. યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોડ, અમદાવાદ.

૭. ખેતીના મૂળ તત્વો – ભાગ ૧, ૨ , ૩ રી માતંક સી. પંડયા, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૮. કૃષિ કિટક વિદ્યા, પ્રાયોગિક ડૉ. મણીલાલ અમૃતલાલ પટેલ, ડૉ. હરીભાઈ કિશોરભાઈ પટેલ, યુનિ. ગ્રંથ નિમાર્ણ બોડ, અમદાવાદ.

૬ઈ બન્ચ્ચ'ગત્ગિચ્ચભ હઝ્ઝભ?ય(ત્ચ્ચ ીબ્ખ:ચ્ચબ્ત:ચ્ચ ોબ્દ્યગ્બલિ મચ્ઈ જઈ નઈ .બ્દ્યમ્જ્બ્લ ોઈ કઈ .બ્તભ્લિ ગદ્યય્–ભ્ચ્ચ(ય્ત્ચ નચ્બ્દ્યત્ઝ દય્ય?બ્દ્ય ખ:બ્ચમ્લ બઝ?ભ્મબ્ખબ્મઈ

ક્ષ૬ઈ ોઃમ્ચ્ચ્ય તભ'ઝદ્યય/ગભ(:) ચબ્ય(ય્દ્યન્ ાયભ્મિ હચ:ઉ(લ ક્ષ્ઠઠ,લ હઝ્ઝાય્મ્બ કય્દ્યન્ઝલ ફશ):ચ્ચ ૬ યઈખઈજઈ .ગખ્રિ'બ્તય્:દ્ય હ:ઈ .–ત્ઈીત્મ્ઈ દભ્દ મભ્ભિઝ્ઢ ક્ષ્ક્ષ્ડ ડડક્લ ણણઢવબ્દ્યઉબ્ત્ઝ

ક્ષ્ક્ષ્ઈ ીબ્ખ:ચ્બ્ત:ચ્ચ ?બ્દ્યગબ્ઃ) (:ય?બ્દ્યબ્ન્ભ?ભ્દ્યાત બ્દ્યમ્ 'ચ:ઉ ઉચ:મ૩'ત્ય:દ્યલ મચ્ઈ અબ(બ્દ્યાત મઈ ોબ્દ્યભ્લ વબ્જ્બ્દ્યત્યબ્બિ હઈ .બ્તભ્લિ ગદ્યય્–ભ્ચ્ચ(ય્ત્ચ નચ્બ્દ્યાત દય્ય?બ્દ્ય ખ:બ્ચમ્લ બઝ?ભ્મબ્ખબ્મઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ જ પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાન : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ....

૧. પશુપાલન શિક્ષણના હેતુઓ અને ઉદેશો જાણે

૨. પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાનના અભ્યાસક્રમ અને પાઠયપુસ્તકોનો પરિચય મેળવે.

૩. પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાનના શિક્ષણ પાઠોનું આયોજન કરે

૪. પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાનના શિક્ષણ પદ્ધતિઓ જાણે અને શિક્ષણ વ્યવહારમાં તેનો ઉપયોગ કરે.

૫. પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાનના શિક્ષણમાં ઉપયોગી સાધનો વિશે જાણે અને તેનો ઉપયોગ કરતાં થાય.

૬. પશુપાલન અને ડેરીવિજ્ઞાનના વિષયમાં મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ વિશે જાણે અને તેનો શિક્ષણ વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતાં થાય.

એકમ ૧ પશુપાલનનું અધ્યયન અને તેનો વ્યાપ

૧.૧ પશુપાલનની વ્યાખ્યા અને અર્થ

૧.૨ પશુપાલનનો ઈતિહાસ અને કેળવણી

૧.૩ માનવ વિકાસ અનેપશુપાલનનો સબંધ તથા માનવ વિકાસમાં પશુઓનો ફાળો

૧.૪ પશુપાલન વિષયના શિક્ષકનાં કૌશલ્યો

એકમ ૨ હેતુ આધારિત પશુપાલન

૨.૧ પશુપાલન શિક્ષણના હેતુઓ અને ઉદ્દેશો

૨.૨ હેતુઓ : જ્ઞાન, સમજ, ઉપયોજન

૨.૩ સામાન્ય હેતુઓ – વિષય સબંધિત (લાંબા ગાળાના)

૨.૪ વિશિષ્ટ હેતુઓ – વિષય વસ્તુ સબંધિત (ટૂંકા ગાળાના)

એકમ ૩ પશુપાલન શિક્ષણનું આયોજન

૩.૧ સેતુ પાઠ આયોજન

૩.૨ તાસ આયોજન

૩.૩ એકમ આયોજન

પાઠ આયોજનના મુખ્ય માળખાના નીચેના પાંચ સોપાનો આવરી લેવા.

(૧) પ્રારંભ/પૂર્વ તૈયારી, (૨) વસ્તુ નિર્દેશ / હેતુ કથન, (૩) વસ્તુ નિરૂપણ, (૪) મૂલ્યાંકન, (૫) સ્વાધ્યાય, આ પાંચ સોપાનના સંદર્ભમાં શૈક્ષણિક હેતુઓ, વિષયવસ્તુ, પૃથક્કરણ, શિક્ષણ – વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ અને કા.પા. કાર્યનું આયોજન.

૩.૪ પ્રવૃત્તિ–સમવાય પાઠનું આયોજન.

એકમ ૪ પશુપાલન શિક્ષણની પદ્ધતિ અને અભિગમો

૪.૧ પદ્ધતિઓ (સંકલ્પના, અસરકારક બનાવવાના ઉપાયો, લાભાલાભ), વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ, સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ, નિદર્શન પદ્ધતિ અને પ્રકલ્પ પદ્ધતિ

૪.૨ અભિગમો (સંકલ્પના અને ઉદાહરણ સાથે સમજૂતી) સમસ્યા ઉકેલ અભિગમ, આગમન–નિગમન, પદ્ધતિ

એકમ ૫ પશુપાલન શિક્ષણમાં ઉપયોગી સાધનો (મહત્વ અને વર્ગખંડ વિનિયોગ તથા પ્રવૃત્તિઓ)

૫.૧ પ્રત્યક્ષ કાર્ય દર્શન : વેટરનરી ડિસ્પેન્સરી, વેટરનરી કેમ્પ, સહકારી ડેરી ઉદ્યોગ વગેરેની મુલાકાત દ્વારા કામગીરી નિહાળવી

૫.૨ પ્રત્યક્ષ કાર્યાનુભવ : રસીકરણ, ખસીકરણ, શિંગનાબૂદી, વેટરનરી કેમ્પમાં પ્રાથમિક સારવાર, ડેસીંગ, કૃત્રિમ બીજદાન વગેરે કામગીરીમાં જાત અનુભવ લેવો.

૫.૩ વર્ગ કાર્યમાં ઉપયોગી વસ્તુઓ : જુદા જુદા તંત્રોના ચાર્ટસ અને મોડેલ, રોગોના ચાર્ટસ, કુત્રિમ બીજદાનમાં સાધનો, મૃત પશુમાંથી મેળવીને સંગ્રહ કરેલા નમૂનાઓ, પશુની જુદી જુદી ઓલાદનાં ચિત્રો દર્શાવતા ચાર્ટસ

૫.૪ વિશિષ્ટ કામગીરી : પશુઓના રોગચાળા દરમિયાન જરૂરી કામગીરીનો અનુભવ મેળવવો, ગ્રામ સભા, રસીકરણ, સારવાર સફાઈ વગેરે

એકમ ૬ ઉ.બુ. શાળાની પશુપાલનની પ્રયોગશાળા (મહત્વ, આયોજન, જાળવણી)

એકમ ૭ પશુપાલન શિક્ષણમાં સહાયક પ્રવૃત્તિઓ અને સંદર્ભો

૭.૧ પ્રવૃત્તિઓ – પશુપ્રદર્શનો, પશુ મેળાઓ, પશુ સારવાર અને નિદાન અને રસીકરણ કેમ્પ, દૂધ ઉત્પાદન હરીફાઈ, સરકારી ડેરીમાં ભાગ લેવો.

૭.૨ સંદર્ભ પુસ્તકો અને સામયિકો

એકમ ૮પશુપાલન મૂલ્યાંકન

૮.૧ પ્રોયોગિક પરીક્ષા : હેતુઓ, આયોજન

૮.૨ પ્રશ્નપ્રકાર : નિબંધલક્ષી, લઘુજવાબી (સંકલ્પના, વસ્તુલક્ષી સંકલ્પના અને સંરચના) ખાલી જગ્યા, જોડકાં બહુવિકલ્પ, વર્ગીકરણ

૮.૩ ત્રિપરિમાણદર્શક સારણીને આધારે પ્રશ્નપત્રની રચના.

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભ્બ્ચ્ધ્યધ્ય-ોબ્ત્ભ્ચ્બ્ટિ

૧. વિજ્ઞાન અધ્યાપન પદ્ધતિ, ડૉ. વછરાજાની અને જોષી, અનડા, પ્રકાશન, અમદાવાદ

૨. સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ : (છટ્ઠી આવૃત્તિ – ૨૦૦૦)

૩. ઉચ્ચતર માધ્યમિક અને કોલેજ કક્ષાએ વર્ગ શિક્ષકની પદ્ધતિઓ, ડૉ. દોલતભાઈ દેસાઈ, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૪. વિસ્તરણ શિક્ષણના મુળ તત્વો, પ્રો. ધીરજ મકાન, જામનગર ૧૯૯૮.

૫. શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકનની પદ્ધતિ, બીજી આવૃત્તિ–૨૦૦૦, ડૉ. ડી.આર. દરજી

૬. અધ્યયન અધ્યાપન પ્રક્રિયા, ડૉ વી. જી. પટેલ, ડૉ. ડી. પી. પટેલ, અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ

૭. પશુચિકિત્સા વિજ્ઞાનના મૂળતત્વો – બીજી આવૃત્તિ, બુચ અને વૈષ્ણવ

૮ ખ:::ઋ(:) બદ્યર?બ્જિગ(ખ્બદ્યમ્બશ્થ્લ યદ્યમ્બ હ:ગદ્ય'ર્ય:) બન્ચ'ગત્ગિચભ ચભ(ભ્બર'ઝ્લ ૮યઈહઈબઈચઈલ દભ્દ મભઝિય ક્ષ્ઠઠજ્ઞઈ

પ્રશ્નપત્ર – ૫

૫ વ બાગાયત અને વનવિદ્યા : શિક્ષણ પદ્ધતિ

ગુણ ૫૩

હેતુઓ

૧. બાગાયતનું મહત્વ સમજે.

૨. બાગાયતનો અને રાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓનો સબંધ સમજે.

૩. સૈદ્ધાંતિક તેમજ પ્રાયોગિક કાર્ય માટે કૌશલ્ય કેળવે.

૪. શિક્ષણ પદ્ધતિ અને અભિગમ સમજે.

૫. તાસ અને એકમ આયોજન કરતાં શીખે.

એકમ ૧ બાગાયતની વ્યાખ્યા અને તેનો અર્થ

૧.૧ બાગાયતની વ્યાખ્યા અને તેનો અર્થ

૧.૨ વનસ્પતિનું માનવજીવન સાથેનું ઐકય અને અતૂટ સબંધ તથા માનવજીવનના વિકાસમાં વનસ્પતિનો ફાળો. (વન્ય પ્રદેશો – પેદાશો, ઔષધિઓ અને અન્ય ફૂલ છોડ સાથે)

૧.૩ પર્યાવરણ સમતુલા જાળવવામાં બાગાયત અને વનવિદ્યાનો ફાળો. (ઈકોલોજી બેલેન્સનાં સંદર્ભમાં)

એકમ ૨ હેતુ આધારિત બાગાયત વિજ્ઞાન અને વનવિદ્યા

૨.૧ બાગાયત શિક્ષણના હેતુઓ અને ઉદેશ્યો

૨.૨ હેતુઓ જ્ઞાન સમજ, ઉપયોજન, સ્પષ્ટીકરણ અને અપેક્ષિત પરિવર્તન (વર્ગશિક્ષણના સંદર્ભમાં)

૨.૩ સામાન્ય હેતુઓ : વિષય સબંધિત (લાંબા ગાળાના)

૨.૪ વિશિષ્ટ હેતુઓ : વિષય વસ્તુ (ટૂંકા ગાળાના)

એકમ ૩ બાગાયત વનવિદ્યાના શિક્ષણનું આયોજન

૩.૧ સેતુ પાઠનું આયોજન

૩.૨ તાસ આયોજન

૩.૩ એકમ આયોજન : એકમ આયોજનના મુખ્ય માળખામાં નીચેનાં સોપાનો આવરી લેવા.

૧.	પ્રારંભ / પૂર્વ તૈયારી	૭.	પદ્ધતિઓ
૨.	વસ્તુ નિદેશ / હેતુકથન	૮.	પ્રયુકિતઓ
૩.	વસ્તુ નિરૂપણ	૯.	સાધનો
૪.	મૂલ્યાંકન	૧૦.	શિક્ષક વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિનાં સબંધમાં
૫.	સ્વાધ્યાય	૧૧.	કા.પા. કાર્યનું આયોજન
૬.	હેતુઓ		

૩.૪ પ્રવૃત્તિ પાઠનું આયોજન

ઉપરના સંદર્ભમાં શૈક્ષણિક હેતુઓ, સોપાનોના સંદર્ભમાં શૈક્ષણિક હેતુઓ, વિષય વસ્તુ, પૃથક્કરણ, શિક્ષક–વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ અને કા.પા. કાર્યનું આયોજન.

એકમ ૪ બાગાયત – વનવિદ્યા શિક્ષણની પદ્ધતિઓ અને અભિગમો

ખેતી કાર્ય, ખાતર આપવાની પદ્ધતિ, નવા સંશોધનો, સંશોધન રચના અને પિયત પદ્ધતિ

(૧) પદ્ધતિઓ (સંકલ્પના, અસરકારક બનાવવાના ઉપાયો, લાભાલાભ નમૂના અભ્યાસ પદ્ધતિ, નિદર્શન પદ્ધતિ અને પ્રોજેકટ પદ્ધતિ)

(૨) અભિગમો (સંકલ્પના અને ઉદાહરણ સમજૂતી) સમસ્યા ઉકેલ અભિગમ, આગમન–નિગમન અભિગમ

એકમ ૫ બાગાયત વનવિદ્યા શિક્ષણમાં ઉપયોગી સાધનો (મહત્વ અને વર્ગખંડ વિનિયોગ)

૫.૧ દશ્ય સાધનો : મોડેલ, ચાર્ટસ, ચિત્રો, નમુનાઓ, ઓવરહેડ પ્રોજેકટર

૫.૨ શ્રાવ્ય સાધનો : ટેપરેકોર્ડર, રેડિયો

૫.૩ દ્રશ્ય–શ્રાવ્ય સાધનો : ટી.વી. વિડીયો, ચલચિત્રો

૫.૪ ફિલ્મ સ્ટ્રીપ, ફિલ્મ સ્લાઈડ અને સ્લાઈડ સ્ટ્રી પ્રોજેકટર

એકમ ૬ સમાજ ઉપયોગી ઉત્પાદક કાર્ય

૬.૧ વન ઉછેરના કાર્યમાં જંગલ ખાતા સાથે મળીને એક સપ્તાહનો પ્રોજેકટ કરે.

૬.૨ વૃક્ષ ઉછેર કરે.

૬.૩ ઉછરેલા વૃક્ષોની માવજત કરે.

૬.૪ ફૂલછોડ ઉછેર કરે.

એકમ ૭ મૂલ્યાંકન

૭.૧ તાસ પાઠનું મૂલ્યાંકન

૭.૨ એકમ પાઠનું મૂલ્યાંકન

૭.૩ પ્રશ્નપત્ર (ત્રિપરિમાણ સારણીને આધારે)

સ્વાધ્યાય

૧. પોતાની પસંદગીના વિષયમાં અનુભવાતી વિષયશિક્ષણ સંબંધી સમસ્યાઓ વિશે કેન્દ્રનિવાસ દરમિયાન જે તે વિષયશિક્ષક સાથે સહચિંતન કરે, અનુકૂળતા હોય ત્યાં ક્રિયાત્મક સંશોધન હાથ ધરે.

૨. પોતાના વિષયમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વનિર્મિત સાધનો (સ્વયંશિક્ષણની અધ્યયન–અધ્યાપન સામગ્રી, જૂથ અધ્યયન માટેની સાધન સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની સાધન સામગ્રી, ઉપચારાત્મક શિક્ષક કે સમૃદ્ધિકરણ માટેની સાધનસામગ્રી વગેરે) તૈયાર કરે.

અધ્યયન સામગ્રી ટીભ્ભ્ચદ્યવ્દ્ય-ોબ્ત્ભ્ચ્ચબ્લિ

૧. સુવર્ણ જયંતિ ફળ વિશેષાંક (૧૯૯૮) કૃષિગૌવિદ્યા પ્રકાશક વિભાગ, ગુ.ફ.યુ. – આણંદ

૨. કૃષિગૌવિદ્યા (મેગેઝીન) તંત્રીશ્રી, કૃષિગૌવિદ્યા પ્રકાશક વિભાગ, ગુ.ફ.યુ. – આણંદ

૩. પાક ઉત્પાદનના સિદ્ધાંતો, બાબુભાઈ અવરાણી, યુનિ. ગ્રંથ નિમાર્ણ બોર્ડ, અમદાવાદ.

૪. વિષય શિક્ષણની પદ્ધતિઓ, શાહ એન્ડ શાહ, અનડા બુક ડેપો, અમદાવાદ

૫. વિસ્તરણ શિક્ષણના મૂળ તત્વો (૧૯૯૮) પ્રો. ધિરજ ધકાન, પ્રકાશન કનક કી. ધકાન, પંકજ સોસાયટી, આંખની હોસ્પિટલ સામે, જામનગર.

૬. શિક્ષકો માટે પાયાનું માપન અને મુલ્યાંકન, ધનવત એ. દેસાઈ

૭. બાગાયત અને શાળા બાગકામ, બાબુભાઈ અવરાણી, અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ ૧૯૯૫–૯૬.

૮. શાકભાજી વિજ્ઞાન, બાબુભાઈ અવરાણી, અનડા પ્રકાશન, અમદાવાદ ૧૯૯૫–૯૬.

૯. વસવાટ વચ્ચે વન (સામાજિક વન) ગુજરાત ખેત વિજ્ઞાન પરિષદ, અમદાવાદ.

૧૦. વૃક્ષ અને વાવેતર પદ્ધતિ, વિકસત નેહરુ ફાઉન્ડેશન ફોર ડેવલોપમેન્ટ, અમદાવાદ.